

Tartalom

BENEDEK Miklós: Piaci mérleg ■ Hatótávolság	
■ Az égi madarakból is hetet-hetet ■ Utolsó versem	
■ Összegyűjtött művei (versek és fordítói jegyzet)	3
SZABÓ István: Üreges ■ Alvás után (versek)	9
PAPP Katalin: Szélrózsza ■ Függő ■ Elhiszed, ugye? (versek)	11
T. KISS Tamás: Betűtészta (próza)	14
KOMÁROMI Dóra: Yugo (próza)	20
KANYÓ Fruzsina: A festő ■ A hegedű lelke (prózák)	23
HERNYÁK Zsóka: Feltárás ■ Szűcs Géza Tanár Úr fekvése	
■ Kezdő pozíció (prózák)	27
CELLER KISS Tamás: Gödrök ■ Egy sétáról (versek)	31
FEHÉR Dorottya: A fészeképítő (Celler Kiss Tamás verseiről)	33
Laslo BLAŠKOVIĆ: Gisela, a halott kedves	
(GLAVINIĆ VÉKÁS Éva fordítása)	36
Marko POGAČAR: Mit énekelnek a madarak? ■ Az apja papucsában	
vacsorázó ember (LENKES László fordítása)	40
Lada ŽIGO: Rulett (BOGNÁR Dorottya fordítása)	41
Sonja ATANASIJEVIĆ: Lebegő emberek	
(KECSKÉS Ildikó fordítása)	48
Nemanja RAIČEVIĆ: Éjszakai vonattal Budapestre	
(JÓZÓ Andrea fordítása)	59
LOVRA Éva: Építészet és identitás (A cseh kubizmus és a kubista	
műemlékek kortárs reneszánsza) (tanulmány)	61
FEHÉR Viktor: Sírfeliratok az egyházaskéri temetőben	
(Temetőköltészetünk forrásai) (tanulmány)	69
PATÓCS László: A máshollét érzelmi aspektusai	
(Reflexiók Kun Árpád <i>Boldog Észak</i> című regénye kapcsán)	82
DANCSÓ Andrea: Turkálni a kultúrában	
(Nemes Z. Márió: <i>A hercegprímás elsírja magát</i>) (kritika)	89
SZALMA Judit: A tudható dolgok terhe	
(Patak Márta: <i>A test mindent tud</i>) (kritika)	92
SZÉCSÉNYI Krisztina: „Ez milyen mozi?”	
(Tóth Krisztina: <i>Pillanatragasztó</i>) (kritika)	96
TERNOVÁ CZ Dániel: Identitásstruktúra a múlt rekonstruálásában	
(Schein Gábor: <i>Svéd</i>) (kritika)	101

BETHLEN GÁBOR

Alapkezelő Zrt.

A szám megjelenését a Szerb Köztársaság Művelődési és Tájékoztatási Minisztériuma, a Tartományi Művelődési és Tájékoztatási Titkárság, Újvidék Város Önkormányzata, a Bethlen Gábor Alap, valamint a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

A számot Berényi Emőke, Patócs László és Sági Varga Kinga szerkesztette

A fedőlapon és a számban Pavlović Eszter alkotásait közöljük

A Híd honlapja: www.hid.rs

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása

A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

82+3

HÍD : irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Főszerkesztő Faragó Kornélia. – 1. évf., 1. sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum Könyvkiadó Intézet, 1934–1940 ; 1945–. – 23 cm

Havonta

ISSN 0350–9079

COBISS.SR-ID 8410114

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2015. augusztus. Kiadja a Forum Könyvkiadó Intézet. Igazgató: Virág Gábor. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; a Híd honlapja: www.hid.rs; e-mail: hid@forumliber.rs – A Szerb Köztársaság Tudományügyi és Technológiai Minisztériuma által tudományosnak (M53) minősített folyóirat. – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 11 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető az Izdavački zavod Forum 840-905668-94-es számára (broj modela 97, poziv na broj [odobrenje] 16-80250-742131-00-04-820); előfizetéskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2015-re belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült a Grafoprodukt Nyomdában, Szabadkán. – YU ISSN 0350-9079

Piaci mérleg

A nedves asztalokon karfiolhegyek
fehérlenek. Hogy ne tűnjön pusztán álomnak
kései legyek maradványai
röpködnek a megmaradt csenevész fürtökön.
Almát kérek. Csak hajtják a magukét.
– Mit szólna a Gyurihoz? – Látja!? Ennyi az élet.
– Ötven – fordul felém. Sóhajtozva méri
a tökéletes és teljes bölcsességet. Fizetek. Élek.

Hatótávolság

Ez alkalomadtán egy történet
lesz. Vagy egy elégia. Mi is történt tegnap? Nem hinném,
hogy ezt el lehetne mesélni. Írni viszont
bármit le lehet. Amit kell. És amit nem.
Az egészben a legérdekesebb,
hogy annyira érdektelen lehetsz, mint egy
újra és újra megalkotott unalmas férfi,

aki talán te is lehetnél. De ez már
egy másik történet. Ha lesz történet. Ha történet lesz.
Ha nem elégia lesz,

vagy talán – a körülményektől függően –
egy szövevényes történet, amelyben
te – a változatosság kedvéért – valaki leszel,
vagyis lehetnél valaki,

és élhetnél, mint hal a lapban. Ez
bővebb magyarázatot igényelne.
Nem éri meg. A fáradozást? Vagy mit?

Ez botrányos hanyagság,
de meg lehet szokni. Nem
lehet megszokni, de bele lehet törődni.
Nem lehet beletörődni, de együtt lehet
vele élni. Ebben a történetben
mindenféléképp –
már ha lesz történet. Nemcsak hogy vele – úgy.

Felszínesen felelőtlenül és könnyedén.
Nem mintha így akarnánk – ez a
dolgok rendje. Ebben a történetben
vagy elégiában
nemcsak a skót whiskyt becsülik,
én például tárgyt iszok,
miközben tegnap húszezren
éhen haltak. Tehát van élet a földön.

Hagyjuk az éjszakát – a verslábak
szorongatnak, akár történet, akár elégia.
Részben emberek vagyunk, részben
embertelenek. És a szavak – ha megerőltetjük magunkat –
állandósult sorrendben törnek elő,
mint egy támadásra kész farkasfalka.
Vagy mint a történet az elégiában.
Vagy meglapulnak, mint az elégia a történetben.
A tegnap – amikor még sejtettük,
mi micsoda – mára nem létezik.

Az égi madarakból is hetet-hetet

Utálom kimondhatatlanul utálom
ahogy az akvárium fölé hajol
és eledelt önt a tarka halaknak.
Utálom amikor magokat szór
az aranyhörcsögnek
és a papagájnak.

Utálom amikor csirkefejet darál
a törpe növéssű kutyájának
azt pedig még jobban utálom
amikor a szomszéd macskáinak
kenyeret aprít a tejbe.

Kimondhatatlanul utálom
amiért halmozza az ennivalót
a hamarosan bekövetkező szűk napokra.
És utálom hogy jelét sem mutatja hogy egyszer abbahagyná

ezt a sírást
még most sem
amikor úgy néz magára mint egy idegenre
akit talán szándéka ellenére
egy elviselhetőbb világba kell szállítania.

Utolsó versem

Csütörtökön összefutottam a szerkesztővel.
Van-e valami új versem, kérdi,
mivel már hónapok óta
szövegghiánnyal küzd.
Hogyne volna, vetem oda nagy hirtelen,
bár csak néhány piszkozatom volt raktáron.
Megijedtem,

hogy a határidő szorításában alacsonyabbra teszi a mércét,
és holmi gyanús rímfaragónak
adja meg az esélyt.

És ez ellen határozottan
– határozottabban, mint eddig – tennünk kell,
nekem is:
hétfőre, ha törik, ha szakad,
megírom a verset!
Érdekes, de eszembe sem jutott,
hogy a szerkesztőnek
versem csupán kényszermegoldás.

S tényleg.
Hogy ne szaporítsam a szót,
azon a hétvégén megerőszakoltam a múzsám,
összehoztam egy halvány kompozíciót,
amely csak feledést érdemel,
de az ördög nem alszik,
ma délelőtt
rákeresek a neves lapra,
és megint a szemem előtt terem,
abban a szent pillanatban
megszületett bennem az elhatározás:
ez volt az utolsó versem!

Azóta egy kicsit megnyugodtam
(a rossz verseknél
– ha egyáltalán létezik ilyen –
nagyobb baj is ért már minket,
dilettánsok ólálkodnak
körülettünk),
az elhatározásomat is megváltoztattam:
– Rendben,
legyen ez az utolsó,
de csak a következőig,
újra és újra a legutolsóig!

Összegyűjtött művei

A hallal teli háló
könnyen szakad.
Legszebb álmaiban
egy szorgos halász foldozza.

Ártatlanok lennénk?
Ég az arcunk a szégyentől.
Kihallgattak volna?
Elég, ha csak ránk néznek.

Fordítói jegyzet

Pal Bender (Böndör Pál) vajdasági magyar költő, író, műfordító. Az *Új Symposion* második nemzedékének kiemelkedő tagja, aki már évtizedek óta meghatározó alakja régióink irodalmi életének. Az 1970-ben kiadott *Eső lesz* óta számos verseskötete jelent meg. Legutóbbi könyve a *Bender & Tsa.* című prózakötet. Ebben a családnévregénynek is nevezett műben a kisebbségi létben élő narrátor névmizériáin keresztül az identitáskeresés, az identitásvesztés egyes állomásait ismerhetjük meg anélkül, hogy elérnénk annak végállomására (már amennyiben ilyen létezik).

Az itt közölt versválogatás szubjektív szelekció eredménye, a benne szereplő fordítások az eredeti magyar nyelvű művek figyelembevételével születtek meg. Reményeink szerint ez a gesztus egy új fejezetet nyit meg a *Bender & Tsa.* című kötetben, és egy újabb, buktatókkal teli kitérőt generál az identitáskeresés eddig is titokzatos és meglepetésekkel teli labirintusában.

A fordítások alapjául szolgáló művek az újvidéki Adresa Könyvkiadó Vállalat gondozásában 2014-ben megjelent *Pre prvih mrazeva (Az első fagyok előtt)* című kötetben láttak napvilágot. Ebben a kiadványban Pal Bender 1980 és 2012 között íródott verseiből olvashatunk válogatást Draginja Ramadanski fordításában. A kötetrel kapcsolatban fontos még megjegyezni, hogy a benne található műveket maga a szerző válogatta elsősorban a 2003-as *Lezije (Kóros elváltozások)* és az 1993-as *Juče je bio jednostavnije (Tegnap egyszerűbb volt)* című kötetekből.

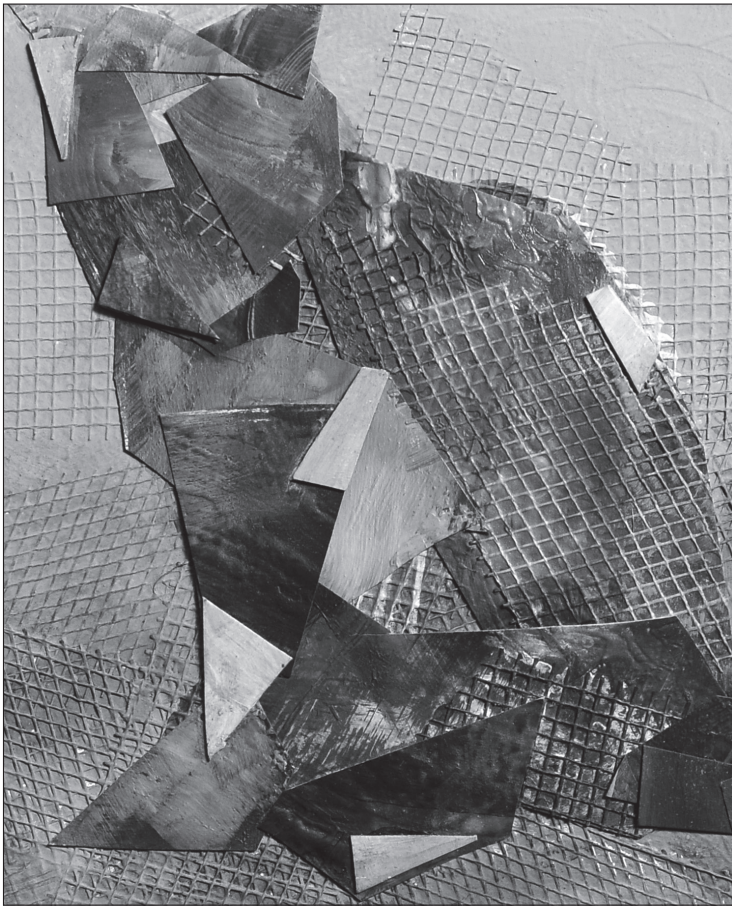
Üreges

Fél éven át minden nap elsétáltam négy zászlórúd előtt.
A négyből egy sírt a szélben.
Az egyik alkalommal láttam, ahogyan kiégetik
a méheket a rúd üregéből.
Valójában a méhek zúgását hallottam, ha fúj a szél.
Még tavasszal a te csontjaidba is befészkeltek a méhek.
Kitárt tüdőszárnyad két nagy kaptár. Észrevettem, hogy
a szélben nehezebben veszel levegőt, és esténként
mézet köhögsz. Sokszor nem hallottam, mit mondasz
a méhek zajától. Végül azt beszéltük meg, hogy
nyáron elmész, és te is kiégeted a méheket a
csontjaidból. Most megint tavasz van, és egy család új
csontokat keres.

Alvás után

Amikor először tanítottak a szüleim aludni,
azt mondták, hogy gondoljak valamilyen ismerős sötétre,
mondjuk a diófánk árnyékára, ami
a gyerekszoba ablakát takarta.
Így tanultam meg először aludni.
Évekkel később a diófánk lombja akkorára nőtt
tavaszonként, hogy a redőny már nem tudta tartani.
Kétszer is beszakadt.
Így vágta ki apa a család fáját.
Így voltam megint álmatlan.
Újratanultam aludni, akkor azt mondták a szüleim,
hogy gondoljak ingázó liftekre.
Akárhogy is, mire a hetedikre érek, elalszok.

Izomlábam volt az alvástól.
Amikor ezt mesélem, bólogatsz, hogy akkoriban
senki sem tudott elaludni a nagy huzatban.
A kilencvenes évek huzatában.
Azt mondd, most már mindegy is, együtt alszunk ezután.
Én azért még egy kicsit félek a hetedikre költözni.
Mondanám, hogy még nem vagyok álmos, de a szemhéjad
nehéz most, mint egy teherlift ajtaja.
Már alszol, én pedig tudom,
hogy a reggel majd fényes lesz és sima,
mint egy diófaág.

Szélrózsa

Néha elképzelem, ahogy a frissen mosott
Hajamba túrsz még a víz alatt
Néha felfedezni vélem magam előtt
Egy-két régi lábnyomod
Ki tudja, hol vagy most, talán Indiában
Én maradtam, mert te
A mindenható vagy valami már,
Hatalmas ide képzelt, e pontban vagyok
Emlékeknek mélabús koordinátája
Néha félpercekre rád gondolok
És arra, hogy milyen jó téged szeretni
Néha meg arra, talán magam is jó vagyok
Csak valami szomorú okból még
Nem tudom, hogyan kell szabadnak lenni
Ezért egy helyben toporzékolva
Esnek rám a kék alkonyom
Pedig játék lenne az ilyen
Félperceket szétengedni a szélrózsa
Minden irányába
És elszállni oly könnyedén
Mint ahogy fagyott cinegék
Hullanak a november avarjába
Csöndesen.

Függő

Egyszer régen megdicsérted
Még az ékszer is rajtam
A mives kis ezüsfüggőket,
És láttam, hogy igazából csak
A fehér bőröm kémeled
És reménykedsz, hogy újra
Beleharaphatsz.
A függők csak úgy táncoltak
A fülemben, mikor megremegtem,
Sírtam, nevettem, te azt mondtad:
Édes.
Te is függtél már akkor, már nem tőlem,
Én meg láttam rajtad mindig,
Hogy hazudsz. A szemembe
Akkor is, mikor ezt mondtad:
Téged szeretlek
Úgyis tudtad, nem merek szólni
Félek
Inkább végignézem, ahogy kiszenvedsz
Mint egy beteg állat
Nyüszítve, szűkölve
A padlón, én meg az ágyon sírok
És remélem, hogy ez igazából nem is te vagy,
Sosem hittem volna,
Hogy egy férfi ilyen.

Elhiszed, ugye?

este vagyok a legszebb
nedves hajam csillog
bőröm lángol és hamvas
a szemem nyílt
virág
ajkaim csöndesek
elhiszed, ugye, hogy itt ülök
a tükör előtt, és magamat bámulom
ilyenről nem hazudnék neked
az ágyat megvetem most
belélegzem a tollpárna régi, friss illatát
hallgatom álmos puffanását a matracon
felveszek egy csipke hálóinget
elhiszed, ugye, hogy a vallásos áhítat
neked szól, ilyenről igazán undok dolog
lenne hazudni neked
reszketek a fáradtságtól
enni nem tudok
aludni csak szaggatottan
neked ilyeneket írogatok
ezt is elhitted, ugye?
pedig ismersz

Betűtésza

Részlet a *Samu sejt*i című, előkészületben levő regényből

Unott magányba mélyedve, teljes lelki nyugalomban kanaliztam a levest, miközben ólomszányaival nagyokat csapdosott az idő. Anyu előtttem ült az asztalnál, csendben szűrte a levest. Apu szintén. A konyhasztal fölé, a mennyezetre egy előre eltervezett mozgatsor halvány koreográfiája vetült. Az ebédé. Ugyanis az ebéd nálunk mindig egy előre megírt és jól begyakorolt forgatókönyv szerint haladt. Mármint, ha volt ebéd. Mert ugye, ha anyu nem főzött semmit, mindenki evett, amit tudott. Amikor viszont anyunak is volt ideje főzni, és apuval mi is időben ki tudtunk evickélni mindennapos elfoglaltságaink hullámaiból, akkor rendszerint egy asztalnál ültünk, kihúzott háttal, csendben, illemtudóan. Azt hiszem, anyunál ez elvi kérdés volt. Legalábbis azt hiszem, hogy ilyenkor ezt szokták mondani. A forgatókönyvet anyu írta, és az adott epizódot is ő rendezte. Sokáig gyakoroltatta velünk, mire pontosan megtanultunk mindent az elsőtől az utolsó momentumig. Egyik nap egy megsárgult, ósdi szövegkönyvet nyomott a kezünkbe, és azt mondta, a legközelebbi ebédig nézzük át, és próbáljunk belőle megtanulni részleteket. Azt mondta, ez még az ük-ük-üknagyszüleié volt, és a családja már vagy százhetvenöt éve ezeket a témákat boncolgatja évés közben. A papíron többek között különböző udvariassági formulák, kérdések és a rájuk adható válaszok voltak olvashatók. Illetve mindenféle témakör kitérési és kapcsolódási pontokkal, közhelyek, gasztronómiai aforizmák, a családra jellemző egyéni, de állandósult szófordulatok, regék, mesék, anekdoták, legendák. Valamint időjárásra, munkavégzésre, családi ünnepekre, rokonsági viszonyok kibogozására és az étel dicséretére vonatkozó sémák, amelyekben néhol kihagyás szerepelt, hogy mindenki egyénileg tölthesse ki őket a számára legszimpatikusabb szavakkal. Szóval nagyjából ilyesmi.

Most úgy ültünk ott, mint a katonák. Nekem már fel sem tűnt. Bal kezem automatikusan a bal combomon hevert, ahogy anyu belém nevelte.

Akarom mondani, ahogy megtanítottatta velem a szerepet. Egyenes háttal, délcegen úgy ültem a széken, mint egy beprogramozott konyhai robotgép. A szó legszorosabb értelmében. Mint egy mindentcsendbenmegevő masina. Mint egy szupermodern high-tech kiborg-konyhamalac.

Ennek ellenére mindenki kedélyesen mosolygott. Már valamennyien megfedkeztek róla, hogy ez mind egy előre megírt jelenet újabb felvonása, amely szinte szakasztott mása egy előbbinek. Mint egy végtelenített sorozat, amely minden nap ugyanazt a részt adná, csak mindig más sorszám alatt futnának az epizódok. Már rég nem vettünk tudomást arról, hogy betanult mozdulatokat végzünk. Már rég elfelejtettük, pontosan mikor is történt az, amikor az utolsó szót is bebifláztuk a szövegkönyvben, és többé már nem volt szükségünk rá.

Az utóbbi időben azonban, részben a forgatókönyv egyes pontjainak (úgy mint például a 3. szabály, miszerint teli szájjal nem szabad beszélni, valamint a 17. szabály, amely alapján nem vághatunk mások szavába, pláne ha gyerekek vagyunk), részben pedig saját hanyagságunknak és emberi nemtörődömségünknek hála, egyre csak fogytak a mondatok a lenyelt és az új falatok szájbavétele közötti időintervallumokból.

És ilyenkor persze már minden leegyszerűsödik, semlegessé és simulékonnyá válik. A levezés a rutinos mozdulatok kálváriája lesz. A kanalizás a kikapcsolt elme kongó termű katedrálisa. A répadarabokkal való céltalan babrálás a tudattalanba hajló szellemi nihil egyik fellegvára, a felesleges gondolatok torz halmára építve. A bors elkérése pedig csak egy átvett viselkedési minta ugyanazokkal a szavakkal, amelyeket az emberek már évszázadok óta ismételtetnek.

Az étkezés tehát nálunk olyan, mint a józan paraszti ész vezette transzcendentális meditáció. „Egyél, s közben ürítsd ki az elmédet!” „Ismerd meg önmagad egy konyhaasztalnál ülve.” „Úgy nyelj, mintha nem is te nyelnél!” „Válj eggyé azzal, amit megeszel!” „Válj eggyé a világmindenséggel!” „Engedd, hogy megegyen, bekebelezzen téged a világmindenség!”

Ha valaki bekukucskált volna az ablakon, egy realista festményt látott volna. Egy megelevenedett Munkácsyt.

- Samu! – szólt anyu.
- Tessék.
- Már megint csinálod!
- Mit? – kérdeztem.
- A motyogást.
- Milyen motyogást?
- Tudod te jól.
- De én csak tornáztatom az agyam.

– De ne ebéd közben tornáztassad!

– De unatkozok.

– Csak egyél rendesen, és azzal foglalkozzál, légy szíves!

– De akkor meg mégis miért találták ki a betűtészta? – kérdezek vissza. – Szerinted a betűtészta feltalálójának nem az volt a célja, hogy szórakoztassa vele azokat az egyéneket, akiknek a leves elfogyasztása önmagában egy unalmas, monoton és meglehetősen ingerszegény időtöltésnek minősül?

– Az csak tészta, fiam, egyszerű tészta, amit meg kell enni – felelte erre anyu, de ezt már nem hittem el neki. Szerintem ez csak kifogás volt. Mellesbeszélés. Felnőttes elterelési hadművelet. Ne mondja nekem senki, hogy a betűtészta pont olyan, mint a hosszúkás vagy a deltoid alakú levestészta. Tudom jól, hogy a felnőttek 99,9 százaléka azt mondaná a tányéromban levő ételre, hogy csak egy egyszerű tésztapréselési eljárás végterméke, én azonban mégis azt mondom, hogy az sokkal inkább egy betűrejtvény. Egy kód. Egy rejtjelezett üzenet, ami megfejtésre vár. Egy kanálnyi lehetőség, hogy nem járt utakat fedezzünk fel. Nem is értem, miért mondja ilyenkor anyu, hogy ne játsszak az étellel, amikor nem is játszom, hanem kriptológusi feladataimnak teszek eleget.

– Eb, ebet, beteg, gebe, beken, nekem – mondtam, majd bekaptam egy újabb kanállal.

– Samu! – így anyu.

Csendben lenyeltem az említett szavakat, és újabbat merítettem.

– Box, fox, fax, lux – mondtam még halkabban.

– Fiam, ne hergeld tovább édesanyádat, kérlek – szólt közbe már apu is. – Mellesleg bravó a luxért, nem tudtam, hogy a latin szavak is mennek.

– Csak néhány tucat – feleltem. – Nem számítva persze az újlatin nyelvekből már ismert kifejezéseket.

Félek, anyu és apu soha nem fognak megérteni. Továbbá attól tartok, hogy ők nem vesznek engem komolyan, és mindenről, amit teszek, azt gondolják, hogy egyszer majd kinövöm. Vagy csak úgy elmúlik magától, mint a kiütéseim a tejallergiától. Nem tudom. Talán túl sok megoldatlan eset sorakozik már a polcaikon, és úgy gondolják, eggyel több vagy kevesebb kudarc már igazán nem számít. Néha próbálom magam a fejükbe képzelni, de igazán nehezemre esik onnan szemlélni a világot. Próbálom az ő szemükkel figyelni az eseményeket, az embereket, a szobákat és az utcákat, az elhaladó öregeket és a boltos néniket, sőt még magamat is, de nem megy. Ilyenkor mindig Sherlock Holmes jut az eszembe, aki gyakran mondogatja dr. Watsonnak, hogy az ő szeme is látja a különböző apró nyomokat, csupán nem tulajdonít nekik semmilyen jelentőséget. Hogy néz, de

nem lát. Hogy elsiklik a részletek felett, pedig neki is minden adottsága megvan hozzá, hogy észrevegye a jeleket.

– Sor, bors, bor... sors – súgtam alig hallhatóan.

Ekkor anyu kezéből kiesett a kanál, és hangos csörömpöléssel landolt az asztalon. Mire felnéztem, ő behunyt szemmel már a halántékát masszírozta körkörös mozdulatokkal. Apuval csendben, mozdulatlanul figyeltük egy ideig.

– Kincsem... – kezdte volna apu, de ekkor anyu hirtelen felpattant az asztaltól, és csak ennyit mondott:

– Ne most!

Majd fogta magát, és kisétált az ebédlőből. Még hallottam, ahogy lassan meg-megnyikordul a lépcső a súlya alatt. Azt hiszem, egyenesen a hálósobába vette az irányt.

Apuval még pár másodpercig szótlánul ültünk a tányérok fölött, majd megszólalt.

– Fiam, anyunak mostanság nehéz napjai vannak, nem tanácsos felzaklatni, és nagyon jól tudod, mi szokott kisülni abból, amikor motyorászol ebéd közben.

– De én csak...

– Megkért, hogy fejezd be, vagy nem kért meg?

– De akkor meg mi értelme a betűtésztának? Hisz ő tette a levesbe! Miért tesz valaki valamit egy olyan levesbe, amit nem is szeret abban a levesben? – kezdtem a hisztit.

Apu mély lélegzetet vett, majd türelmesen, a hangjára nyugalmat erőltetve csak ennyit mondott:

– Tudod, hogy anyunak mostanság mennyi elfoglaltsága van, és sokszor nincs ideje rendesen főzni – válaszolta apu.

Tudtam, hogy mit jelent ez a lélegzetvétel meg ez a megjátszott mororosság. Ó, nagyon is jól tudtam. Azt jelenti, hogy valami történik, amiről nem tudok, és amiről ők egyelőre nem is szeretnék, hogy tudjak. Valami felnőtt dolog, ami szerintük nem tartozik rám, vagy egyszerűen úgy gondolják, hogy még túl kicsi vagyok hozzá, hogy megértsem. Például, mint amikor a múltkor rajtakaptam őket, amint a szomszéd néni haláláról beszélgetnek, és amikor megkérdeztem, hogy „mizujs”, azt mondták, „semmi”, és hiába kérdeztem rá, hogy „talán csak nem a szomszéd néniről beszélgettek?”, ők csak kamuztak tovább, és inkább azt hazudták, hogy egy filmről volt szó, ami tegnap ment a tévében. És apu most is azt akarta bemagyarázni nekem, hogy e mögött az egész mögött anyu kimerültsége és elfoglaltsága áll. Pedig anyu egyáltalán nem elfoglalt, és a legkevésbé sem kellene fáradtnak lennie, amikor minden nap relaxációs ze-

nére alszik el a szuperjó emlékezős matracán, minden napot energizáló zöld koktéllal kezd, majd napközben is megiszik vagy száz liter zöldteát, és néha még a munkahelyén is kimegy a mosdóba, hogy elvégezzen egy kis csíserkentő hasi légzést. Idegesnek pedig végképp nem kellene lennie, mert naponta kétszer meditál arról, hogy a lelke szabadon szárnyal egy zöld mező fölött, majd megpihen egy erdei tisztáson, hogy képzeletbeli kristályvizet kortyoljon az élet fájának tövében egy ametiszttel kirakott ősi kútból. És akkor még nem is beszéltem a lefekvés előtti idegeség elleni citromfűteaíról, az elmúlt hetekben duplájára emelt magnéziumadagjáról, a valerianacseppekről, a nyugtató OM-mantrázásairól és az egyéb feszültségoldó és csakratisztító gyakorlatairól. Ezen dolgok alapján anyunak már rég Buddhává kellett volna lényegülnie, vagy legalábbis egy bodhiszattva lelki nyugalmával és egy tibeti szerzetes birkatürelmével kellene rendelkeznie.

Aztán az jutott eszembe, hogy az is meglehet, mindehhez annak a kis zsebnaptárnak volt köze, amit még a múltkor találtam anyu táskájában, amikor papírzsebkendő után kutattam. Egy átlagos bankkártya nagyságú papírlap volt, amelynek az egyik oldalán valamilyen biokozmetikumokat árusító cég emblémája látható, míg a hátlapján az év napjai tizenkét kis négyzetecskében. Rögtön szemet szűrt a furcsa lapocska, hisz tudtam jól, hogy anyu a mindennapos dolgait a telefonján vagy a táblagéjén levő naptárba szokta feljegyezni, és nem egy repedezett szélű, újrahasznosított papírból készült, régimódi zsebnaptárba. És amikor alaposabban megvizsgáltam, akkor láttam, hogy valamiért minden hónapban be van karikázva öt egymást követő nap. Minden hónapban egyszer az egész év folyamán. Azt, hogy ezek üzleti tárgyalást vagy megbeszélést, esetleg valamilyen határidőt jelölnek, gyorsan elvettem, mivel a későbbi megfigyeléseim gyorsan rációfoltak erre az elméletre. Volt, hogy egy egész hétvége be volt karikázva, anyu pedig szemmel láthatóan nem ment sehová, otthon töltötte azokat a napokat. De ami a legmegdöbbentőbb volt, hogy előre sosem karikázott be semmit, mindig mindent csak utólag. És ez nem fért a fejembe. Miért akar bárki is egy naptárral bíbelődni, ha azzal nem a jövőbeni terveit és céljait szeretné átláthatóbbá tenni?

Egyértelmű volt, hogy anyunak vannak eltitkolt dolgai, amelyekről statisztikát vezet. Természetesen az is elképzelhető, hogy csupán egy újabb ötnapos kúrát folytat méhpempővel vagy goji bogyóval vagy egyéb-
bel, ugyanakkor az sem zárható ki teljesen, hogy anyu kémkedik valaki után, és egy titkos szervnek havi rendszerességgel számol be egy meghatározott alany tevékenységeivel kapcsolatban. Képzeljünk csak el egy embert, aki minden hónapban öt napot tölt Kanizsán, anyunak pedig sem-

mi dolga, csak hogy havonta beszámoljon ezen személy megjelenéséről a feletteseinek. A megbízatás persze szupertitkos, ezért semmilyen digitális adathordozón nem lehet rögzíteni az adatokat, hogy elkerüljék a virtuális információlopás kockázatát. Egyelőre ez a legstabilabb alapokon nyugvó álláspontom, amely több hipotézisemet is alátámasztja. Ha a megfigyelt egyén megjelenik, anyu bekarikázza az adott dátumot, és ezt megteszi minden nap egészen addig, amíg az alany újra el nem utazik. És ez így megy egész évben. Az is elképzelhető, hogy anyunak nem is adtak pontos tájékoztatást, hogy pontosan kit is kell megfigyelnie és miért. Az is lehet, hogy anyunak csak annyi dolga van, hogy megnézze, ég-e egy bizonyos motelszobában a lámpa éjjelente vagy sem. Vagy hogy áll-e taxi egy bizonyos épület előtt vagy nem.

És azt gyanítom, hogy anyut ma is ez az ügy merítette ki teljesen, és billentette ki kiegyensúlyozott zen üzemmódjából, mivel szilárd meggyőződése, hogy ha most is belekukkantanék abba a naptárba, ott bekarikázva találnám ezt a napot is, az tuti.

Mindenesetre apu silány magyarázatával nem törődve gyorsan bekanalaztam a maradék levest, s habár a tányér tartalma még több tucat érdekes kifejezést tartogatott a számomra, habozás nélkül nyeltem le őket, akár apu azokat a szavakat, amelyeket kimondani nem mert, ezért a helyükbe lapos közhelyeket illesztett, és abban bízott, hogy azokkal elintézt mindent.

Ebéd után bepakoltam a tányérokat és az evőeszközöket a mosogatógépbe, anyu levesét pedig visszaöntöttem a lábasba úgy, hogy senki ne vegye észre, majd úgy tettem, mint akinek fontos elintéznivalója van az emeleten, és eltűntem a konyhából. Apu még átfutotta az aznapi sajtót, majd írt egy cetlit, miszerint be kell mennie a városba megnézni, hogy minden rendben van-e a kocsmában.

Yugo

– Megy ez még, csak bele kell rúgni egyet! – közölte, majd felemelte a motorház tetejét, és macerálni kezdett benne valamit. Én a kocsiban ültem a vezetőülésen, és vártam az utasításokat: adj gázt, állj le, ne pörgesd annyira a motort! Persze én dőngettem, nem bírtam ki, imádom a zajt, amit kiad.

– Állj le, te hülye!

– Aki mondja... – de leálltam, végül is az ő kocsija.

Egy hónapja temettük el a tatánkat, a kocsit az öcsémre hagyta. Már korábban meg akarta tenni, hiszen ő már nem furikázott vele, nem volt engedelnye. Körülbelül öt éve vették el tőle, mikor megdöglött a kutyája, és mély depressziójában elütötte a szomszéd rendőrfőnök kutyáját. Ha neki nincs, másnak se legyen! Persze, a történet nem teljesen igaz így, hiszen, bár ezt terjesztette a tati, mindenki tudta, hogy a látása nem a régi, és ezen a szódásüveg vastagságú szemüveg sem segített. Veszélyes lenne csak úgy szélnek eresztetni a Yugóval.

Helyette kötni kezdett. Elővette az első felesége kötésmintáit, és esténként azzal szórakozott. Eleinte még a sima szem kötése is nehezen ment neki, de lassacskán belejött az egy sima, egy fordítottba. A kötési szokásainak persze híre ment a faluban. Egyre több idős hölgy volt kíváncsi a munkáira, a tarajos-csipkecsíkos pulóverekre, az elől gombolós, pávakockás mellényekre és az eperlevélmintás kalapokra. Ezeknek köszönhetette, hogy megismerte a harmadik feleségét, akinek ő kötötte meg az esküvői ruháját.

– Gyere, kimegyünk a határba, meg kell néznünk a földeket! – mondta az öcsém, és egy ronggyal törölgetni kezdte az olajat az arcáról.

– De nemsokára esik, nem látod a felhőket?

– A mobilom csak estére mutatja, gyere, addig hatszor visszaérünk.

Nem volt kedvem vitatkozni, úgysem tudnám lebeszélni. Azóta voltam képtelen bármiről is meggyőzni, amióta tízéves koromban elhitettem vele, hogy a patkány, amit a macskánk fogott, igazából Pokémon, és ha megmenti, az övé lesz. Erre ő persze megpróbálta megfogni, de a patkány egyből a kezébe harapott. Nem lett neki semmi baja, mármint a patkánynak, gyorsan elmenekült. Az öcsém persze visított, kapott egy injekciót, akkor ismét visított, majd mindenkinek elmesélte, hogy mekkora hős, hiszen majdnem Pokémont fogott. Az évek múlásával persze rájött, hogy inkább barom volt, mint hős.

Mielőtt elindultunk, beszaladtam a házba, valamit mindenképpen ki akartam hozni a kocsi első nagy útjára az öcsémmel. A harmadik feleség nyomta a kezembe, mielőtt elment volna a nővéréhez egy hétre. A tata akarta odaadni öcsinek április elsejére, de nem tette, mert pont egy héttel előtte meghalt. A kötött állatkát kivittem a kocsiba, és a visszapillantóra akasztottam. Mikor a testvérem meglátta, nem tudta, hova verje először a fejét, végül a kormányt választotta. A kötött Pikachu ott lifeggett és mosolygott, hol a testvéremre, hol rám. Nem tudtunk megszólalni.

A kocsi gyűjt, a tank tele, a komfort közepes. Az ülések már kikoptak (az öcsém szinte érzi a feneke alatt nagyapánk tomporát), az üléshezátok is. Ki kell majd egyszer őket cserélni. A duda sem működik, egy piros gomb van a kormány alatt, azt kell megnyomni, ha dudálni akarunk. Azzal szoktunk viccelődni, hogy az a kocsi önmegsemmisítője. A kézifék pedig egyáltalán nem fog. Nem értem, hogy mehetett át a műszaki vizsgán.

De nem csodálkozom, hogy ennyire tönkrement. A Yugo már ősidők óta megvolt, tata evvel vitte a nagymamánkat, a második feleségét a tengerre. Minden második évben leutaztak vele az Adriára. Ódákat hallgatunk kiskorunkban a tengerről, az apartmanokról, a sok nyaraló jugóról.

Itt is volt legalább harminc fok, mint az Adrián, csak a tengerszag hiányzott. A füledt, párás levegő az út porával keveredett. Szinte fullasztott. Arról nem is beszélve, hogy legalább kétszer eltévedtünk a rohadt határban. Minden ugyanolyan. Azt tudtuk, hogy egy fához kell eljutnunk, és onnan a harmadik föld. Mikor végre meglett, kiszálltunk.

– Menjünk el a végéig! Látni akarom, mekkora.

Kiszálltunk a kocsiból. A göröngyökön majdnem elestünk, annyira szárazak voltak. A tata búzát vetett a földbe, be is permetezte mind a két hektárt. Mire a végére értünk, legalább tíz perc eltelt. A viharfelhők pedig egyre sűrűsödtek.

Az eső hirtelen eleredt, a szikkadt, forró talaj szivacsként szívta magába a cseppeket. A zöld búza egy pillanat alatt nedves lett, mi meg rohanunk. A ruhánk egy csapásra átnedvesedett, mire a kocsinhoz értünk. Az

ablakot rögtön feltekertük. Az eső hatalmas cseppekben csapódott a Yugo szélvédőjére, a friss esőszag pedig beszűrődött a huzatos ajtókon.

– Itt leszünk egy darabig – mondta az öcsém, és hátradöntötte a vezetőülést. Én is így tettem. – Kelts fel, ha indulhatunk!

Az oldalára fordult, és már horkolt is. Meg sem várta a válaszom. De persze felkeltettem. A szélvédőn mintha kövek pattogtak volna, de nem jégeső volt, bár eléggé villámlott. Kissé aggódtam, hogy belevág a kocsiba a villám, de amikor ránéztem a kötött villámpatkányra, megnyugodtam egy kicsit. Az öcsém hangjára ébredtem.

– Indulunk.

– Oké – törölgettem a szemem, majd visszaállítottam az ülést. Ő közben gyújtott, majd gázt adott. De a kocsi nem indult. Minden egyes gázra lépésnél a kocsi kereke mind mélyebbre süllyedt a sárban.

– Hajtsd meg, majd tolom!

– De akkor...

– Csak hajts!

Átcsusszantam a vezetőülésre. Pontosan tudtam, mi lesz a vége, de megérdemelte, ha már ekkora barom. Beültem és egyből gázt adtam. A motor felpörgött, a kerekek forogni kezdtek, az öcsém pedig Pikachuból Mukká transzformálódott. A sár egyenesen az arcába repült meg a pólójára meg a nadrágjára, majd onnan hatalmas cseppekben hullott a földre.

– A faszomat a Yugóba! – ordította, majd belerúgott a kocsiba, de az nem mozdult. Masszívan beleragadt a sárba. Visszatartottam a nevetésem, a fejemet a kocsi dudájába vertem. Az öcsém telefonálni kezdett, felhívta Misi bácsit, neki volt valamilyen nagyobb traktorja, ami egészen biztosan nem ragad a talajba. Egy óra múlva érkezett.

A Yugo még körülbelül hat hónapot volt az öcsi tulajdonában, de amikor már hatodszor robbant le, megelégette a vele való küszködést. Feltette pár netes oldalra, hátha el bírja adni. Bőven akadt jelentkező, de senki nem akarta a kért összeget kifizetni. Annyira alacsony árat ajánlottak érte, hogy a testvérem inkább szétkapta a kocsit. A használható részeket szereknek és ismerősöknek adta el, az egyéb kacsákat meg színesfém-kereskedőknek. Így sem kapott értük eleget, hogy egy normális kocsit vegyen, úgyhogy inkább vett egy középkategóriás motort. A kötött Pikachut meg a motor kulcsára kötötte.

A festő

Édesapám szülei még születésem előtt meghaltak. Nagypám háborús veterán volt, szakmája szerint asztalos. Csodaszép antik mintázatú bútorokat, valamint hegedűket és brácsákat is készített. Ezek a bútorok beszélni tudtak. A kacskaringós asztallábtól, amelynek a talpa egy kinyújtott nyelví sárkányfejet ábrázolt, mindig féltam. Sokszor éjszaka is odamentem, és csak néztem, hogy mikor kel életre. Mivel erősen rászégeztem a tekintetem, egy idő után már tényleg úgy tűnt, mintha mozogna. Ekkor berohantam a szobámba, bebújtam a paplan alá, és reméltem, hogy a szörny nem jön utánam. A hegedűiből egyet sem láttam. Édesapám mesélte, hogy a cigányok lovas kocsin járták az utcákat, és mindig kiabálták, hogy milyen értékeket árulnak. Ezek között volt alig használt mosógép, kiszakadt dob, megrepedt fuvola, és voltak különféle festmények is, amelyeket a festő egy üveg pálinkáért adott el.

– Egyszer aztán – mesélte apám –, kimentünk az utcára, amikor a cigányok kiabáltak, mivel sokszor volt úgy, hogy tényleg volt náluk valami értékes faanyag. A nagytata felugrott a szekérre, vizslatta vastag szemüvegén keresztül a sok kacatot. Egy nagyon érdekes deszkára bukkant, már nem is tudom, milyen fajta fa volt, de azt tudom, hogy az öreg nagyon megörült neki. Tudod, kislányom, ez volt a mániája – ahogy te mondanád. Imádta a fát.

Itt apám egy kis szünetet tartott, könnybe lábadt a szeme, s halvány mosoly ült az arcára. Mintha az emlékek hirtelen elkapták volna. Egyszerűen belefeledkezett a mondanivalójába.

– Hol is tartottam? – kérdezte.

– Hát ott, hogy a nagytata nagyon szerette a fát.

– Ja, igen. Hát tényleg nagyon szerette. Először mindig végigsimított a kezével a fán, majd hozzátapasztotta a fülét, és így bizonyosodott meg

róla, hogy hangszer lesz-e belőle, vagy esetleg valami bútor. Tudod, ritkán talált akkora darab fát, amelyből ki lehetett faragni egy egész hegedűhátat, meg hát sokszor azt mondták, hogy ez pazarlás. De nem is erről akartam veled beszélni, hanem hogy milyen kincset talált a nagytata a deszka alatt. Egy óriási festményt. Azt mondta a cigány, hogy neki adja egy hegedűért meg egy üveg borért – merthogy a nagypapa bort is készített minden évben. Istenem, azok a borok! Akkor még lehetett rendes bort inni, nem ezt a felvizezett mosogatólét!

– Apa, de mi lett a festménnyel? – kérdeztem.

– Hát azt a nagypapa bevitte, óvatosan letörölgette, majd nagytával próbált rájönni, hogy ki a festő.

Apám megállt, elgondolkodott, majd folytatta.

– Akkoriban Kanizsán minden kocsmában Cigonyáról beszéltek, a festőről, aki egy-két üveg piáért odaadja a legjobb festményét. Ez a kép is tőle volt, Dobó Tihamértől. Tudod, melyik az, kislányom?

Kérdőn néztem rá. A nappali falára mutatott. Ez a festmény volt az első emlékeim egyike. A tiszai naplementét ábrázolja csónakokkal, benyúló fágakkal. Szerettem volna belemászni a képbe, megfürödni a vízben, beleülni a csónakokba. Végighúztam a festékrétegen az ujjam, hogy egy kicsit átérezzem azt, amit a festő érezhetett. Sokszor órákig néztem a festményt, és ilyenkor magával ragadott a magány nyomasztó érzése. Mint ha lenne bennünk valami közös. Később Dobó Tihamér képeit mindenhol felismertem: az anyai nagyanyámnál, édesanyám unokatestvérénél, apám barátjánál, igazából a rokonságom nagy részénél.

Aztán mikor egy kicsivel idősebb lettem, már engem is kivittek a temetőbe halottak napján. Lépkedtünk, a kezünk tele volt csokrokkal meg koszorúkkal. Virágot raktunk apai nagyapámék, anyai ági rokonaim, majd édesapám nagyszülei, aztán pedig anyám nagyszülei sírjára. Nem értettem, mi ebben a jó. Ekkor anyukám azt mondta: siessünk, el akarok menni a bátya sírjához is, olyan rég tisztítottam meg utoljára. Vele akarok lenni egy kicsit.

Megszaporáztuk a lépteinket, és hamarosan egy romos, elhanyagolt sírhoz értünk. Kiguvadt szemmel olvastam a feliratot: „Dobó Tihamér, Cigonya”. Ekkor derült ki a számomra, hogy édesanyám nagybátyja a Tihamér bácsi. Elöntött a büszkeség.

– Miben halt meg a Tihamér bácsi? – kérdeztem kétségbeesetten.

– Hát, tudod, szívem, akkoriban nem volt nagyon senkinek pénze. Ő meg túl makacs volt, hogy segítséget kérjen. Nem akart senki terhére lenni. Szóval egyik télen halálra fagyott a padlásszobájában.

Arról azonban nem beszéltek egy kislány előtt, hogy valószínűleg az ital is közrejátszott a halálában. Olyan pletykák is keringtek, hogy a saját anyja mérgezte meg, mert nem bírta tovább nézni depressziós fia szenvedését. Hogy ebből mi igaz, mi nem, sosem derül ki.

Gyermekkorom óta megigézve bámulom a képeit. Egy-egy vásznára odaképelem alakját, amint összehúzza a vállán a takarót.

A hegedű lelke

Nagyapám halála után mi örököltük a házat. Évekig elhanyagolták, nagyon romos volt. A kert közepén egy óriási diófa állt. Nyári estéken mindig itt kártyáztak meg beszélgettek a szüleim a barátaikkal.

Ez a kert olyan volt, mint egy dzsungel. Tele sok-sok virággal, óriásra nőtt rózsabokrokkal, rengeteg tulipánnal és nárcisszal (ezek voltak nagyanyám kedvencei). Egyszer aztán, mikor a barátaimmal nagy nehezen átvágtuk magunkat a növényeken, hirtelen feltárult a csoda. A nagyapám fészere. A küldetésünk további szakaszában megbeszéltük, hogy ki mehet be elsőnek. Én voltam az egyetlen lány, ezért én mentem.

Berontottam a már félig kidőlt ajtón, és mint egy detektív, kémleltem a polcokat, de a fiókokat még nem mertem kinyitni. Lefűjtam mindenről a port, leszedtem a pókhálót, ami folyton beleakadt a hajamba.

Majd beljebb merészkedtem, és végre megjött a bátorságom a rámoláshoz. Kinyitottam minden fiókot. Tele voltak vésőkkel meg valamilyen fafaragó eszközökkel, amiket nem ismertem. Majd miután ezzel végeztem, bemásztam a mélyébe, a félig kifaragott deszkák és faanyagok közé. Ekkor megtaláltam a legnagyobb kincset, amiről nem tudtam, hogy álmodtam, de álmodtam. Egy egész hegedűhátat. Futottam ki vele. Megküzdöttem pókhálóval, gallyakkal, tüskékkel, virágokkal. A bokámon még a vér is kiserkent. Nagyon komolyan vettem a feladatom. Odarohantam vele apuhoz. Láttam, hogy hirtelen elöntötték az érzelmek. A boldog öröm érzése. Apu valahogy mindig máshogy volt boldog, mint mások. Még boldogságában is a nyugaltság áradt belőle.

– Kislányom, ezt hol találtad? – kérdezte. – Ezt kerestem évek óta, mert emlékeztem, hogy valahol lennie kell, de egyszerűen nem találtam meg.

Apukám megszállottan rekonstruálni akarta a hegedűt. Fel is keregett egy javítómestert, Kurina bácsit, aki el is vállalta a munkát. A félkész hangszer valahogy elkerült Pestre is, de hogy miért, azt nem is értettem.

Már majdnem kész volt, már csak össze kellett ragasztani. Ekkor Kurina bácsi felém fordult, egy kis fadarabot tett a kezembe.

– Kicsikém, szorítsd össze jól a markod, csukd be a szemed, és gondoldj a legszebb emlékeidre.

Úgy tettem, ahogy mondta. Összeszorítottam a kezem, becsuktam a szemem, és a nyárra gondoltam. Ahogy süt a nap, ahogy pancsolok, ahogy nézem a csillagos eget, ahogy barangolok az erdőben.

Amikor visszaadtam a kezébe, ezt mondta:

– Remélem, nagyon szépekre gondoltál, mert ez lesz a hegedű lelke. Ettől függ, hogy milyen lesz a hangja.

A hegedű elkészült. Ennek volt a legcsodálatosabb hangja a világon. Édesapám az üvegszekrényben tartotta, sosem vette ki belőle.

Aztán évek múltán, apám halála után elővettem a hegedűt. Felhangoltam, meggyantáztam a vonót, majd játszani kezdtem. Hogy őszinte legyek, nem is volt ennek a hegedűnek annyira jó hangja. Sőt! Talán ez volt a legrosszabb hang, amit életemben hallottam. Pedig mindig hinni akartam abban, hogy szép a hangja, hogy a lelkében vannak a legszebb dolgok, amelyek történtek velem. A megpróbáltatások idején talán a hegedűből is kiszállt a lélek. Nem tudom. De egy biztos, ez a hegedű nem jól szól, és már soha nem is fog jól szólni.

Feltárás

Csak a szerves anyagoktól gyulladok be. A fehérvérsejtszámom 5. A Doktor Úr azt mondta, ez még benne van a pakliban. Krónikus fájdalmakkal nem élek. Néha szúr. A Doktor Úr szerint ez a szúrás okozza a problémát. MR. Mutatósak az agyi ereim. Imponálnak a Doktor Úrnak. Ilyen szép agyi ereket életének ötvenhat éve alatt nem látott. Nyaki nyirokcsomók nem duzzadtak. Nedvesek, puhák. Ahogy lennie kell. Mirigyek teljes mértékben mirigyszerűek. A mellek peckesek. Kicsik, hegyesek. Közepesen táplált, kellemes tapintású páciens vagyok. Has puha, betapintható. Köldök szép. Nem dudorodik. Szeméremszőrzet típusa szerint afro. A Doktor Úr szerint leborotválhattam volna. Szerintem is. Jobban szeretem szőrösen. A szőr védi a bőrt. A Doktor Úr csupaszon szereti inkább. Csupaszon minden átláthatóbb. Az ajkak jók. A combok a helyükön vannak. A lábfej szép. Szebb, mint az agyi erek. Lábkörmökön piros lakk, csak a Doktor Úr tiszteletére. A Doktor Úr örömet megbaszna, mondja is: – az állapota kielégítő – nem szeretném, ha a doktor Úr megbaszna, mondom is: – Köszönöm szépen. Van gyulladás? – A Doktor Úr feltáró műtétet végezne leginkább, de az túl invazív. A szeméremtesttől a nyakig metszene fel. Átvágná a bőr-, zsír- és izomszövetet. Ne aggódjak, a Doktor Úrnak olyan biztos a keze, mint ahogy itt áll. Kiemelné a szerveket, nem teljesen, hogy megnézzé, melyik gyulladt. Onnan látszik, hogy egy szerv gyulladt, hogy nem olyan, mint a többi szerv, amit a Doktor Úr látott. Szervezetlen. A Doktor Úr költő is lehetett volna. Ha megtalálja a gyulladást, akkor kivágja a szervből. Óvatosan fogja csinálni, nehogy a szervet is kivágja a gyulladással együtt. Egy vesével lehet élni. Lehet. A Doktor Úr szerint emberek élnek fél májjal, egy tüdővel, fél szívvel, egy agyféltekével. Jók az esélyeim. Vannak műszervek is. A Doktor Úrnak például műszíve van. A szekrényben. Megmutatja. Szép. Olyan, mint egy rendes szív. A Doktor Úr szerint reméljük a legjobbakat, fel kell tárnia. Nem fogok érezni semmit, el leszek altatva. Fürödjek meg, borotváljam le a szemérem-

szőrzetet. Nem azért, mert a Doktor Úrnak úgy tetszik jobban, ne nézzek így, hanem mert úgy tisztább leszek. A szőrbe beleragadhat minden, ami nem jó. Feküdjek föl az asztalra, igen, vakít a fény, de bírjam ki, hunyorítsak, vagy csukjam be a szemem. Ne aggódjak, csak megtapogat, addig meséljek valami szépet vagy vicceset. Tegnap brassói aprópecsenyét főztem. Túlsóztam. Vágtam mellé paradicsomot. Finom volt? Finom volt. Honnan tudod, hogy Pinocchio maszturbált? Honnan? Kigyulladt. Meséljek még, csak megjelöli a területet. Lehet, hogy elmegyek nyaralni. Az szép. Hova? A tengerre. Az szép. Meg is vagyunk. Itt a maszk. Számolhat. Tíz, kilenc, nyolc, hé.

Szücs Géza Tanár Úr fekvése

Szücs Géza Tanár Urat arra szeretném kérni, hogy kérem szépen, fekdjön rám. Lehet ruhában is. Én csak ki szeretném próbálni, hogy a Szücs Géza Tanár Úr mennyit nyom fekve. Kérem, próbáljon meg teljesen lefedni. Először vegye le a szemüveget. Az orrát érintse az orromhoz, a száját a számhoz, a mellét a mellemhez, a hasát a hasamhoz, a péniszét a vaginámhoz, a lábát a lábamhoz, a lábujjával pipiskedjen a lábujjaimra. A Szücs Géza Tanár Úr nagyon jól csinálja. Ritka az olyan, akinek elsőre sikerül. Tanult ember, biztos azért. Ne mocorogjon, nem mocorog, jó így. Ha a Szücs Géza Tanár Úrral kéne közösülnöm, nem fogunk, nincs baj, csak fekdjön nyugodtan, biztos az is jó lenne. Ugyanezt kéne csinálni, csak én terpeszbe raknám a lábam, hogy a maga lába beférjen közéjük, a péniszét meg a vaginámban kéne tartania. Csak elméletben: lassan kell, hogy benyomja, tudom, hogy az nem annyira könnyű, de ki kell várni, hogy kitáguljak meg hogy benedvedjek. Tudom, hogy maga ezt biztos tudja, én megbízok magában. Csak azért mondom, hogy átismételjük. A Tanár Úr már legalább ötször csinált ilyen, de minden alkalom más, mint én. Szűkebb a vaginám. Nem sokkal, de nem árt az óvatosság. Amikor a Tanár Úrnak sikerült beóvakodnia, akkor nyugodtan megpihenhet. Tenyerelhet, könyökölhet. Amikor úgy érzi, elhelyezkedett, elkezdhet mozogni. Magára bízom. Lehet ki-be. De lehet egy kicsit oldalra is. Ahogy bír mozogni, úgy mozoghat. Ha eléggé kitágultam, mindegy. Én tudok várni. Ha nem tágultam ki eléggé, akkor várjon maga! A Szücs Géza Ta-

nár Úr nagyon jól tud várni. Nagyon jó. Most mozoghat. Erősebben is csinálhatja. Így. Ne durván, tudom, hogy maga nem durva, csak vigyázzon. Ráraghatja az egyik kezét a mellemre, a másikat ne, azzal támassza magát. Közben ne álljon le a mozgással. Nem baj, ha leáll, majd belejön. Én is lehetnék felül, de nem akarok. Benyomhatja magát teljesen, hogy megpihenjen. Csak ne húzza ki, még nem végeztünk. Én is megfoghatom magát. Megfogom a fenekét. Nem irányítom, ne féljen, csak fogom, hogy jó legyen. Nem nekem, magának. Meg is csókolhat. Jó, akkor ne. Használhatja a nyálát. Leköphet. Lehet, hogy beletalálna a köldökömbébe. Beletalál. Ha ezt meguntá, jöjjön ki belőlem. Kutyázzunk. Én négykézláb állok. Most nem kell, hogy támaszkodjon. Jöjjön vissza. Nyomja be. Ne abba a lukba. Alatta. Nem annyival alatta. Jó. A Szűcs Géza Tanár Úr erre született. Mintha mindig ezt csinálta volna. Most lehetne durvább. Lehet, hogy telepumpál majd levegővel. Ha kijön a levegő, nevethet, de inkább ne. Majd utána nevet. Az után, igen. Ilyen pózban nem élvezhet a számba. Tudom, hogy maga nagyon gyors, de én nem. Mire megfordulnék, a hátamra feküdnék, addigra késő lenne. Mostantól teljesen magára bízom magam.

Kezdő pozíció

Emelkedjünk most el a gerinctől. Csípő ki, vállak be. Ha érezzük, hogy lazul a mélyizomzat, képzeljük el a következőt: két hete nem aludtunk, ebbe belehalnánk, ha nem képzelnénk. A két hét álmatlanság közben nem eszünk, nem iszunk. Folyamatosan üritünk. Érezzük, hogy a gyűrűsizmok meglazulnak. Távoznak a belsőségek. A széklet, a gyomortartalom folyamatos sugárban ömlik ki. Aztán jönnek a zsigerek. Váll lazít. A máj, epe, hasnyálmirigy a száj felé indul. Akadályt jelenthet a nyelőcső szűkülete. Lazítsuk meg nyelőcsövünket. Kezdjük az epével. Az epe kitágítja a nyelőcsövet annyira, hogy beférjen a máj. A fogakat lassan, nem erőltetve, húzzuk vissza az állkapocsba. Belégzés. Kilégzés. Kint van a máj. Most figyel-münket az altestünkre koncentráljuk. A vakbelet emeljük vissza a vastagbélbe. A végbélen kezdjük el kiengedni, nem nehéz, a vastagbelet. Tart-suk lazán az izmokat. Ha görcsölünk, álljunk meg egy pillanatra. Kilég-zés. A belégzésnél nyomjunk egyet az alhason. Ha megindul a vastagbél, az majd húzza magával a többi. Megfigyelhetjük: közéről nyúlunk. Ha

sikeresen kiürítettük a szerveket, jöhetnek a csontok. Érezzük, ahogy a láb és kéz ujjbegyei megnyílnak. Az ujjpercek, egyre tágitva a lukat, kiesnek a földre. Figyeljük meg a koppanásukat. Belégzés. Kezdjük el érezni, hogy a lábszár csontjai lecsúsznak a kicsontozott lábfejbe. A nagylábujjon keresztül dobjuk ki magunkból a sípcsontot, a szárkapocscsontot és a combcsontot. Az alkar és a felkar csontjait a kéz nagyujján keresztül ugyanígy engedjük ki. Ha fáradtak vagyunk, pihenjünk meg egy kicsit. Belégzés. Kiléngzés. Ha a végtagjaink már csonttalanok, jöhet a törzs. A törzs kicsontozását csak haladóknak ajánljuk. A bordákat nyissuk minél szélesebbre a mellkas felé. Hagyjuk, hogy a mellcsont a mellek között a felszínre törjön. Nyomjunk egyet. Figyeljük meg, hogy koppan a mellcsont a földön. Emlékezzünk vissza az ujjpercek koppanására. Hasonlítsuk össze, mit észleltünk akkor, mit észlelünk most. A bordákat összezárjuk. Ha nehezen megy, képzeljünk el egy imádkozó kezet. Figyeljük meg, hogy miközben a bordák összezárulnak, a gerinc a hát felé mozdul. Óvatosan folytassuk. A vállat és a lapockát húzzuk előre. Hagyjuk, hogy a gerinc átszakítsa a bőrt. Lélegezzünk mélyeket, koncentráljunk a hátunkra. Érezzük, hogy a gerinc magával húzza a lapockákat és a kulcscsontot. Most jönnek a bordák. Emelkedjünk el a gerinctől, hogy a bordák elváljanak tőlünk. Figyeljük meg, a gerincoszlop hogy rántja magával a koponyát. Ne ellenkezzünk. Engedjük, hogy a koponya természetes úton távozzon belőlünk. A fejünket, arccal befelé, kezdjük el betekerni. Engedjük, hogy a fej maga köré csavarja a vállakat, a karokat, a törzset, az altestet, a lábakat. Hajtsuk magunkat ketté. Maradjunk így egy kicsit. Belégzés. Kiléngzés. Még ketté. Addig folytassuk, míg el nem férünk egy tenyérnyi helyen. Ha megtaláltuk a stabil pozíciót, adjuk át magunkat a talajnak. Ha ez megtörtént. Elkezdhetünk visszajönni.

Gödrök

arról a gödörről kéne beszélnem
nem volt több mint egy mélyedés a földben
a szomszéd utcában találtunk rá
ott várt minket készen

nem kezdtünk vele túl sokat ültünk benne
vagy körülötte játszottunk csak élveztük
hogyan rátaláltunk a szomszéd fiúval ketten

egy börtönös filmben láttam hogy
a főhős vonalakat véselt a falba így számolta
az időt meséltem a szomszéd fiúnak ő szöveget
hozott elkezdett a gödör falába vésni

virágokat fákat házat rajzolt ő akkor
azt mondta hogy egy egész várost és én
elhitttem neki ezután ha a gödörbe
mentünk játszani otthon azt mondtuk a
szomszéd városba megyünk

később munkások jöttek kotrógépekkel
táblát akasztottak ki: építkezési terület
ennek is mint sok más dolognak vége lett

*

most hadd beszéljek egy kicsit azokról a
gödrökről is amelyeket az életem
helyén folyamatosan ások

nem kezdek velük túl sokat csak ülök
bennük vonalakat vések a falaikba
így számolom az időt olykor a vonalakba
szomszédos városokat látok

ezekben a gödrökben azt hazudom
magamnak hogy túl mélyek kár is lenne
kiáltozni errefelé úgysem téved senki
mert lezárt vagyok mint egy építkezési terület

Egy sétáról

A városi parkig jutottam.
Pedig az életemből akartam kisétálni.

A fészeképítő

Celler Kiss Tamás verseiről

Az anyaméh fészek: körülölel, táplál, biztonságot ad. Az a hely, ahová valóban soha nem térhetünk vissza, hiába is vágyunk rá. Celler Kiss Tamás *Anyaméh*-versei¹ a felnőtté válás folyamatának hol keserű, hol melankolikus tapasztalatát örökítik meg: „az ember csak akkor lesz felnőtt, / ha már nem marad senki, aki / megvédhetné” (13). A forгатókönyvszerűen felépített kötet szerint a főszereplő – a kőművesként aposztrofált lírai alany – a külvilág elemeiből konstruálja újra a biztonságot nyújtó, hiányokat szimbolizáló belső teret. Celler Kiss Tamás kötetében az én újbóli napra jutása a tét – kikényszerített újrászületés ez, melynek során bűvópatakként merészkedik elő az idő előtt magára maradt versbeszélő, amikor felkészültnek érzi magát az eddig megemészthetetlennek hitt létállapotokkal történő szembenézésre, azaz „*rászánja magát a változtatásra, s legelőbb is a változásra* / már az is valami, ha tudod, mit akarsz. / itt ez a domb. itt fogom felépíteni / a saját anyaméhemet. / a boldogtalanság nem más, mint / örökös visszavágyódás az anyaméhbe” (13).

A feszes kompozíció többszörös narratívát alkalmaz: az első ciklus [*fogantatás*] versei egy film felépítésének imitálásával (*trailer, title theme, soundtrack, végül end*), majd a cselekmény jelenetenkénti vázolásával engednek bepillantást a főhős karakterének alakulásába, története kibontakozásába. Az alaprajzból kiindulva az alapvető térképző egységek felvázolásával a további ciklusokban kirajzolódnak az anyaméh-ház belső terei, intim hangulatú enteriőrök összességüként megképződik az újraértelmezett anyaméh: [*alaprajz*], [*nappali*], [*fürdőszoba*], [*konyha*], [*hálószoba*], ebből a szempontból némileg kilóg a sorból a [*féltéglák*] és a [*poggyász*] című

¹ Celler Kiss Tamás: *Anyaméh*. zEtna, Zenta, 2015

egység. Az egyes terekben funkcióik szerint elhelyezett tárgyak kerülnek a szövegek fókuszába. Az élet tényleges kezdetére utaló [*fogantatás*] ciklus egyaránt rámutat a kötet felépítését szervező mozgóképes narratíva, de az ezen belül alakuló elbeszélés kezdő pillanatára, a záró egység [*kilencedik hónap*] pedig szerkezetileg ugyan nyitány helyett a lezárás aktusának szerepét tölti be, mégis az én önmagába zártságának feladásáról, az általa létrehívott menedék elhagyásáról, a napra jutás megvalósulásáról tudósít: „odakinn rájöttem, / hogy odabenn végig a kulcs / kifaragásán járt az eszem” (91).

Pereg az *Anyaméh* című film, melynek *soundtrack*-je paradox módon egy elnémitott tévéről visszaköszönő zokogó anya látványa. Az *I. jelenet, melyben a kőműves emberi gyengeségéről vall* című szövegben – először jelenik meg építőmesterként a versbeszélő – felsejlik az utolsó versben kimondott önmeghatározás kettős természete – kiszolgáltatottságának bizonyossá válása, a „féltégla vagyok / egy alsó sorban” (10) érzete érleli meg benne a döntést, hogy a megélt hiányok hatására önmaga köré emeljen falakat: „most kell elvonulnom, érzem / bizsereg minden, ahol senki nem / szól hozzám, ott a házam” (17). Ahogyan a kamera lépésről lépésre közelít rá a csukott ajtóra, majd annak belső felét veszi, úgy válik egyre súlyosabb lelki teherre a fiziológiai változásokon keresztülment, felnőtt test, amelynek tulajdonosa kénytelen szembenézni magára hagyatottságával: „most itt állok a tükör előtt / nevetségesen, mert a kinőtt / pulóverembe akarok belebújni / újra” (19), „szűk lett rajtam a mozgolódás, / könyökömet beütöttem a csillagokba / lejönni mégsem merek” (21). Isten, sors, anya, szerető által elhagyatottan él jelenében a versbeszéd alanya, az aktuális enteriőrben megpillantva egy-egy tárgyat, elindul általuk a fontos pillanatokra emlékezés asszociatív mechanizmusa, melyet időnként a vád, máskor a beletörődő szomorúság hangneme ural. Villanásnyi ideig mesél egy küszöb, egy naptár, egy borotva vagy éppen egy műanyag tál láttán: mindegyik objektum egy képkocka, amely flashbackszerű, versbe szedett élményanyag elmondására készíti, s miközben rekonstruálódik a kétségtelenül rövid élettörténet, úgy hatol a lélek és a ház belső terei felé. Néha talán túl nagy tömböket, súlyokat vesz a vállára, máskor viszont helyüket vesztett féltéglákat pakol, de folyamatosan küzd önmaga elfogadásának saját maga által teremtetten kényszerével: „adatok egy másik / húsdarabot, én majd / elhiszem róla, hogy az a szívem, / meg is tanulnám szeretni” (83).

A [*poggyász*] ciklus címeiben jórészt megismétlődnek az [*alaprajz*] versei, ám a távozás aktusát érzékeltetve az én-záró feloldó *kulccsal* (és az *egésszel*) kiegészülve megváltozik a sorrend, a perspektíva immáron belülről a külvilág felé irányul: „a szívben minden indulásra készen. / hajtja a

vére, becsomagolja holmiját” (81). A házat benépesítő tárgyfragmentumok után a [*kilencedik hónap*] egység *IV. jelenet, melyben a kőműves felépítette az anyaméhet* szövege visszautal a „saját kis menedékhely” (89) létrehozásának folyamatára. A ház anyagául a kőműves téglák helyett a fát választja – mégsem keveredik szerepválságba, hiszen egy helyütt így vall önmagáról: „lusta kőműves vagyok, / meg lusta ács” (22) –, mivel „az összes földi anyag / közül a fának van a legtisztább lelke” (89) alkalmas matéria arra, hogy az élet kialakulásához szükségszerűen tiszta anyaméh-imitáció alapját képezze. A kulcs kifaragását megelőző hosszas meditáció segíti a végző felismeréshez, hogy rájöjjön, a születés utáni biztonságot szimbolizáló anyaméh-biztonság megteremtése az egyes ember feladata: „(mert ezek vagyunk mi. / kőművesek és egyben házak is)” (91).

Gisela, a halott kedves

Glavinic Vélás Éva fordítása

Azt hiszem, aznap romlott el a víztartály, amikor a férjem meghalt. Ilyen körülmények között ki mondhatná meg, hogy mi történt percről percre? Azt mondják, hogy a kémbogár is el tud aludni, el tud romolni, hát még egy ilyen vaksi, mint amilyen én vagyok. Már eléggé beteg volt, de tudod, mennyire meglepnek az ilyenféle dolgok: csak felébredsz, kinézel az ablakon, és látod, hogy leesett az első hó, vagy hogy meghalt egy ember.

Szóval nem tudnék rá megesküdni, hogy az a vízöblítő tartály pontosan mikor kezdett csurogni és csöpögni, ez egészen lassan történik, alatomosan, ártatlan zajjal, amíg eszedbe jut, hol az ujjad – Hollandia már úszik, az pedig, akinek az aortája szétfakadt – a vérgejzírrel a mennyezetre csapódik (azt mondják, ez akkora erő, már ha ezt a szétrobbanást látni lehetne).

A mentőszolgálat kétszer jött, de azt hitték, hogy a hasával nincs rendben valami, a felpuffedt hasát tapogatták akkor is, amikor már egészen elkéült az arca. Adtak neki valamit, aztán elmentek. Mintha *a halál vásárnap nem rendelne*. De úgy látszik, neki voltak saját ügyeletes nővérei, saját rémálmai.

Lényegében, ez később derült ki, a kirepedt véredényéből egész nap csöpögött a vér, amíg a szívburka meg nem telt, és a szíve meg nem fulladt a saját vérében. Rángatózni kezdett a teste, mintha egy gigászi rengés erejét érezné, leesett a szemüvege, elferdült az arca, mielőtt a támlára hanyatlott volna.

Mire ismét ki mertem nyitni a szemem, ő hanyatt feküdt, félig a szőnyegen, félig az ágy mellett, megtörten, mint az árnyék. A fürdőszobában sikoltottam csak fel, ahol egy korty vizet ittam, mintha az meg tudna menteni. Lábujjhegyre állva belenéztem a tükörbe. Gisela, mondtam, magadra kell gondolnod. És mint aki józanodik, kezdtem megérteni a dolgokat, észrevettem, hogy a vécékagylóban már nagyban bugyog. Valamit tenni kellett vele.

Akkor még nem voltam biztos benne, hogy az emberem meghalt-e vagy csak eszméletét veszítette, az egyik pillanatban azt hittem, hogy viccel, ő, tudott ő ilyet is. Mit kell most tennem, töprengtem az ajkamat harapdálva. Szégyellem mondani, de nem mertem megérinteni, hogy megkeressem az ütőerét, amely valahol mélyen benne talán még rángatózott, a tükröcskét, ami akkor eszembe jutott, sehogy sem tudtam megtalálni az összetúrt fiókokban, megszúrtam az ujjamat egy tűvel.

Kimentem a folyosóra, és bezörgettem az első szomszédos ajtón, amely mögött rádió recsegett.

Hagyták, hogy várjak. Bentről sugdolózás hallatszott, észrevettem, hogy valaki a kémlelőnyílás előtt áll, mintha hosszan lesne, de kitartóan, összetörten vártam, görnyedezve a szőrös pulóverben. Időnként megtöröltem a papucsomat a kopott lábtörlőn annak jeleként, hogy nem adom fel olyan könnyen, nem zavart el a csendes szitkozódás.

Az ajtó hirtelen kinyílt, és a küszöbön inogva megjelent egy tagbaszakadt ember vérágas, árnyékos szemekkel, a mögüle kíváncsian kukucskáló felesége, úgy tűnik, éppen most ébresztette fel, gatyában állt, a szakállá tele volt mindenféle szeméttel, és hűvösen kérdezte, mi a baj.

Segítenie kell, kértem határozatlanul, az ujjaimat tördelve.

Vasárnap nem dolgozunk, mondta jelentősegteljesen, a lehelete pörköltre és erős házi pálinkára bűzlött. Félrevonultan éltem, nem vegyültem az emberek közé, és alig tudtam összekötni ezt az összevont szemöldökű, közönséges frátert a vad kornyikálással, amely a késői órákban időnként elárasztotta a lépcsőházat, és a férjem meséjével egy bizonyos Savićról, a valamikori ház-mesterről, aki simán kisajátította és műhellyé alakította a közös biciklitárolót, ahol ki tudja, mivel foglalkozott. A férjem tiltakozott, ott állt a Partizan márkájú biciklivel, a nadrágja szárán csíptetővel, de az ilyen emberekkel, úgy látszik, semmit sem tehetsz. És mindennap felcipelte a biciklit, még bezárva is félt ott hagyni, inkább eltorlaszolta vele a kis előszobát, állandóan belebotlottam a kiálló pedálba vagy kormányba, tele voltam zöld foltokkal.

Ha így áll a dolog, enyhült meg Savić, amíg a felesége a hátára terítette a zakóját, ezzel eltakarva a csodatevő mágneses fűzőt, amely hipp-hopp! megszünteti a derékfájást (mint ahogyan a tévéreklámokban az újjászülött púposok esküdöznek).

Még meleg, állapította meg Savić, várnunk kell két órát, majd hívni a halottkémert, bejelenteni az esetet. Így szól a törvény, bólintott felém meggyőzően, és könnyedén lecsukta a halott szemét (ha fizetnének, akkor sem merném).

Szép kis lakás, nézett körül a mester hozzáértően, és lehajtotta a törkölypálinkát, amiről alig jutott eszembe, hogy kihozzam. Most ez mind a magáé?

Az enyém?

Csak hogy valamit csináljon, felkapta a polcon lévő zenélő dobozkát, amely *Hüvelyk Matyi* koncertzongorájára hasonlított, és amikor hüvelykujjával felnyitotta, annak szívéből a *Török induló* szaggatott dallama hallatszott. A kíváncsiskodó elmosolyodott, és belenyomta orrát a zongorácskába, mintha a dohos zenét meg lehetne szagolni, s közben a gyengéd gyomorból elhalkulva ugráltak ki a dallamok.

Tudtam, hogy finom emberek, mindentől eltekintve, győzött meg Savić, miközben újabb italt öntött magának. Összeráncoltam a homlokom, és elköhintettem magam, miután a poharamból lehajtottam azt a gyűszűnyit, amit a férfi unszolására szintén megtöltöttünk.

Csodás emberek, rögtön láttam, de én sem vagyok paraszt, nem tesz, amikor így néznek rám, nem ám. Elhalad mellett (maga is kér még egyet, legalább egy csöppnyit?), én szépen jó napot kívánok neki, ő pedig rám sem néz. Nem lesz ez így, tesókám, gondoltam. Én is tudok nyakkendőt kötni.

Slavoljub, befejezted?, hallatszott a folyosóról a mester feleségének gyengéd, kedves hangja, aki zavartan kopogott a résre nyitott ajtón. Pakolj innét, ordította a mester. Látod, hogy ennek a szegény asszonynak segítek... Milyen víz az ott, mutatott arra összeráncolt homlokkal.

Tönkrement a vízöblítő. Elégé folyik, pillantottam aggódva az ajtó alól kiszivárgó vékony, nedves víznyomra.

Semmi gond, ezt én elintézem magának, legyintett Savić, mintha ez jelentéktelen dolog lenne, a halott férjem felé fordult, és megismogatta mozdulatlan kezét.

De mindig is kedves volt nekem, igen, igen, győzködött, miközben a csuklóját fogta, amelyen még működött a karóra, s mutatta, hogy az a törvényes két óra lassan letelik. Bizonyos módon még szerettem is, biz' isten, függetlenül attól, hogy kerülgetett és emelgette rám a biciklijét. Egyszerűen éreztem, hogy itt valami pislákol, érti?

Igen, igen, ismétелgettem, míg ő a halott arcát tapsikolta. Érintse meg, hogy hűl, hogy távolodik... (Csak álltam, ingatva a fejem.) Kérem, hörögte, nézze csak meg! Milyen szép, milyen szép!

És mivel Savić szavai lassan belevesztek a zokogásba, vállá a sírástól remegett, a fejére tettem óvatosan a kezem, amit ő hálásan nyálazni kezdett. Mikor egy kicsit megnyugodott, rám emelte könnyes tekintetét: hallja, nekem muszáj lenne... és arra a bizonyos helyre indult a mindinkább átnedvesedő szőnyegen. Ez a vízöblítő teljesen kinyíffant, ordította, de ne aggódjon, megy ez nekem, itt van...

Mondott még valamit, de olyan fáradtság vett erőt rajtam, hogy nem tudtam tovább hallgatni, felnyitottam a zenélődoboz tetejét, előmasíroztak belőle a törökök, és rábámultam az órára.

Amikor ismét kinyitottam a szemem, az a két óra már jócskán elmúlt, én pedig valami olyan súlyt éreztem a gyomromban és olyan nyomást a mellemben, hogy meg kellett kapaszkodnom a szék támlájában, hogy fel tudjak kelni. Nem kaptam levegőt, és úgy tátoztam, mint egy hal. A megboldogult ugyanúgy feküdt, csak egyre kevésbé hasonlított önmagára, és egyre inkább vált valami olyanná, amit nem tudnék leírni, még akkor sem, ha kedvem lenne hozzá. De én fulladtam, neki pedig vége volt. Gisela, gondolj magadra, nyugtattam önmagam, de a nyomást nem tudtam eltüntetni.

És ez az egész halotti levertség megakadályozott abban, hogy rögtön észrevegyem, a teljesen átázott szőnyegen lépkedek. Erre nem is tudtam gondolni, a telefonhoz siettem. Az előszoba, ahova beléptem, tele volt a fürdőszobából áradó vízzel. Ekkor jutott eszembe a mester. Alig tudtam belökni az ajtót, ott találtam a vécékagyló mellett fekvő, a törött csőből kispriccelő vízben. Megrémültem, hogy ő is halott, de motyogni kezdett részeg álmában, egy piszkos bugyit szorongatva. Nem bírtam tovább, ott hagytam a vízben, felkaptam a kagylót, és rémülten tárcsáztam a mentőszolgálatot.

Nézze, ma kétszer kijöttek, igen, igen... A férjem végül meghalt. Rendben, amikor a csapatuk visszaér, tudom, hogy ő várhat, de én rosszul vagyok, valami a mellemben, a hasamban, kérem! Nem, nem vettem be Bensedint... Az elég? De fogalma sincs, hogy érzem magam! Azt mondja, hogy mindez normális? Akkor maga nem tudja, mit beszél. Nem, nem vagyok hisztis, nem is akarom kioktatni, csak aggódok magamért... Hogy nincs orvosság a szomorúságra? Azt hiszi, nem tudom, mi az ironia? Nem, kisasszony, nem szándékozok örökké élni! Ezt a szemtelenséget! Figyeljen, nem vagyok jól, az önök kötelessége, hogy azonnal idejöjjenek. Ha ennyit beszélek, biztosan nem vagyok a halálomon? Vannak fontosabb eseteik is a szívtelen öregasszonyoknál? Hát ami sok, az sok... Egy idősebb személylyel akarok beszélni! Nem, nem fogja megszakítani a vonalat, addig fogom hívni, amíg a telefonközpont szét nem robban. Tudom én, hogy mi a maguk kötelessége, az enyém miatt ne aggódjon...

És kérlek, az a kis házsártos valóban megszakította a vonalat!

Rendben, nemsokára megérkeztek, a mestert felébresztették, a férjem haláláról biztosítottak, még nekem is adtak valamit. De el tudod-e képzelni, hogy éreztem magam, miközben bokáig a vízben gázoltam lélegzet nélkül, bele-belesüppedve a vizes szőnyegbe, miközben lassan már sejtettem, hogy ha mindezt objektíven nézném, messziről, ha mondjuk kiütnék a lakás harmadik falát, és bekukkantanának – úgy tünne, mintha a víz felszínén járnék, az a két test pedig, amely már úszni kezd a vízen, két fekete hattyúra hasonlítana, amelyek egy lefestett tapon úsznak, és időnként eleágosan beleharapnak egymás nyakába, szárnyába.

El tudod-e ezt hinni?

Mit énekelnek a madarak?

Lenkes László fordítása

Bármire lehet gondolni, de nem.
nincs itt szó semmilyen rögtönzött mondatról
vagy kijelentésről, esetleg gyenge gondolatról; nem, sőt mondhatjuk:
egyáltalán nincs is szó. önmagam összegzésében,
ebben a tökéletes szerénység-nélküliségben,
a kopasz ágakon, a távvezetékek huzalain,
a tömbházak erkélyein, a kimosott szennyesek és egyéb bűnök
kiteregetésére szolgáló szárítóköteleken, inakon,
mély fészkekben, énekkarokban, a levegőben
feletted, alattad, mindkettőnk fejében
suttognak a madarak: *egyedül vagyunk, mennyire egyedül vagyunk;
ember, mennyire egyedül vagyunk.*

Az apja papucsában vacsorázó ember

Ami a határt jelentette, az vagy most te.
Május volt, mély, kiegyensúlyozott,
a munkálatok miatt felásták az utat, a hó
szárazon és hirtelen belekezdet.
hogy bevalljam őszintén:
semmivel sem tartoztam senkinek.
az ajtóban álltam, a víz
félelmében fagyva hűtötte a hátam.
lehunyt szemmel láttam,
ahogyan a pattogatott kukoricák száguldanak a sóikhoz,
és tudtam, néha éjjel megfeketednek, mint a bárányganéj.
majd bementem, hogy szembesülni tudjak e kínos képpel:
nem a szeretet, az ostobaság, az ostobaság a világ lényege –
és most ebben a papucsban eszem és sírok bent a házban,
csak enni és sírni vagyok ott.

Rulett

Behaviorista terápia, Rebro Klinikai Kórház, 2009. február 15.

– És hogy is hívják magát? – kérdezte a pszichiáter a kövér, kopasz embert, aki a falat bámulta, és kopott cowboysizmájával kopogott a padlón. A pszichiátert idegesítette a barna szín, a kellemetlen szájszag, és idegesítették a pókháló szálai, amelyek páciensei hajszálvékony és törekeny életének fonálait idézték fel benne, valahogyan meg kellene erősítenie őket... De hogyan? Az istenért, hogyan? A helyiségben minden személytelen, piszkosbarna volt – a férfi rongyos kabátja, a csizmája, a dohányszagú függönyök, a körben elrendezett faszékek és a kopott parketta is, amely mindig nyikorgott, amikor valamelyik páciens a kijárat ajtóhoz indult, mintha arra akarná emlékeztetni, hogy itt már minden kötél elszakadt.

– Uram, hogy hívják? Tegnap nem jutott sorra... – ismételte meg hangosabban a pszichiáter, mire a férfi hirtelen felkapta a fejét, megvakarta az állát, és felkiáltott: – Ante, fekete hatos.

– Tessék? – ismételte meg a pszichiáter halkán vihogva, és gyengéden az asztalra ütött.

– Mondom, Ante, fekete hatos! – válaszolt a férfi, majd felemelte a hangját: – Maga pedig, pszichiáter úr, ne provokáljon többet! A maga neurózisa csak még jobban szétzilál. Állandóan csapkod arra az asztalra, én figyelem magát, számolom, hatszor csapott rá, mi az istenért emlékeztet rá...

– Hát minek számolja? – kérdezte a pszichiáter, felvonta a szemöldökét, és meggyújtotta a cigarettáját.

– Hatodszorra érintette meg a cigarettás dobozt. Ne tépje fel a sebei-met! Az anyját hatszor...

– Uram – vágott közbe a pszichiáter –, csak semmi indulat! Tudja, hogy hol van? Maga egy kognitív-behaviorista terápián van Rebrón, az oltalom szigetén, nyugodtan lehorgonyozhat itt. Ez nem játékbarlang, én nem va-

gyok krupié, én pszichiáter vagyok, azért vagyok itt, hogy lehetőségeimhez mértén segítsék, hogy a maga hajója újból kievezhessen...

– Maga fog nekem segíteni? Maga is csak egy provokátor, aki készakarva a vesztébe küldi az embereket a pszichológiai megfélemlítés módszerével, úgy, hogy túvel szurkálják a tudatalattit, egészen a végsőig, hogy végül a hatalmukba keríthessék őket. Egyébként is a barátom beszélt rá, hogy eljöjjen ide, nem saját akaratomból jöttem, mert én azt már rég elvesztettem. A maga... reménytelen, pardon, kifejezéstelen ábrázata, egy rothadt terem, egy szaros négyszög, és látom benne a szomjúságot, hogy az életet gyógyszerekre és halálra váltsa. Kérem szépen, a hatosra teszek, pardon, tiltakozom, kérem, dobja ki innen a hatos számot, ha azt akarja, hogy bármit is mondjak.

– Uram, itt nincs semmiféle hatos. Itt semmi sem forog, itt minden a helyén van.

– Hazudik! – kiáltott fel a férfi, hirtelen felkelt, és kidüledt szemekkel a pszichiáterhez közelített. – Maga egy hazug ember! Fel akarja ébreszteni a szellemeimet, ha? És miért helyezett a hatos számú szobába?

– Uram, ez a kilences számú szoba!

– Megint hazudik! A maga célja, hogy tönkretegye a pácienseit, hogy aztán azt mondhassa, kigyomlált ebből a rothadt társadalomból még egy szerencsejátékost. Ez, ez az alattomos terve. Illúzió, ha! Tévedés? Na nehogy! Tegnap ez a kilences szoba volt. Csak készakarva megfordították a kilencet, hogy hatosnak látszódjon. Hogy kezelhetetlen rögeszmés zavarom legyen. Hogy spórolhasson a gyógyszereken. Azt hiszi, hülye vagyok? Hogy majd maga...

– Üljön le, Ante úr... Lassan, csak lassan! Nincs itt semmilyen hatos. Azért vagyok itt, hogy kitöröljem azt az átkozott számot a fejből. Esküszöm, hogy két hónap múlva a maga tudatában nem lesznek számok, csak betűk... szavak, mondatok... Milyen mondatok is? – mondta kedvesen a pszichiáter, és tekintetét a másik kettőre fordította.

– Nem vagyok már szerencsejátékos. Segítek magamon, mert ha magamat szeretem, akkor a többieket is szeretem – felelték egyszerre, mint valami stréberek: az egyik gebe és sápadt, a másik behemót, „Sárkány fivérek” tetoválással a vállán.

– Antiša barátom – szólalt meg a Dalmáciából származó behemót dalmát kiejtéssel, majd felemelte tömzsi mutatóját –, legalább tüssző el kell gyünnöd erre a kongo... bi... birevijális terápiára, és meglátod, hogy mingyá meggyün az eszed. Ís akkó – mehetsz, viselheted íleted vígúg a terhid! A mi drága Jízusunk szeret minnyájunkat, a mi mégváltónk feláldozta magát a keresztfán, hogy minket, szerencsejátékosokat mégváltson,

akik eljátszották az emberiségüket és a hitüket is. Ín is vótam katona, ugyanúgy, mint te, az első vonalban úgy irtottam a szerbeket, mint a legyeket, tíz kiló szardíniára való nyugdíjam van, de hát addig nyújtózkodjon az ember, ameddig a takarója ír.

– Úgy van, bravó! – kiáltott fel a pszichiáter.

– Naná, hogy bravó! – folytatta büszkén a behemót. – Az idők változnak, arra menj, amerre a szél fúj! Amióta szedem a Fevarint, míg a szardíniát is megosztanám az emberekkel, míg a csontot is! Míg a kását szítkanalaznám másoknak. Nekem a cihijátria sokat segített, Szentsíges Szűzre és Jízus Krisztusra, kit keresztre feszítettek. Nem megyek többet abba a sátáni templomba, már kít teljes napja nem jáccok, és soha többet nem fogok, üssön belím a ménkü, ha hazudok. Száz gramm Fevarin naponta, reggel, amikor felébresz, megborotvákozol rendesen, lemész a lípcsőn, kinyitod a postaládát, találsz egy jó nagy áramszámlát, de akkor azt mondd...

– Köszönöm, Istenem, hogy ekkora számlát kaptam, mert az azt jelenti, hogy egész télen fűtöttünk! – vágott közbe a gebe, összetette kezeit, és a plafon felé tekintett, jókedvűen elmosolyodott, szégyen nélkül megmutatva két rothadt szemfogát, majd így folytatta: – Istenem, köszönöm, hogy a mosogatótál tele van piszkos edényekkel, mert az azt jelenti, hogy van mit ennem! Istenem, köszönöm, hogy a mellettem ülő ember a templomban hangosan beszél, mert az azt jelenti, hogy jó a hallásom. Istenem, köszönöm...

– Bravó, bravó, Ivo, nagyon szépen fejlődsz! Így kell, pozitívan kell gondolkodni, csak pozitívan – válaszolt a pszichiáter, és lerakta a szemüvegét az asztalra.

– Istenem, köszönöm, hogy aláírtam még egy végrehajtó végzést, mert az azt jelenti, hogy jó a látásom! – szólt hozzá a sarokból egy bajszos, aki összedörzsölte tenyerét, majd rákérdezett:

– Doktor úr, és én fejlődtem?

Ante szúrós tekintettel ránézett, és felkiáltott:

– Nézz csak magadba! És ki fogja kifizetni a számlát, te szerencsétlen? A te agyad is kiszívták, mi? Jól ismerem azokat a szektákat, amelyek úgy bukkannak elő, mint a gombák az eső után! Lelki megújulás, mi? Hej, hát azok az élőködők még a szívedből is pénzt csinálnak, a lelked maradványain szaporodnak tovább! Te is csak egy vagy azok közül az emberek közül, akik valamilyen nagy tanítót követnek. Hol találd? Egy hirdetésben? Egy asztrológiai magazinban? Kutass, kutass csak a szélhordalékban, van idő! És mi van akkor, ha az uzsorás kopogtat az ajtódon, akkor merre fogsz menni? Az ablakon keresztül a mínusz hat fokba?

– Ante, szedje össze magát – válaszolt halkán a pszichiáter, majd ismét feltette a szemüvegét.

– Egyáltalán lát maga engem azon a ronda szemüvegen keresztül? – szisszent fel Ante, és teljes erejéből dobantott a csizmájával. – Olyan vastag kerete van, mint annak a stréber Jozeknak az osztályomból. Mekkorra a dioptriája, doktor úr? Mínusz hat? Plusz hat? Lényegtelen, nem mekkülhet, engem is a hatos vakított el, már magát sem látom. Egyáltalán hogy néz ki, doktor úr?

– Mennyit bukott azon a hatoson? – tette fel a kérdést a pszichiáter, majd kérlelően nézett Antéra, mint a szövetségesére. – Mondja el az igazat, ahogyan a többiek – suttopta.

Ante belemarkolt a gallérjába, mintha meg akarná magát fojtani, megcsikorgatta a fogait, egy ideig így maradt, görcsbe rándult arccal, majd el-lazult, mert azok a megtérültek ridegen bámultak rá.

– Édesapám egy régi usztasa faluból, Nova Kršljából való. Nova, Nova Kršljából, nem Stara Kršljából! Van egy kitüntetésem a horvát honvédségből, öt évet háborúskodtam, én, Leírt Ante, szerencsejátéokra adtam a fejem, kínomban hol én játszom a kockával, hol a kocka játszik velem és így... Minden forog, egyszer így, egyszer úgy, a politika is, az élet is, rulett itt minden, egy átkozott rulett, minden egy kör, és a körben áldozat vagy, nem mehetsz a körön kívülre! – ordította Ante, majd a combjára ütött. – És az alattam lévő emeleten lustálkodó barom, akinek hétezeres nyugdíja van, édes istenem, aki a mai napig vakargatja a szakállát, a sérült szeméből él Nova Bilában, ahova a kutyakonzerveket csempészte, és a védőügyvédeknek fagygyút sózott el élelmiszerként. A szeme sérült, emitt meg lövészzel foglalkozik, a homloka kellős közepén találta el a golyó, így adta neki az Isten...

– Hagyja most a többieket, meséljen magáról! – szólt szemrehányóan a pszichiáter.

– Doktor úr, kérem, ne provokáljon, az isten szerelmére! Hívja ide azokat a nagyhalakat, azokat a szerencsejátékosokat, a politikusainkat meg a gengszereket, érti ön, miről beszélek, na! Doktor úr, a kocka el van vetve, a csalók bezsebelték a nyereményt, a mi népi rulettünk pedig csak úgy tessék-lássék forog, a mozgás törvénye miatt. Harcoltam ezért a földért, golyózáporban futkostam, volt egy irány, egy irányom, egy célom, hogy valakit megmentsek, de akkor szétherdálták a hazámat, nekünk pedig odaszózták a játéktermeket, hogy ebben az ördögi kerékben megöljük a lelkünket. Azért, hogy az emberek nézzék, ahogy a kis nyugdíjukat, fizetésüket elnyelik a számok, és csak bámulnak, mint a birkák. Hadd szédüljenek bele ebbe, veszítsék el a társadalomban az irányérzéküket, és akkor már mindegy, hogy hol voltak és hová tartanak!

Ante elvörösödve felemelte a széket, mintha a földhöz akarta volna vágni, majd arca a dühtől görcsbe rándult, és mégis leeresztette azt.

– Hé, nyugalom! A maga hatosáról kérdeztem, Ante! – A pszichiáter most már erősebben kopogtatta ceruzáját az asztalon.

– Van valami ellenvetése a tétemet illetően? Mit basztatnak itt engem egy hatos miatt, amikor a kormány milliókban játszik? Nekem meg maguk itt a hatosomról papolnak... Én meg... én, Leírt Ante egy tönkrement gyár részvényeit és háromszáz kunát kaptam, még a nullára sem elég tét, semmiség. Mindig a nulla hagyott cserben ebben az országban. Apám Nova Kršlja-i házát a nullára tettem! A házát, a földjét, a sírját is. Igen, a sírt is eladtam! Nagyanyám, nagyapám, anyám és apám is a megboldogult menyasszonyomnál fekszik, valahol az isten háta mögött, Butkovića Ravanban. Tessék, doktor úr, tömjön tele antipszichotikumokkal, irtsa ki a lelkiismeretemet, mert jobbat nem érdelek. Én, doktor úr, egy tetű vagyok, akit csipesszel kell kitépni. Találjon meg, kérem!

– Eladta a sírokat is? – kérdezte a pszichiáter, és kidüllesztette a szemét.

– Áh, a halottaknak már mindegy, hogy hol fekszenek. Élve temettek el minket, de még élünk. Na, tessék, ez a horror.

– Ah, zöld, szeretlek, zöld, imádlak! Verde que te quiero verde! Én a zöld nullán veszítettem el mindenemet, és sehogy sem, hogy kileheljem a lelkem – szólt közbe az egyik a sarokból, és bronchitises köhögésben tört ki.

– Professzor úr, kérem, ne avatkozzon bele! – vágott vissza a pszichiáter, és felemelte a tenyerét.

– A művészet az egyetlen szellemi terület, amelyben az ember a kaotikus valóságot átformálhatja és értelmet adhat neki – folytatta a professzor, és végigsimította ősz szakállát. – Mert csak a művészetben képes az ember a saját bukását a hősiesség piedesztáljára emelni.

– Ivšić úr, kérem, hagyja abba!

A professzor megvakarta állát, és motyogni kezdett.

– Lorca, zöld, szeretlek, zöld, imádlak. A költő Franco miatt halt meg, egy nulla miatt, emberi nullák miatt, akik egyre sokszorozódnak. Verde que te quiero verde...

– Elég legyen, professzor! Ne játsszon már a szavakkal is! Magát mégiscsak az adóssága, a számok gyötrik! – csattant fel a pszichiáter, a behemót pedig közbeszólt:

– Mi a fene kényszerített, hogy a nullán veszíjjél, mikor te is egy nagy nulla vagy. Egy szerencsejátékos, mint én. Hinned kell Istenben, mert Isten a mi Megváltónk, és a lelkünket visszaemeli az oltárhoz.

Ekkor Ante öklével a homlokára csapott, majd levetette a csizmáját, és a behemót az ölébe dobta.

– No hallgass ide, megtért barátom, bemagoltál két mondatot a Bibliából, amelyek felszívták az agyad. Amúgy sem volt már. Átverték, és most gyógyszerekkel rokkanttá tesznek. Valaha hős voltál, harcos, most meg kísérleti nyúl vagy egy lelki laboratóriumban. Miért kapaszkodsz most Isten lábába? Menj Sai Babához, és játssz a homokban, bolond!

– Ante, az Istenedet, ne dühöngjél, hallgass a doktorra. Olvasd az Újszövetséget, ott van Máté evangéliumának az egyik fejezete, a 213-as számú – vágott vissza a behemót.

– Fogd be, nyomorult! – válaszolt Ante, a plafonra nézett és dünyögött: – Ha az Isten megkegyelmezett volna, nem lennék itt!

– Mennyit vesztett? – kérdezte újból a pszichiáter Antét, aki két esetben ujjomozdulattal eltakarta a szemét, így a pszichiáter fekete, elhanyagolt körmökre lett figyelmes. Sajnálta. Évek óta figyelte a szerencsejátékosokat, de Ante ujjai, pont Antée, mintha belevájódtak volna az agyába. Utálta a munkáját – a segíteni vágyás és annak lehetetlensége között őrlődött, mivel nem tudott segíteni a szerencsejátékosoknak, hogy elrendezték a tartozásaikat, és úgy érezte, mintha az ő szakterülete nem lenne kidolgozva, akár egy terméketlen föld. Az anyagiség legyőzte a szellemiséget. Hívatásának nincs értelme – sivár ugarokat szántott, magvakat vetett, és ha valami ki is csírázott, konkoly kelt ki belőle. Adósság. Százasok, ezresek, milliók.

– Kétszáz... – kezdett bele rekedt hangon Ante. – Kétszázzezret vesztettem. Valójában kétszáz körül. Európában.

– Amikor újra eljön Jízus, ahogyan a Jelenések könyvében áll, minden hegy és sziget elmozdult a helyéről, és nem lesz többet Antikrisztus, és újra idénkert lesz... – folytatta a böhm, mint valami papagáj.

– Hallgass már, te, olyan vagy, mint valami fennakadt, rossz lemez! – csattant fel Ante, és letörölte az izzadságot a homlokáról. – A Sárkány fivérek helyett inkább Szamár fivérek feliratot tetováltass a homlokodra!

– Körülbelül kétszázezer eurót vesztett el – folytatta nyugodtan a pszichiáter. – A terápia után valószínűleg nem fog többet játszani, de mégis hogyan gondolja visszafizetni az adósságát?

– Hát szépen – válaszolt Ante. – Eladom a másik nagyanyám prevlancei házát és földjét, amely körülbelül százezer euró értékű. Nem fog sokáig élni a mama, de ki tudja. Kétszer már feléledt, talán harmadszorra nem lesz akkora szerencséje. Visszafizetem az uzsorásnak, annak a Jozi

– Akkor még százezer eurónyi tartozása maradt – válaszolt a pszichiáter, és elmosolyodott.

– Úgy van, csak egy százas!

– És? – kérdezte a pszichiáter, és rámeredt Antéra.

– Egyszerű, kölcsönkérek egy másik uzsorástól százat, és emennek odaadom.

– És azután?

– Azután pedig, amikor a másiknál a kamat egy év alatt százötvenezerre növekszik, akkor a harmadiktól kérek kölcsön, és visszaadom a másodiknak.

– És így csak növeli a tartozását?

– De legalább időt nyerek, hát nem érti? – válaszolt Ante. – Így forgatom évről évre.

– Meddig? – kérdezte a pszichiáter gúnyolódva, és rágyújtott egy cigarettára.

– Hat év. Pontosan hat – válaszolt Ante, vigyorgott, és ujjjaival csetintett.

– És akkor?

– Akkor pedig az utolsó uzsorást hat golyóval agyonlövöm.

A pszichiáter kinyitott egy kis ládácskát, kihúzott belőle egy vényköteget, és ráírta: *Obszesszív-kompulzív zavar, F34, Fevarin, háromszáz milligramm reggel, Ergonil, háromszor huszonöt milligrammot naponta.*

– Ante, jöjjön két hét múlva, amikor a tabletták hatni kezdenek – a pszichiáter felemelte a papírocskát, Ante felkelt, elvette, majd megragadta a pszichiáter karját, az arcába meredt, és megszólalt:

– Hát nem érti, hatévnnyi életet kapok, hatévnnyi szabadságot, miután a hatos, amelyen a legtöbbet vesztettem, rabszolgaságba döntött? A börtönben pedig azok az uzsorások, akik ennek a barátai, akit le fogok lőni, nem bírnak semmit!

Teljes erővel kinyitotta az ajtót, annyira, hogy az egy egészségügyi nővért is megütött. A nő feljajdult, ujjjaival a vérző orrát fogta, és kábultan a merev arcú emberre nézett.

– Mi van, nővérkém, ez nem a te napod? – válaszolt keményen. – Baszd meg, nekem sem ment tegnap, mégis élek!

Lebegő emberek

Kecskés Ildikó fordítása

Állok az erkélyen, a fémkorlátra könyökölve, közben a tekintetem a parkunkon, az utcai lámpákon, a fenyők csúcsain át vándorol, átsuhanva két újságosbódé tetején, aztán a pékségeken, a hentesüzleten, az éttermen keresztül, majd egy kicsit utazik az állomásra beérkező villamos tetején, amely éppen hogy beáll a megállóba. Ajtók nyílnak, az emberek úgy jönnek ki, mintha egy színpadra lépnének. Forró májusi este van. Az orromban érzem a sütemény édeskés, mámorító illatát. Valaki kalácsot süt, formálok szavakká a gondolatom. Agyunk öntudatlan működése. *Anyá, sütnél nekem kalácsot?*, hallom Janát a nappaliból. Parfüm illata érződik. Mindjárt kilép. *Süthetnék, Janácska, süthetnék, tudd, süthetnék*, válaszolom. Rég nem sütöttem. Ugyanilyen illat, szinte ugyanez terjengett a mi konyhánkban, amikor anyát nézem, ahogy kiveszi a sütőből a tepsit a kalácscsal. A kalács aranysárga színű, gömbölyded, pirosas tetejű. A tűzhelyre teszi, majd letakarja egy konyharuhával, amelynek a közepén kirajzolódik a vasalás éle. A ruha merev a keményítőtől, így marad egy kis üres hely közte és a kalács között. Épphogy csak forrón levegőhöz jusson. Csorog a nyálam. Nyolc-, kilenc- vagy tízéves lehetek, az emlék pontatlan. Végtelen örömmel tölt el a tudat, hogy már csak néhány perc választ el az édes harapástól.

Az akkori és mostani illat, az egykori és a mostani est közé sok idő szorult, gondolom. Az élet nagyobb része. Anya, elmentem!, hallom Janát.

Kulcs, mobil, pénz?, hallom saját magam.

Viszem!, válaszol Jana.

Csönd. Meleg csönd, melyből épp kivették a hangokat és a szavakat. A mi kis, egyszerű szavainkat.

1.

– Már megint virágot öntözöl – mondja Marija.

– Nem virágot – javítom ki –, ez fűszernövény.

Marija összeszorított ajakkal bólogat, miközben az erkély sarkán, egy sárgára festett fenyőszékecskén ül. Ezt a kisseket kizárólag neki vettem, ezen szeret a legjobban ülni. Figyelem őt, összegömbölyödik, a térdei közt összekulcsolja a kezét. Apró, sápadt tenyerek. Körmei sohasem nőnek meg. Ő maga sem nő. Hatéves, és mindenről tudunk beszélgetni. Halványbar-na ujjatlan ruha van rajta világoszöld pöttyökkel, amely már-már régimó-dinak hat. Meleg van, az idén tavasszal elég gyorsan felmelegedett, habár úgy gondolom, mégis jobb volna, ha rövid ujjú lenne rajta. De nem kell at-tól tartanom, hogy megfázik. Egyáltalán nem kell törődnöm vele. A haja olyan, mint a kukoricaselyem. Ritkás hajának hosszú fürtjei a kicsiny, tyúktojásnál alig nagyobb válláig érnek. A haja mindig tiszta. Hosszúkás, elszánt arca van, a bőre világos, az orra kissé hosszabb, de teljesen egyenes, akár Dejané. Ez az orr olyan arckifejezést ad nekik, mintha mindig lenne valami nagyon fontos közölnivalójuk. És hogy érdemes őket végighallgat-ni. Az arccsontja magas, egy-két folt is látható az arcán. Nem tudom, kitől örökölte őket, de ott vannak. Ajkai vékonyak, gyakran összeszorítja őket, mintha görcsben lennének, a homloka enyhén ráncos, ez talán magzatko-rából maradt vissza.

Marija – legyünk őszinték – valójában egy magzat. A feje tetejétől a láb-ujjáig mindössze hat-hét centiméteres húsdarab volt – ahogyan őket mérik –, mikor az orvos egy éles eszközzel eltávolította őt a méhemből, amelyben mindössze két és fél hónapot élt, mielőtt véresen kiűzték onnét. Valami-lyen vödörbe vagy valami hasonlóba – tényleg megalázó –, ahol csatlako-zott az eldobottak csoportjához, majd velük együtt kiöntötték oda, ahova az emberi vagy a humán eredetű – talán így nevezik – hulladékokat dob-ják. Milyen joggal nevezzük ezt hulladéknak, kérdem én. De aztán elébe illesztjük a szép „humán” szót. Azt sem tudom, hogy egy darabban távolí-tották-e el a testemtől vagy megsebezték. Mocorgott-e, vagy rögtön felad-ta. Egy csomó dolgot nem tudok.

Ameddig bennem élt, szörnyű rosszsullétek gyötörtek, melyeket alig tudtam Dejan elől eltitkolni. Reggelenként szinte futva tettem meg az utat a fürdőszobáig, és hánytam. Megeresztettem a csapot, hogy ne hallja, le-térdeltem a csempére, és átkaroltam a WC-kagylót. A WC-nk mindig ra-gyogóan tiszta volt, mindennap alkohollal lett körülsúrolva, ami azokban a pillanatokban szinte felfrissített, egyáltalán nem undorodtam tőle, sőt, a méhemben növekedő kis vadállat – így éltem meg Mariját az elején –

azért kényszerített hányásra, mert így könnyített magán és köpködött, amikor túlette magát az ételéből. Természetesen, az első három hónap alatt, amennyit a hasamban töltött, nem érezhettem egyetlenegy mozdulattát sem, mint ahogy azt a jövődőbeli anyukáknak szóló népszerű és nyáltól csöpögő könyvekben is megírták, amelyekben minden olyan tökéletes; bár mégis egyértelműen éreztem a jelenlétét, valahol a köldököm alatt. Abban a pillanatban, a WC-kagyló tetejére engedett kézzel, öntudatlanul próbáltam őt visszahozni, és arról is írnak ezek az elcsépelet könyvek, csak hogy az én helyzetem még nehezebb volt, mert én tudatosan is ezt akartam. Utána eltávolítottam volna a nyomokat magam után, megmostam volna az arcom, visszamentem volna a hálószobába, és visszabújtam volna az ágyba. A hányás után megkönnyebbültem volna, de akkor még tisztában éreztem volna a légzését a hasamban. Makacsul ragaszkodott volna az életéhez, ami az enyémhez volt láncolva. *Sápadtnak látszol*, mondta volna Dejan fészkelődve. Aztán jött volna a magyarázkodásom arról, hogy rossz aludtam vagy fejfájással ébredtem vagy valamilyen más közhely, közben ordítani tudtam volna, elmondani neki, hogy akaratom ellenére a hasamhoz ragadt az ő undorító spermája, hogy azzal legyen tisztában, a nap-tárban bejegyzett téves dátum miatt – ahova a ciklusomat jelöltem –, pillanatnyi figyelmetlenség és egyetlen téves kézmozgató impulzus, s már meg is fogant a bennem növekvő szörny, még ha valójában egy egyszerű kisbaba is, de én őt mégsem akarom, mert nem szeretném életem hátralevő részét vele tölteni. Meg akarok tőle szabadulni minél előbb, de az orvos azt mondja, hogy várnom kell, míg betölti a két és fél hónapot, akkor majd lefejezi, és megszabadulok tőle.

Ilyen szörnyű dolgokat is el tudtam volna képzelni Marijáról akkor, ha Dejan azt mondta volna, hogy *sápadt vagy*.

Mégsem gyanított semmit, valószínűleg abból a logikus feltételezésből indult ki, hogy úgymint szólnék neki egy terhességről, hisz mindketten szeretjük a gyerekeket, humánus lények vagyunk, én lassan úgymint elvégzem az egyetemem, ő meg dolgozik, pontosan egy hónapja vették fel egy tervezőirodába, boldog, van egy szerető barátnője, akivel hamarosan összeházasodik, amit a szülei és az én szüleim is várnak, már megismerkedtek kedvelik egymást, minden úgy megy, ahogy kell, az élete úgy pereg, akár egy jó film.

2.

Dejan szabad idejében fuvalázik, alapfokú zeneiskolát végzett. Nem tudom, hogy nélkülem miként ápolta volna zenei tehetségét – azt hiszem, én szerettettem meg vele újra a klasszikus zenét. Imádott játszani, és sze-

rette, ha zongorán kísérem, amit én eléggé kerültem, mert nekem úgy tűnt, ő egy nagy gyerek, akit éppen a szeretkezés rejtelseibe avatok be, s míg ő élvezett, addig én mocskosnak éreztem magam. És csak azt vártam, hogy befejezzük végre.

A fuvola szinte ragyog a hálósobában lévő komódon, de van neki még egy, amelyet a nappali szobában tart, a szekrényen. Mindkettőnek megvan a pontos helye. Akármikor elmegyek valamelyik mellett, magával ragad az irántuk érzett gyűlölet. Egyébként semmi bajom a hangszerekkel. Ez a konkrét tárgyak iránti gyűlöletről szól. Vagyis nem valamely hétköznapi tárgy gyűlöletéről. Ők Dejan kiterjedései. Fölöslegesek. Egyetlen más személyes holmija sem zavar, illetve nem is észlelem őket, azok csak egyszerűen tárgyak, ruházat, cipők, fogkefék... De az a két fuvola... Ezek akarnak valamit, ami irritál engem. Bizonyára be akarnak hatolni a zenei világomba, amit magamnál is jobban szeretek. Az rendben van, hogy Dejan belém hatolhat, és közösülhet velem, de az csak egy test. A lény anyagi kerete. Egy egyszerű porhüvely. De a zeném a lényem legjobbjából fakad. Vagy talán az egyetlenből, ami igazán ér valamit.

Egyszer véletlenül a zongorámra tette a furoláját. Undorodva adtam a kezébe, és mondtam neki, már-már ordítva, hogy ilyet soha többé ne tegyen. Zavartan nézett rám. Tudtam, hogy most azt gondolja, más miatt vagyok mérges.

Rendszeresen törölgeti a furolákat, egyiken sem érződik a nyál szaga. Időnként futólag körbeszimatolom őket, hátha mégis bűdösek. Elhagyom őt, ha csak egyszer is bűdösek lesznek. Kockáztatok. De nem bűzlenek, így nincs rá okom, hogy elhagyjam.

3.

Egy hihetetlenül ocsmány barna műanyag papucsot adtak a lábamra, amelyet ma már nem is gyártanak, a lakkozott lábkörmeim tragikusan festettek benne, az ápolt lábam pedig túlságosan lágynak tűnt. Szinte megrendítőnek. Azt gondoltam, hogy most már minden hiába, feleslegesen vigyáztam őket eddig, ha most ilyen papucsba kerültek. Azt mondtam magamnak, hogy eljutottam életem mélypontjára, ott a váróteremben, a pincébe helyezett nőgyógyászaton – ez a mi helyünk, gondoltam, ahogy néztem körülöttem a szomorú arcokat. *Elértem a mélypontot.* Először mondtam ki ezt az ostoba frázist, mert kétségbeesett pillanataiban az ember ilyen közhelyekhez nyúl, talán valamiféle nagy szenvedő közösség részévé válva így talál vigaszt.

Türelmetlenül vártam, hogy az egész minél előbb véget érjen, és újra elkezdhessek normálisan élni, hogy lassan, mint a víz, utat törjek a kapcsolatokunkon, repedést találjak, hogy azon keresztül kiszivárognak, mond-

va neki: no látod, semmi sem olyan ideális, ahogyan azt te elképzeled, és ahogyan a tied és az enyéme hiszik, egyszerűen nem szeretlek, vagy legalábbis azt hiszem, hogy nem szeretlek, bár az is lehet, hogy még szeretlek, de már nem akarok veled élni. Fojtogatsz, nem tudom, hol, de valahol szorítasz, napról napra egyre jobban. Ha nem lenne a zongora, megőrülnék. Egyedül akkor tudok teli tüdővel lélegezni, ha leülök játszani. Még jó, hogy nem házasodtunk össze, mert akkor most mehetnénk a bíróságra, ismeretlen emberek előtt beszélni magunkról.

Marija ezt mind tudja. Sokszor beszéltem már neki erről. Általában leszegi a fejét, és hallgat.

Őt nézem most éppen az erkélyen, ahogyan szétválasztja a tenyerét, kínoz a gondolat, hogy nedves-e az izzadságtól, de nem merek rákérdezni, soha nem engedek túl nagy teret a kíváncsiságomnak, ha Marijáról van szó. Nézem, ahogyan kinyújtja a kezét, és letép egy levelet a zsályáról. Összedörzsöli a kezében, majd az orra alá tartja. Általában nem szokott ilyet csinálni, illetve valójában semmit sem csinál, áll, ül vagy sétál mellettem, és közben beszélgetünk. És ez minden. Illedelmes alteregóként viselkedik. Most közeledek felé, előtte persze jól körülnéztem, nehogy valaki meglásson, még szerencse, hogy a túloldali épület elég messze van, egyedül valamilyen őrült figyelhet távcsővel, de érdekelnek is engem az őrütek, hisz ők ezt a legtermészetesebb dologként fognák fel, és teljesen megértenének engem, ahogyan a sárga szék felé közeledve szelem a kezemmel a levegőt, mintha simogatnék valakit. Igen, éppen Marija haját simogatom, amit mellesleg ritkán teszek, ellenőrizve, hátha valami csoda folytán valósággá vált. Simogatom a levegőből álló haját, vizsgálgatva közben, hogy érzek-e valamit, és néha valóban úgy tűnik, mintha melegség hullámozna a tenyeremben, sőt néha még egy kis bizsergést is érzek. Ő mosolyog, szereti ezeket a közös pillanatainkat, de az arcvonásai már nem annyira világosak. Ez történik mindig, amikor közelebb megyek hozzá, mert egy furcsa fénybe kerülök. Mintha a fény lenne az őre. Nem engedi meg, hogy sokáig a közelében maradjak, még ha azt mindketten nagyon kívánjuk is, akkor is teljesen elvakít. Közben mintha még erősebben érezném a zsálya illatát a levelektől, amit a kezében dörzsölgetett. Hacsak nem képzelem be magamnak.

– Megszagoljam az ujjaidat? – szólok hozzá óvatosan, hogy mégis leellenőrizzem.

– Nyugodtan – mondja ő – olvasva a gondolataimat, természetesen. Odanyújtja apró, majdnem áttetsző, rózsaszínű ujjait, abban a pillanatban csak a könyökéig látom a kezét, továbbra is remegő, ködös a fény, amelyen keresztül szinte alig látom a körvonalait. Mintha a fényfelhő csapdájába esett volna, ahonnan kidugja és felém nyújtja a kezét. Lehajolok, megint

gyorsan szétnézek, hogy figyel-e valaki (a távcsöves bolondon kívül, aki abban a pillanatban egészen barátságosnak tűnik), és szagolom.

Igen, illatozik, a pokolba is, illatozik!

No de most! Természetesen, a szél is elkövethette ezt a huncutságot, egy kis kanyart téve az irányzékába. Megtehetette volna a szél is, legyünk őszinték, egy említésre sem érdemes, de rakoncátlan száraz fuvallat, amilyen akkor keringett a levegőben, betérve az én erkélyemre is. Megnyalhatta a zsályalevelet, majd játékosan az arcomba fújta az illatát, ha már örülteként az orromat túrom – nem kell őket arról győzködni, hogy bolondok, gondolja a szellő, ellenkezőleg, igazat kell adni nekik, aztán tessék, parancsolj, mondja, hozva nekem levegőnyelvén a zsálya illatát.

Ránézek Marijára. Most, amikor néhány méterre eltávolodtam tőle, visszakapta világos alakját. A fény kifakult. Csak ekkor vettem észre, hogy a lábán különös balettcipő van. Ő is épp azokat nézegette. Kötött vagy horgolt házi készítésűnek látszik, valamilyen gyapjúból vagy talán kenderből. Egyszerre rusnya és nevetséges, ugyanakkor enyhén libabőrös lettem a látványától. Mintha valaki éppen a lábbeli segítségével űzne tréfát velem.

– Ez honnét van? – kérdem tőle.

– Mi? – kérdezi Marija, felemelve a kobakját. Milyen szép.

– Hát ez a balettcipő vagy papucs vagy micsoda?

– Ajándékba kaptam.

– Mégis kitől?

– Smiljana nagytól.

– Az a nagy nem létezik.

– De nekem kötötte.

– Úgy érted, horgolta.

– Azt.

– És honnan a tű neki?

– A mi?

– Semmi, semmi – mormolom, továbbra is ezt a különös homokszínű lábbelit figyelve, melynek szélén egy ugyanolyan árnyalatú masni van, kiemelve a cipő alakját. Azt hiszem, hogy a gumiból készült talpát ráragasztották, de nem merem megkérni, hogy emelje fel a lábát. Egyre kínosabbá válik az egész.

4.

Vannak pillanatok, amikor felvillan egy-egy Marijával kapcsolatos részlet, abban a pillanatban azt kívánom, hogy bár tűnne el, de ezt nem mondom meg neki. Mintha ez a mi kis színjátékunk, amit együtt játszottunk, váratlanul felforrna az első látásra banális, de mégis életszerű apróságoktól, amelyekről fizikai émelgést érzek. Addig jó, amíg csak fecsegünk, elmél-

kedünk, addig még minden eléggé elvont, épp amennyire kell, aztán hirtelen valami ellenőrizhetetlenné válik, a levegőnk, amit együtt lélegzünk, hirtelen felkavarodik, és elötörnek a részletek... Mint a buborékok. Ahogy most ez a balettcipő is. De nem telik el sok idő, talán mindössze néhány perc, én hallgatom, tűrve a kellemetlen érzést a gyomromban, ő föláll, rám sem néz, szia, anya, mondja. Nem vagyok az anyád!, vetem oda szárazon. Ő legyint és felmászik a kerítésre, ügyesen, mint a macska. Mióta ezt először megtette, többé már nem rezzenek meg. Aztán olyan mozdulatot tesz, amely örökre belevésődött a tudatomba, amitől még ráadásként rossz lesznek. Kissé színpadias mozdulattal veti hátra a fejét, mintha éppen arra készülne, hogy bemutasson valamit, majd egy éles mozdulattal előre nyomul, ívet írva le a levegőben, mintha fejest ugrana vagy egy új lényé alakulna át, amely azonban majd nem engedi meg, hogy lássam, mert abban a pillanatban eltűnik a szemem elől. Nézem az eget, akár a függőnyt, ami épp most ereszkedett le. Addig észre sem vettem. Minden tökéletesen csendes és kék.

Minden alkalommal, amikor így tűnik el, mintha azt akarná megmutatni, hogy nem hozzám hasonló lény, hanem valami, amit sose fogok igazán megérteni. Több egy látomásnál, több egy pusztá képzelgésnél, ugyanakkor pedig annyival, de annyival kevesebb egy igazi kislánynál, aki futkos a parkban, miközben mi a közös pillanatainkon osztozunk az erkélyen.

Néha elragadtatom magam, és igaziként tekintek rá, miközben igyekezni kell, hogy az énem maradékát háttérbe szorítsam. Többet mosolygok, mint általában. Sőt, néha úgy érzem, hogy szeretetet, igazi anyai szeretetet érzek iránta. Bódult vagy, mondom magamnak, bódult! Tudom, felelem, de mégsem tudok ellenállni neki. Gyere, sugom felé óvatosan, s ő elindul, a haján keresztül mind jobban észrevehető az a bizonyos világosság – a haja mutatja a legjobban, hogy magzat, mert túl ritka. Most egy méternél közelebb van, és látom a kezét, ahogyan a nyakam felé nyúl, de alakjának többi része homályos. Megölel, érzem, hogy megtette. Átfogom apró derekát, és megszorítom. Hunyorítok a fény miatt. Aranyos.

Ah, aranyos, a pokolba is!, mondom magamnak kijózanodva. Képzeld, mindent elképzelsz magadnak, de semmit sem érzel! Gyerünk, kislány, menj vissza arra a székre, túl nagy szabadságot kaptál, mondom neki, és attól a perctől egyre homályosabbnak látom. És akkor ő valóban hátat fordít nekem, lehajtott fejjel megy oda a székhez, mintha rossz fát tett volna a tűzre, közben teljesen kirajzolódnak a körvonalai. És leül. Egy ideig nem néz a szemembe, amit én nem is bánok. Mély lélegzetet veszek, és azt mondom magamnak: Irina, ne vidd túlzásba a butaságokat! Ő pedig

néz az erkély kerítésén. Aztán megjátszva pakolászok, átteszem a polcról az asztalra a régi újságokat, majd vissza. Kinyitom a műanyag szekrény fiókjait, színek szerint sorba rakom a ruhacsíptetőket, örültség, természetesen, üres tégléket rakosgatok. Az üveg túl hangosan csörömpöl. Akár a csengő. Már bánom, hogy arra kértem, jöjjön közelebb. Úgy érzem, hogy becstelenséget tettem.

– Ki volt ez a Smiljana nagyi? – kérdezi.

– Mégis milyen Smiljana?

– Hát aki a balettcipőmet horgolta.

– Ja, igen, azt igazán nem tudom, utána kell néznem. Lehet, hogy az én vagy Dejan egyik dédanyja vagy ükanyja... – mondom, majd miután ránézek őszinte és naiv gyerekcárára, megsajnálom.

– Most látod, hogy kivel barátkozom – mondja Marija mosolyogva.

– Igen, valóban – erősítem meg mosolyogva –, hát nem valami jó társaság.

Aztán hallgatunk, majd hirtelen elkomolyodva mélyen egymás szemébe nézünk. Egy pillanatra azt hiszem, hogy a tulajdon két szűrőké-kék szemembe nézek, és gyorsan elfordítom a tekintetem a korláton át újra a biztonságos és védett valóság előadásába. A lágy szél által mozgatott fák lombjai, gyerekek, hangok, emberi hangok. Néhány kutya. Galambok az épület előtti téren morzsát szedegetnek. A világ egyszerű, megszokott képe. De ott, abban a percben annyira kíváncsi. Egy ideje nem merek Marijára nézni. Majd hirtelen eltűnik a látókörömből. Megfordítom a fejem, és az üres kisszéket látom. Sietve közeledem, kissé szorongva, és látom, ahogyan a kezemet a kisszék felé nyújtom. Leeresztem a tenyeremet. Meleg.

5.

Látom a kesztyűből éppen kivett, fagyos kezemet, ahogyan a kemény tejű, narancssárga füzet után nyúl. A vendégkönyvért. A váróteremben rajtam kívül egy lélek sincs, ez pedig nagyon is jó így. Kellemesen meleg van. A padló makulátlanul tiszta, ragyog, csak arra nem emlékszem, hogy csempézett vagy laminált volt-e. A falak világoskékek, itt van még az álló fogas, amelyen az én kabátomon kívül egy kissé izzadt gallérú és újjú férfikabát is lóg. Oklevelek a falon. Kisasztal néhány fotallal. Amerikában sok pszichiáterhez jártam, mindhiába – füzetből olvasok a véletlenszerűen kinyitott oldalról. Hála önnek, doktor úr, újból szeretek élni. Vera, Chicagóból. Dátum.

Vajon szeretek-e élni?

Rám kerül a sor. Alacsony nővér, udvarias mosoly. A folyóson elhaladok egy idősebb férfi mellett, aki mintha észre sem vett volna. Az első találkozásom Filipović doktorral.

A saját szavaimat hallom: mondja meg azonnal, lehetséges-e az, hogy az ember egyszerre hallucináljon, és ugyanakkor normális is legyen?

Az orvos, miután közben lekezelünk, visszaül az asztalához. Én már ülök. Miközben várom a feleletet, kínozt a türelmetlenség. Az orvos háta mögött van az ablak, a függöny kissé széttárva, sűrű hó hullik, mintha az lenne a feladata.

– Persze, persze – felel az orvos. – Ha az embernek jó a képzelőereje... Látomásai vannak?

– Van egy kislányom – válaszolom.

6.

– Szép a virágod – mondja Marija.

– Mondtam már neked, hogy ez nem virág – válaszolom kissé idegesen.

Hogy világos legyen a helyzet, mi igazából nem beszélgetünk egymással, vagyis nem hangosan, de halkán sem, még csak az kéne, hogy az emberek azt gondolják, hogy bolond vagyok, remélem, hogy mégsem vagyok az.

A kérdésemre, hogy az ember lehet-e normális, miközben látomásai vannak, Filipović doktornak az volt a válasza, hogy ez ritka, de elméletileg lehetséges. A ritka, de lehetséges esetek közé tartozhatunk, Marija létezhet, én viszont nem kell, hogy őrült legyek. Ez így kitűnő. Szóval, mit is kezdtem, nem beszélgetünk hangosan, sepegetve sem, ami talán még rosszabb volna, hiszen még a bolondok sem sutognak, ki tudja, hova sorolnák azokat, akik sutogva beszélnek alteregójukkal, arra törekedve, hogy senki se hallja meg őket – félőruk, talán a legrosszabb fajta, még csak ők sáfárkodhatnak a betegségükkel! Várják a sötétséget, hogy senki se ismerhesse fel őket, és akkor vezetik sétára a lidércüket, mint a kuttyákat, barátoknak és sutogva beszélgetnek velük. Azoknak valami rendkívül fontos dolgoknak kell lenniük. Marija és én nem beszélgetünk különösen fontos dolgokról.

És sehogy sem, hogy kibökjem a társalgásunk módját. Gondolatolvasás. Persze ez nem azt jelenti, hogy hangtalanul magamba tömök egy rakás szót, és így kommunikálok vele. Nem, egyáltalán nem kreálok szavakat. Nem foglalkozom ilyesmivel. A tiszta gondolataimat – a fejemből származókat – küldöm feléje. Csak ilyeneket képes megérteni. Néha összpontosítanom kell, hogy sikerüljön. Ha alábbhagy a figyelmem, és a gondolataim leérnek a számba, ahol szavakká formálódnak, akkor mindennek vége. Ilyenkor csak néz, értetlenül, furcsa merevséggel. Mintha egyik pillanatról a másikra szoborrá változna.

Van még egy fontos dolog a gondolatcserével kapcsolatban. Marijával csak azokat a gondolatokat cseréljük ki egymással, amelyeket át szeret-

nénk adni. Nekem ez így teljesen megfelel, mert én nem szeretném, ha bárki – még az elvetett magzatom se – szabadon, cenzúrázatlanul kalandozna a *gondolattáramban* – nevezzük csak így. Csak odalököm Marija elé azt, amit szeretnék, és ő elveszi pontosan azt, amit kínálnak neki. Akár a piacon. Mi ketten valójában egy lebegő piacon vagyunk, ahol én, mint fizikai lény, megfoghatatlan anyagot cserélek az immateriális, lebegő Marijával. És akkor miért olyan nehéz bebizonyítani Marija létezését? Matematikailag ez igen egyszerű. Ahogyan vannak nem megfogható gondolataink, ugyanúgy létezik ő is. Nincs itt semmilyen rejtély.

Ej, ezek a lebegő embereim... Mi lenne velem nélkülük?

7.

Néha azonban mégis érzem Marija jelenlétét a fejemben, ahogyan mind mélyebbre és mélyebbre ás a gondolattáramban, átlépve azt a bizonyos piaci határt. Ideges leszek, mert nem látom sehol, de ha megjelenne, akkor mindent mondanék neki, hogy eltúlozta, hogy nem lehet olyannyira része az életemnek, ő mégiscsak egy magzat, és az, hogy eltávolítottam a hasamból, nem jogosítja fel arra, hogy mindörökre beágyazódjon a fejembe. Hivatalosan, törvény szerint nem követtem el semmilyen bűncselekményt, bár igaz, hogy megöltem, de nem én hajtottam végre a gyilkosságot, hanem egy orvos a műszereivel.

Valójában ő volt a végrehajtó, én meg a megrendelő. És ez világos. De mindegy, ezt nem teheti velem. Ő azokban a pillanatokban véletlenül sem jelenik meg előttem, mintha érezné az ellenségeskedésem. Napokig nincs a kisszéken, sehol, miközben én elszenvedem a gondolatai egyre nagyobb súlyát. Mintha szépen lassan leválasztaná magának az agyam egy részét, mintha bele akarna fészkelni.

És akkor a dühből, amely lassan méreggé változik bennem, hirtelen mély szomorúságba süllyedek, elkeseredésbe, és minden oldalról összefont lényemen valahonnan felcsillannak a vágyakozás cseppjei. Érzem, hogy hiányzik. Hiányzik, *látni* szeretném. Mi lesz, ha többé nem jön el?, kérdezem.

De megint eljött, és ahogy mondtam, a fűszernövényemre azt hitte, hogy virág. Abban a pillanatban egy zeneiskolás kislányra emlékeztetett, akit három évig sem tudtam megtanítani arra, hogy kompozíciót mondjon dal helyett.

– Miért nem bírod megjegyezni, buta vagy, Marija, ennyire buta vagy? – mondom mérgesen, de valójában örülök, hogy végre megjelent –, százszor megmondtam neked, hogy ez fűszernövény, egyébként is utálom a virágot az erkélyen, a cserepes virágot meg a vázában lévő virágokat is idétlennek

tartom. Bármennyire is szépnek tűnnek, a szépségük megkérdőjelezhető, ugyanúgy, ahogyan az agyatlan emberek szépsége is. Tudod-e, hogy mit mondott egy orvos a hátrányos helyzetű gyerekekről szóló műsorban, kritizálva azokat a szülőket, akik szégyellik a beteg gyerekeket? Azt mondta, hogy neki is van otthon *egy szép kis Downja*, mintha azt mondta volna, egy szép spániele. Kérdezem, tudatában volt-e annak, hogy valójában mennyire megbántotta a fiát, miközben az az erős vágy vezérelte, hogy megmutassa: nem kispolgár, és nem szégyelli a gyerekét. Van egy szép Downja(!) Legalább azt ne mondta volna, hogy *egy*! Marija nevetgélve hajtja egyszer jobbra, másszor balra a fejét. Akár egy kiskutya. Egy okos kutya, aki mindent megért, de nem beszél. Legalábbis nem emberi hangon.

– Marija, te most tényleg nem tudod megjegyezni ezt – folytatom –, vagy önfejtőködsz vagy szófogadatlankodsz vagy egyszerűen csak buta vagy. Képzeld el: elindulsz az iskolába, és semmit nem tudsz megjegyezni, veled együtt tanulok, napokig csak azt teszem, te meg hozod az egyeseket, ketteseket, csak néhány hármast, az lenne számomra a pokol, hát még ha nem szeretnél fogat mosni és búzlene a szád... Nem mosnád meg a kezedet, és egy idő után kiütöközne a kosz a körmöd alatt. Lehet is, hogy jobb így – mondom neki –, hogy meg sem születnél.

– Miért mondod azt, hogy *nem születnél meg*? Erre egyedül nem lehettem volna képes. Miért nem mondod inkább azt, hogy *jobb is, hogy nem születlek meg*?

– Már megint szemrehányást teszel. Megmondtam már, hogy ehhez nincs jogod. Bár azt mondják, hogy te potenciális emberi erőforrás vagy. Azok, akik elítélik az abortuszt, ők mondják. Úgy hangzik, mintha nektek is, az ebből a lehetőségből származóknak, lenne valamiféle jogotok. Azért vagytok ilyen sokan. Valahol olvastam, hogy körülbelül negyvenmillió abortált embrióval számolhatunk évente. Az eltávolítottak. Egy egész nemzet... A te nemzedet, Marija. Ki tudja, lehetséges, hogy jobb emberek lennétek, mint mi, akik esélyt kaptunk?

De amikor megfogantál, számomra nem jelentett semmiféle potenciált. Csak egy kis kellemetlen teher voltál a hasamban, aki hányingert, borzasztó hányingert okozott.

– Undorodtál tőlem.

– Igen. Undorodtam tőled, mint a morzsa a hústól, vagy mint Dejan részecskéjétől, de nem tőled mint a jövőbeli kislánytól, attól, amilyen most vagy – teszem hozzá.

Eltűnt.

Újra el fog jönni, mondom magamnak, eljön. Amit várok is meg nem is.

Éjszakai vonattal Budapestre

„Ez minden, ami maradt nekünk!” – mondta arcát a félhomályba fordítva a nő, aki egy néphős unokájaként mutatkozott be. Bólintottam, és figyelmesen, együttérző kéznnyújtással vettem el tőle az aranyat. „Ez a ki-tüntetések első sorozata, tiszta tizenennyolc karátos aranyból. Moszkvában készültek, Antun Augustinčić tervei alapján. Pontosan harminckét gramm...” Most százötven gramm aranyam volt. Anton elégedett lesz, ha ezt meglátja. Még mindig volt időm elérni az éjszakai budapesti vonatot. Az újvidéki vasútállomás mellett, lent a tolatóállomásnál, teljesen zavartalanul a közlekedéstől és az emberektől, volt egy kis mocsár. Egy nyárvégi napon, várva a szállítmányt, ott fényképeztem le egy magányos vadkacsát, amely a fészket őrizte. Amíg vártam a vonatot, amely késett, felvetődött bennem a kérdés, vajon kikeltek-e már a tojások. Az a vonat, amelyet még ma is a magaménak tartok, ezúttal is tele volt emberekkel, akik valamilyen oknál fogva állandóan kijártak a folyosóra dohányozni. Roy Orbisont hallgattam („Az örökzöld zene hallgatása nem tudja lecsillapítani senki lelkiismeretét” – förmedt rám egy elégedetlen, csokornyakkendő ügyfél, és mérgesen fenyegetett meg a kezével, amiben egy csomó tőlem kapott pénz volt), miközben próbáltam ráismerni arra a síkságra, amelyen ismét átutaztam. Izgalmasnak találtam azt a tényt, hogy nem tudom pontosan megmondani, hol is vagyok. A Keleti pályaudvaron két részeg közömbösen kérdezgetett, hogy szükségem van-e taxira, illetve szállásra. A zsebeikben, mint az éjjeli lámpák hajnalban, dacosan csillogtak a zöld üvegek. Udvari-riasan válaszoltam, hogy pillanatnyilag nincs szükségem a szolgálataikra. Anton mindig is dicsért engem a stílusom miatt. „Arisztokrata az uzsorások között” – így nevezett néha, és úgy tett, mintha kézcsókot adna. Amíg vártam, hogy kinyissák a kaput a Via Práterban, láttam A Pál utcai fiúk emlékművét. Mint mindig, most is ötven játszottak. Anton vidáman foga-

dott. Az asztalon vodka, pisztoly és kaviár volt. „Angyalom, itt van százötven, ebből a tiéd húsz!” – ismételte az aranyat mérve. „Igen, igen, dolgozni kellene!” – mondta, rám mutatva, a szobában lévő néma, gondterhelt, veszélyes, ismeretlen embereknek. Anton egy orosz irodalom-tanár-nő fia, aki a Vörös Hadsereg alezredese volt. Amikor meglátta a néphős kitüntetését, ordítani kezdett. Imperialista disznónak nevezett, és megparancsolta, hogy mindenáron juttassam vissza annak, akitől szereztem – tolmácsolva az ő bocsánatkérését. „A szerb írónak, Milovan Vidakovićnak, felszántották ebben a városban a sírját, és te csak a pénzre gondolsz. És a Moszkva tér metróállomásnak is megváltoztatták a nevét... Ha olvastad volna A vadkacsát Ibsentől, tudnád a különbséget az ideálok és a hazugságok között!” – mondta, majd kizavart. Ezúttal a szokásosnál is hamarabb hívott vissza. „Bocsássunk meg egymásnak, és jobb lesz a világ!” – állt az SMS-ben. Ültem a Duna másik partján, a zsebemben a néphős kitüntetéssel, és a Cipőket néztem. Valóságosabbnak tűntek a péksüteménynél, amit a kezemben tartottam.

Nemanja Raičević 1976 áprilisában született Újvidéken. Az Újvidéki Bölcsészettudományi Karon szerzett diplomát. Elnyerte a Matica srpska Prva knjiga díját a 2002-ben megjelent *Priče* című novelláskötetért. A Prometej Kiadó 2009-ben kiadta a *Nije kasno smejati se* című novelláskötetét. A novellákat több nyelvre is lefordították. Újvidéken él, és időközönként Lisszabonban is.

Építészet és indentitás

A cseh kubizmus és a kubista műemlékek kortárs reneszánsza

A nemzeti stílusnak kikiáltott építészeti mozgalom kissé fenntartással kezelendő és kezelhető, hiszen – mint a cseh kubizmus esetében – a politika és a politikától való függetlenség antagonizmusa felesleges erőfitogtatást és nehézkes formákat szül, ami átvezeti a kubizmus kristályos formavilágát a rondokubizmusba. Az Osztrák–Magyar Monarchiában, a Csehország területén létrejövő kubista építészet formavilágában a kubista festészet téridentitás-vízióját közvetlenül alkalmazta. A nagyrészt Prágára koncentrálódó építészeti törekvésnek kevés párhuzama volt Európában. A kubisták térrel kapcsolatos kutatásainak eredménye, az új térkoncepció az építészetre is jelentős hatást gyakorolt: lényege, hogy a korábban alkalmazottakkal ellentétben nem leképezi a tárgyakat, hanem megszünteti a pillanatnyi, egyetlen nézőpontra fókuszáló ábrázolást, a tér analízisét végzi el úgy, hogy a tárgyak más és más időegységekhez tartozó különböző nézeteit szervezi egyetlen egységgé, megszüntetve az egy kiemelt időponthoz tartozó perspektíva leképződésének gyakorlatát. Az egyetlen képpé, formává való szerveződés a tér és idő összekapcsolása, a festészetből átvezetett formaiság, az idő formában való rögzítése.

Építészet

A cseh kubizmus, ez a művészetekben és az építészetben megvalósuló avantgárd irányzat a XX. század elején az építészettörténet egyik szokatlan epizódja, látszólagos előzmények és folytatás nélkül. Felfedezhetőek azonban azok a történelmi és stílusbeli kapcsolatok a kor más mozgalmaival, amelyek bizonyítják, hogy a cseh kubizmus fontos előfutára az 1920-as és az 1930-as évek deco irányzatainak, az 1960-as évek strukturalista törekvéseinek Hollandiában és Izraelben, valamint a dekonstrukciónak. A cseh

kubizmus építészeti szempontból összetett jelenség, ugyanis kapcsolódik környezete barokk stílusához, valamint reagál Otto Wagner építészetére, materializálva a bécsi mester és a szláv tanítványai közötti generációs különbséget. A tér-idő kontinuumaként kezelt térkoncepció megjelenése az épületek zártságának megszüntetését, a belső és külső tér összekapcsolását, szimultán láthatóvá válását jelentette.

Az építészeti kifejezést közvetlenül befolyásolta a képzőművészet, s a cseh kubizmus a nemzetköziségre, a politikától való elszigeteltségre törekedett. Az első világháború után azonban, az Osztrák–Magyar Monarchiától való elszakadás miatt kialakult politikai körülmények folytán a pánszláv Csehszlovákia megteremtésekor a kubizmust választották a politikai rendszer megszilárdításának eszközéül, hogy a mesterségesen létrehozott politikai egység új nemzeti identitását erősítse. A kubizmus egyik kései formája az úgynevezett rondokubizmus, amely felhagyott a tektonikus lázadással és a vernakuláris stílus felé fordult, végül pedig egy bizarr klaszszicizmusban tetőzött, amelyet gyakran neveznek a csehszlovák nemzet hivatalos stílusának. A cseh kubizmus legjelentősebb alkotói (Pavel Janák vagy Josef Chochol) Otto Wagnert tartották mesterüknek, akárcsak Wagner diákjának, Jan Koterának tanítványai Prágában (Josef Gočár).

Pavel Janák (1881–1956) építész, urbanista, bútortervező, professzor, a kubizmus egyik legfontosabb építészeti teoretikusa volt, aki 1918 után a kubizmust átvezette a rondokubizmusba. Josef Chochol (1880–1956) építész, legjelentősebb kubista munkái Prágában találhatók. Előszeretettel alkalmazta a kristályszerű formákat, amelyek nemcsak a lakóépületeket, hanem az épület környezetét is meghatározták: a fémkerítést és -kaput, illetve a kertet és házat összekötő lépcsőt (Kovařovicova Vila, Libušina 3., 1912/13) [1]. Jelentősebb munkáit a Vyšehrad negyedben találjuk, közöttük az előbb említett villát, valamint az 1913-as Rašínově nábřeží 6–10. [2] és a Hodkův dům, Neklarova 30. alatti bérházat [3]. Az apartmanháznál, azokon a helyeken, ahol a prizma megtöri az oszlop és a pillérek közötti tengelyt, az ablakok párkányainál kristályosodási pontként veszi át a tartószerkezet a tömeget, s helyezi át a loggiára. Ez a dinamika csak Chochol épületeire jellemző, s a Neklarova 30. szám alatt álló ház ennek a megoldásnak az egyedülálló és elegáns példája. Josef Gočár (1880–1945) a cseh kubizmus egyik atyja, aki a Celetna utcai Fekete Madonna apartmanház tervezésével alátámasztotta a kubizmus létjogosultságát, és megalapozta annak történelmi gyökereit, azt a formanyelvet, amely a barokkból építkezik. Pavel Janák mellett ő a rondokubizmus másik megteremtője. A bizarr építészeti kifejezés előszeretettel alkalmazta a körökből, lekerekített, felnagyított, színes népies-orientális motívumokból kialakított homlokza-

tot. A formavilága egyszerre expresszionista és szláv, a két stílus ötvözése megszakította a kubizmus eredeti dinamikáját. A Legiobanka épülete (1921/23) Josef Gočár egyik legjobb rondokubista alkotása [4].

Identitás

A cseh műemlékvédelem aktív időszakára a legnagyobb hatással a Velencei Charta volt, amely kimondta, hogy a gyakorlati műemlékvédelem, a rekonstrukció-restauráció ott ér véget, ahol a képzelet kezdődik, azaz megalapozó tanulmányok, rendelkezésre álló eredeti dokumentumok nélkül, pusztán a képzeletre hagyatkozva nem végezhető el. Az utóbbi ötven év cseh műemlékvédelmi gyakorlatának figyelembevételével kijelenthető, hogy ezt az 1964-es szabályzatot csak nagy vonalakban tartották be a szakemberek, de nem találunk olyan extrém példákat, mint a prágai várban elhelyezkedő Szent Vitus-székesegyház, amely a restaurációja során teljesen más jelleget kapott.

Noha a prágai modern kihatott egyes negyedek építészetére, város- és eszmeformáló erőként is tekinthetünk rá. A kétezres évek előtt nem fordítottak akkora figyelmet a modern építészet emlékeire (bauhaus, kubizmus, funkcionalizmus, art deco), mint a századfordulós paradigmaváltás után. Prága 2000-ben elnyerte az Európa kulturális fővárosa címet, így előtérbe kerültek az addig tudatosan háttérbe szorított stílusok és irányzatok: az 1932-es Baba-negyed, a kubista épületek, a Villa Müller új reneszánszát élte.

A kubista és rondokubista épületek műemléki kezelése a kétezres évek második felében vett új irányt, és ez a Cseh Kubista Alapítványnak, továbbá az állami, magán- és nemzetközi támogatásnak köszönhető. Az alapítvány európai uniós kezdeményezésre jött létre, munkáját a Norvég Alap is támogatta. Furcsamód viszont a szervezet nem áll kapcsolatban az ICOMOS-szal, amint arra prof. dr. Josef Štulc, a cseh ICOMOS¹ elnöke is rámutatott. Érdekes az a kettősség, amit a két szervezet képvisel, elvárható lenne az együttműködésük, de ehelyett inkább a párhuzamosan folyó tevékenység a jellemző. Štulc professzor elmondása szerint a Nemzeti Műemlékvédelmi Hivatalnak elsősorban műszaki tanácsadó szerep jut a kubista épületek rekonstrukciós és restaurációs munkája során, ugyanis ezeknek a védelem alatt álló épületeknek a nagy része, legyen szó villáról vagy bérpalotákról, magántulajdonban vagy valamilyen szervezet tulajdonában van.

¹ International Council on Monuments and Sites, a Műemlékek és Helyszínek Nemzetközi Bizottsága

Az ICOMOS az 1920/30-as évek cseh építészetének legnagyobb szakértőivel, prof. dr. Vladimír Šlapetával és prof. dr. Rostislav Šváchával működik együtt. A Kulturális Minisztérium által kiadott 20/1987. törvény alapján a kubista épületek felkerültek a műemlékek hivatalos listájára, valamint a rondokubista és a funkcionalista épületek nagy része is védelem alatt áll. Egy-egy rekonstrukciós és restaurációs feladat elvégzése, valamint az ebben közreműködő felek kiválasztása a tulajdonos feladata és hatásköre, a munkálatok elvégzéséhez azonban az ICOMOS felülvizsgálata, speciális engedélye szükséges. A munkálatok során az állam részéről a Nemzeti Műemlékvédelmi Hivatal felügyeli a folyamatot.

Az épületek nagy részének eredeti alap- és részletrajzai megtalálhatók a múzeumokban (Nemzeti Múzeum, Nemzeti Műszaki Múzeum [5], Kubista Múzeum), valamint a makettek és az eredeti színezésre utaló rajzok is a kiállítások részét képezik. A felújítás alapkövetelménye, miszerint követni kell az eredeti terveket, anyaghasználatában és a színezésben sem térhetnek el az eredetitől, nem ütközik adathiányból adódó problémákba, néhány épület esetében azonban gerillafelújítás tapasztalható, amit még az 1987-es törvény előtt követtek el. A másik véglet: a leromló bérházak, amelyeken anyagi forrás híján lassan tönkremennek a nyílászárók, lehullik a vakolat.

A kubista épületekkel ellentétben a rondokubizmus anyaghasználata (a homlokzati elemek leginkább márványból készültek, sárgaréz nyílászárókkal, míg a kubista épületekre a kőporos vakolás és színezés jellemző) ellenállóbbnak bizonyult, így a Prágában található Legiobanka (1921/23, Josef Gočár) vagy a Jungmanov tér sarkán a Palác Adria (1926, Josef Zásche, Pavel Janák) kitűnő állapotban van.

Štulc professzor a kubista épületek kezelése terén az egyik legnagyobb eredménynek tartja a közösségi szellem és a média formáló erejét. Annak ellenére ugyanis, hogy törvényileg meghatározták az épületek kezelésének módját és a hagyományok tiszteletben tartásának fokát, mégsem minden esetben valósulnak meg teljes mértékben a törvényi előírások. A Vyšehrad negyedben található Neklanova 98. alatti bérház Josef Chochol tervei alapján épült 1913/1914-ben. Felújítása során az akkori tulajdonosok ki akarták cserélni az ablakokat, s új, korszerű nyílászárókat szándékoztak beépíteni. Milan Knížák professzor, a prágai Nemzeti Galéria vezetője lépett fel a műemlékvédelem szempontjából szakszerűtlen változtatás ellen, és mivel jogilag kérdéses volt a munkálatok leállítása, ezért a közösséget és a médiát mozgósította. Számos publikáció, valamint több általa szervezett megmozdulás fűződik az eseményhez, amely célja az épület megmentése volt.

Funkciójukat tekintve a kubista épületek részben megtartották az eredeti rendeltetésüket, de a legtöbb esetben kiegészítő funkciókkal látták el őket. A kubista épületek általában lakófunkciót töltek be, ami mára kiegészült szolgáltatói tevékenységgel, feltéve, ha a funkcióváltás nem károsítja (veszélyezteti) az épület kulturális értékét. Štulc professzor erről így nyilatkozott: „Természetesen a tiszta konzervációt részesítjük előnyben, azonban bizonyos körülmények között az épületek restaurációja vagy rekonstrukciója is elfogadott. A tulajdonos, illetve a használó feladata és kötelessége az, hogy megtalálja az ideális kompromisszumot a funkcionalitás és a műemléki épület kulturális értéke között.”

Az ICOMOS és a Nemzeti Műemlékvédelmi Hivatal passzív védelmével ellentétben a Cseh Kubista Alapítvány a Kubista Galériával karöltve a műemlékek védelmének és a hagyományok életben tartásának aktív módját választotta. Az alapítvány munkája során nemcsak a cseh állam, hanem az Európai Unió, a Norvég Alap, valamint számos magáncég és -személy támogatásának segítségével újjáélesztette a kubista formavilágot és szellemiséget. A Kubista Galériában [6], amely a Kubista Múzeumnak és az Orient Kávéháznak is otthont adó Fekete Madonna Háza (1911/12, Josef Gočár) [7] földszintjén található, keverednek a hagyományos, replikának nem teljesen mondható, inkább kubista hommage-alkotások a kortárs darabokkal. Így a passzív műemlékvédelem aktív, a művészeket, a médiát, a civileket is bevonó élménnyé válik. Az alapítvány egyik legnagyobb sikere a Prágán kívül eső Bauer Villa (1912/14, Josef Gočár) megmentése, amelyet 2002-ben vásárolt meg a pénzalap, s újított fel számos cseh művész és szakember segítségével (2008-ban nyitották meg a nagyközönség számára). František Staněk, az alapítvány volt képviselője és a Kubista Galéria vezetője elmondta, hogy az aktív és bemutató műemlékvédelem a funkcióváltás után is tiszteletben tartja az épületek kulturális értékét. A cél a publicitás, a fiatal kortárs művészek bemutatása, a kubizmus örökségének megőrzése, és ezért az általuk működtetett három galéria külön-külön világot képvisel. A Kubista hagyományőrző (a kubizmusra és az art decóra specializálódott), a Barista (a Legiobanka épületében) a századelő kávéházainak hangulatát a modernebb darabok látványának és megvásárolhatóságának élményével ötvözi, míg a Modernista a kortárs és az absztrakt formavilággal sáfárkodik: a XX. század első felének művészetétől kezdve az ipusági és a múlt század közepének modernjén keresztül a kortársakig minden megtalálható benne.

Tér – idő – identitás

A cseh kubizmus élménye, megélése a statikus, mű és a néző között fennálló egyoldalú kapcsolat helyett dinamikussá válik. A műemléképiletek a mindennapok részévé lépnek elő, élhetőek, megélhetőek, a kubista formavilágú kerámiák és bútorok elérhető közelségbe kerülnek. A nyilvánvaló, de mégis titkolt üzenet a befogadásra és értékelésre való buzdítás, hiszen manapság arra törekszenek, hogy valódi pompájukban tartsák meg ezeket az épületeket. Már nincs szükség tüntetésre, hogy egy-egy lakóház megmaradjon. A szabályok adottak, a cseh kubizmus hagyatéka azonban, talán a mintegy százéves történelme miatt, még nincs olyan rangon, mint Prága más műemlékegyütteseie. A kubista villák a városban szétszórva, gyakran peremterületeken találhatók, így a tömeg élménye, amely a tudatosítás illúziójával hathatna, elmarad.

A tér – idő – identitás egysége túllépett a kubista épületek nemzeti, ám politikától és államtól független stílusán. Az új térkoncepció megmutatta azt, hogy ezek az épületek nemcsak prizmatikus és később geometrikus lekerekített formáikkal nyitják meg a külső és belső tér eddig önkényesen zárt formáit, hanem évtizedekkel később is meghatározzák egy nemzet identitását, művészeti ízlését, hatnak a kortárs nemzedékre. Az akkor modernnek számító, tagadást és elfogadást indikáló stílus reneszánszát éli, ami az apróbb tárgyakra és egy intimebb világra redukálódik.

Képmellékletek

[0] Lámpaoszlop: Emil Králíček, Matej Blěcha (1912/13) (a szerző felvétele)

[1] Kovařovicova Vila, Libušina 3. (1912/13), Pavel Janák (a szerző felvétele)

[2] Rašínově nábřeží 6–10. (1913), Pavel Janák (a szerző felvétele)

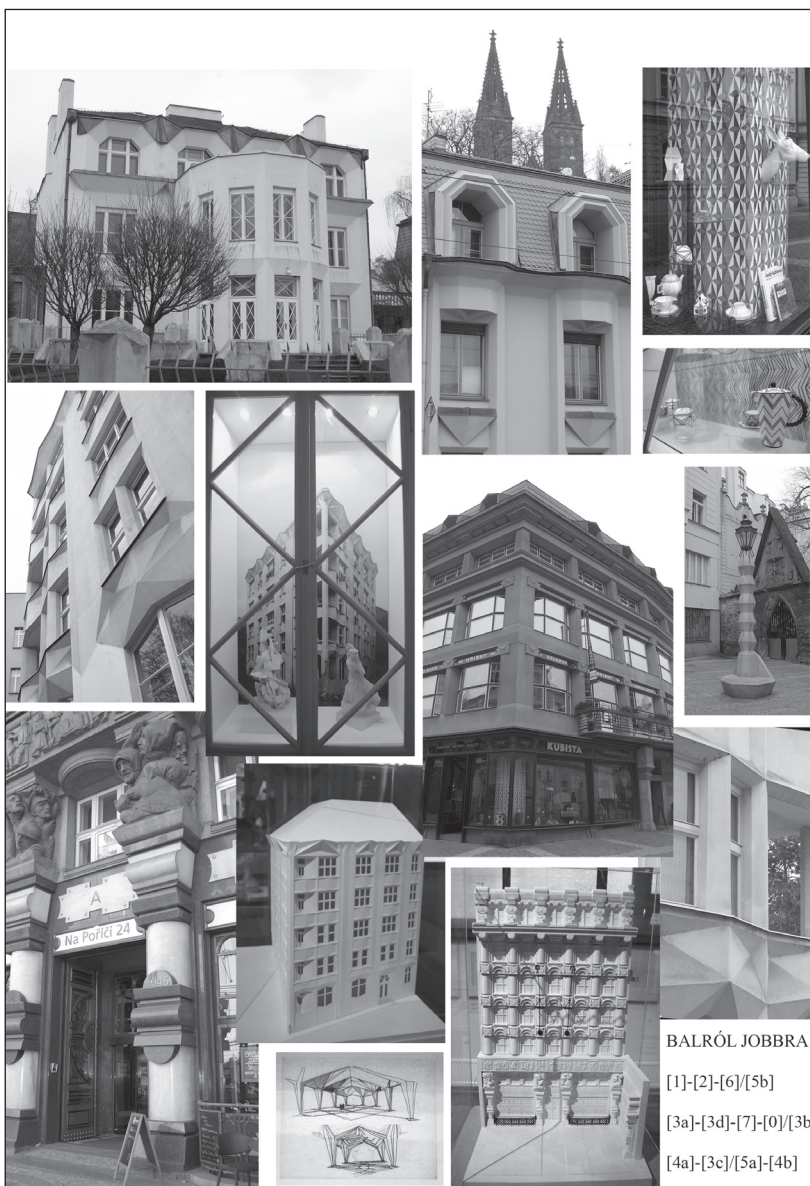
[3] Hodkův dům, Neklarova 30. (1913/14), Pavel Janák (a szerző felvételei), a) és b) az épület homlokzata, c) az épület makettje a Nemzeti Műszaki Múzeumban, d) installáció a Nemzeti Műszaki Múzeumban

[4] a) Legiobanka (1921/23) Josef Gočár (a szerző felvétele), b) az épület makettje a Nemzeti Műszaki Múzeumban (a szerző felvétele)

[5] a) Pavel Janák vázlatai és b) az általa tervezett kristálydoboz és kávéskanna (1911) a Nemzeti Műszaki Múzeumban (a szerző felvétele)

[6] A Kubista kirakata (a szerző felvétele)

[7] A Fekete Madonna Háza (1911/12), Josef Gočár (a szerző felvétele)

Irodalom

- BARISTA [2015. 02. 27.] <http://www.archabarista.cz>
BAUER VILLA [2015. 02. 27.] <http://www.nck.cz/bauerova-vila/en/index.php>
CSEH KUBIZMUS ALAPÍTVÁNY [2015. 02. 27.], és beszélgetések MgA
František Staněkkal <http://www.nck.cz/index.php?lg=eng>
KLEIN, R. (2000): Tel Avivban tartott előadása a kubizmusról.
KUBISTA [2015. 02. 27.] <http://www.kubista.cz/>
MODERNISTA [2015. 02. 27.] <http://www.modernista.cz>
MORAVÁNSZKY, Á. (1988): *Építészet az Osztrák–Magyar Monarchiában 1867–1918*. Corvina Kiadó, Budapest
NEMZETI MŰSZAKI MÚZEUM [2015. 04. 17.], <http://www.ntm.cz/en/en-expozice/architektura-stavitelstvi-design>
ŠTULC, J. előadásainak anyaga, a jegyzeteket és az interjút készítette Lovra Éva.
VELENCEI CHARTA (1964) [2015. 04. 04.], www.icomos.org/charters/venice_e.pdf

Sírfeliratok az egyházaskéri temetőben

Temetőköltészetünk forrásai

Az Aranka és a Maros folyó közének már korábban betelepült részei elnéptelenedtek a török hódoltság idején. Egyházaskér monográfiájában Türi László idézi Szentkláray Jenőnek, a „Bánság historikusának” idevágó XIX. századi leírásait: „Torontál megyében, Újszegedtől Szentivánig és Gyáláig egy mocsár volt az egész vidék. Törökkanizsa, Cernabara, Oroszlámos, Valkány, Rábé, Óbéd és Keresztúr között terült el az aranikai mocsár...” (BÖNGYIK et al. 1999: 23). A Tisza, az Aranka és a Maros árterületén meghúzódó szigetek, lapályszélek, nádas partok kiváló feltételeket biztosítottak a dohánytermesztéshez, s miután Marczibányi Lőrinc Trencsén vármegyéből származó birtokos a kincstártól megvásárolta a csókai birtokot Czernabara, Imretelek, Monostor, Terján és Verbicza (Egyházaskér¹) pusztákkal, szegedi dohánykertész családokat telepített a vidékre 1785 és 1789 között. Ettől az időtől számítjuk a lakosság újratelepítését, a település kialakulását.

Egyházaskéri adatközlőim visszaemlékezései és a felhasznált szakirodalom alapján négy temetőt kell számba vennünk vizsgálódásainkban. A legkorábbiba a fenti falutörténeti adatokkal összefüggésben az 1700-as évek végén, az 1800-as évek elején kezdtek temetkezni, de miután 1873-ban kiütött a kolerajárvány, valószínűsíthetően gyorsan megtelt, ezért bővítésére a régi temetővel szemben fekvő földterületet jelölték ki temetkezési helynek. Így a második temető a napjainkban Keszeg Eszter egyházaskéri lakos házához tartozó kert egy részén terül el. A XIX. és a XX. század fordulóján létesítették a mai temetőt. Kialakulásával körülbelül egy időben létesült a református temető és az újhítűek temetkezési te-

¹ Verbica, szerbül Vrbica 1888-ban a helységmagyarosító törekvések során kapta az Egyházaskér nevet.

rülete egyazon parcellán, de elkülönülve egymástól. Arról, hogy korábban hová temetkeztek a protestáns felekezetek, és milyen volt a település XIX. századi vallási eloszlása, nincs biztos adatunk.² Jelen tanulmány a negyedik temetkezési helyen, vagyis a mai temetőben lezajlott változásokat vizsgálja a sírfeliratok tükrében.

A mai egyházaskéri temető a falu szélén, egy kisebb utcában, a Vuk Karadžićban található, a Makai-sornak nevezett falurészen. Érdekes módon a halott falu nem különül el az élő falutól Egyházaskéren. A visszaemlékezések szerint a területet Farkas Péter kántortanító ajándékozta a településnek azzal a céllal, hogy temetőt létesítsenek rajta.³ Az ajándékozást alátámasztja a már említett, az 1900-as évek elején készült térkép⁴, amelyen a temető területe még Farkas Péter tulajdona. Mivel a településnek ajándékozta, nem került a felekezeti egyházak kezére, Egyházaskér község, majd a helyi Népbizottság és napjainkban a helyi közösség rendelkezik róla, rendezi és gondozza. Így a sírhelyért sohasem kellett fizetni. Az 1014/1-es és az 1014/2-es parcellán fekszik, területe 44 ár 40 négyzetméter. Téglalap alakja hátul keskenyedik. 1962-ben a helyi Népbizottság határozatot hozott a hozzájárulás bevezetéséről, s az első összegyűjtött összegből vaskerítést emelt a temető utcafrontjára. Napjainkban jobb oldalról és hátulról árok választja el a szomszédos parcelláktól, míg balról egy romos ház és annak elburjánzott gyümölcsöskertje határolja.

A sírfeliratok magyar nyelvűek, öt kivételével, amelyekre szerb⁵ nyelvű felirat került. Az ortodox egyházhoz tartozásukat bizonyítja a feliratok mellett elhelyezett kereszt széleinek barokkos, háromkaréjú tagolása. A magyar nyelvű, római katolikus vallásúak feliratainál egyszerű kereszttek találhatók. Az egyházaskéri temetőben találunk példát vegyes házasságra is. Ilyen esetben az elhunyt szerb nemzetiségű férjnek a magyar ajkú felesége szerb nyelvű sírjelet készíttetett, és a saját adatait is így, cirill betűs

² Egy 1800-as évek végén készült térképen még nincs bejegyezve a református temető. A térkép adatai: KO XIII. 54. „Egyházaskér Nagyközség térszín vázlata.” Szerk. Holub Károly. A pecsét felirata: TORONTÁL MEGYE TÖRÖK KANIZSAI JÁRÁS EGYHÁZASKÉR KÖZSÉG. Egyes visszaemlékezések szerint a Kocsis család volt az első református vallású a faluban. A XIX. század végén települtek Egyházaskérre.

³ Farkas Péter 1920-ban halt meg. Sírhelye az akkor még majdnem üresen álló temető közepére került, a nagykereszt mellé. A falu megbecsült személyisége, kántortanító volt. Táblája foglalkozását is jelzi.

⁴ Lásd a 2-es lábjegyzetben.

⁵ Történelmét tekintve színmagyar településről van szó. Az Egyházaskéren nyugvó szerb nemzetiségűek egy része a kilencvenes években Szerbia déli részéről került a falunkba, a másik része az ötvenes–hatvanas években.

írásmódban íratta föl. Igen gyakoriak a helyesírási hibák a feliratokban. A sírjelek legnagyobb részét a szomszédos városokból rendelték meg a hozzátartozók, ezért előfordult, hogy az ott működő kőfaragó üzemek alkalmazottainak nagy része szerb ajkú volt, így ők a magyar helyesírás szabályait nem ismerték, nem tudták kijavítani a megrendeléseken helytelenül megalkotott kisebb-nagyobb nyelvhelyességi hibákat, s azok a megrendelő leírásához híven kerültek a sírra. Persze azt sem állíthatjuk, hogy egy magyar ajkú kőfaragó túlzottan ügyelt volna a helyesírásra. Gyakoriak a külön- és egybeírási hibák. Olykor hiányzik a dátum utáni pont, de előfordul, hogy az írásjelek is elmaradnak, vagy a szavaktól egy szóköznyi távolságra kerülnek. Részben a helyi nyelvjárás sajátosságai is érzékelhetőek, a kiejtés szerinti írás elvét is gyakran alkalmazzák (például *szenfedél*, *szíveinkel*). A tanulmányban közölt sírfeliratokat betűhív írásmódban közlöm.

Mivel a sírfeliratok újabb keletűek, helyi elterjedésük ideje a negyvenes–ötvenes évekre tehető. Akadnak persze elvétve a korábban elhunytak tábláin is, de azok tartalma kimerül a név, az „itt nyugszik” és az elhunyt születési és elhalálozási adatainak csavaros megfogalmazásában. A hatvanas és hetvenes évek elvándorlási hullámainak hatása a temetőre is kiterjedt, hiszen az elköltözött falubeliek az egyházaskéri temetőben nyugvó közeli hozzátartozóik részére városi, sorozatban gyártott síremlékeket vásároltak, s ezzel egy időben kezdtek terjedni a sírversek. Napjainkra pedig a települést körülvevő temetkezési vállalkozások mennyisége következtében igen sokszínűvé váltak a síremlékek s velük a temető látképe. Újabbban a sírversek a tömegkommunikációs eszközök hatására nagy változáson mennek át. Említésre méltó egy 2008-ban, élete delén tragikus hirtelenséggel elhunyt kétgyermekes apa sírverse (4.). Hozzátartozói a Republic zenekar 1995-ben kiadott *Tűzet viszek* elnevezésű stúdióalbumáról *A csend beszél tovább* című dalának egy részletét írták táblájára kisebb változtatásokkal. Emellett olvasható a temetőnkben még néhány, a magyar nyelvtérületen igen elterjedt felirat is, amelyek változatai a világhálón, különféle temetkezéssel kapcsolatos portálokon is megtalálhatóak.

Kezdő formulák

1. Itt nyugszik [267]
2. Itt nyugszik / felejthetetlen lányunk [1]
3. Itt nyugszik / felejthetetlen férjem / kit a halál elragadott / tőlünk élete küszöbén [1]
4. Felejthetetlen gyermekünk / kit a halál elragadott / tőlünk élete küszöbén. [1]

5. Itt nyugszanak [1]
6. Itt alussza örök álmát [1]
7. Családi sírbolt [2]
8. Farkas család sírboltja [1]
9. Fehér Erzsébet sírboltja [1]
10. Ovde pociva [1]
11. PAX [1]

A nevek írása

A sírjeleken a család- és a keresztnév is szerepel. A házastársak sírján gyakori a feleség lánykori nevének a feltüntetése, és a rokonsági kapcsolatokat is kiemelik. Általában a férj neve kerül bal oldalra vagy felülre, a feleségé pedig csak utána. Szokássá vált, főként idős házaspároknál, hogy ha az egyik fél meghal, akkor a másik a síremlékre felvéseti a saját nevét, a születési dátumát, és fényképet helyeztet be magáról is a márványkeretbe, házastársa adatai mellé. Kisgyermekes esetében gyakran találkozunk becézéssel:

1. Itt nyugszik / Dömösi / Árpádka / 1940. – 1945. / Nyugodjál békében!
2. Benyoczki / Lajoska / 1938 – 1949
3. Ábrahám Pisitika / Élt 4 hónapot.
4. Pető Lajoska
5. Fajcsák Bözsike / Élt 7 hó / 1939

Fa-, vas- és betonkereszteken gyakori, hogy a kereszt bal és jobb oldalán csupán egy-egy betű szerepel, amely a vezeté- és a keresztnév kezdőbetűje. Napjainkra az ilyen típusú sírokban nyugvók személye ismeretlené vált.

Sírversek

A sírversekhez soroltam minden rímelő feliratot. A változatokat külön alcsoportba osztottam, s a végén zárójelben számmal jelöltem, hányszor fordulnak elő a síremlékeken.

Tragikus körülmények között vagy balesetben elhaltak sírversei

1. Aki szeret, az soha nem feled.⁶

⁶ Hozzá tartozói a *Magyar Szó* napilap hétvégi, gyászjelentéseket tartalmazó mellékletéből vették át a feliratot.

2/1. Szép tavasz terítsd be ezer ibolyával,
fehér nyár, te hintsd be illatos rózsával,
szelíd ősz, szórd tele fanyar falevéllel
hideg tél, takard be ezüst szenfédéllal,
mi majd betakarjuk fájós szíveinkel
fájós szíveinkből fakadó könnyeinkel.⁷

2/2. Őszi szél takard be
hulló falevéllel
mi majd betakarjuk
fájó könnyeinkkel

4. Mindig itt vagyok,
és ott leszek, ahol
a szél zúg, a nap nevet.⁸

Gyermeksírvversek

8/1. Gyógyíthatatlan a seb amit
a sors adott reánk
Felejtethetlen az óra amikor
földet dobtak rád⁹

10/1. Kinek gyermekét
nem fedi sírhalom
az nem is tudja mi az
igazi fájdalom¹⁰

10/2. Kinek gyermekét nem
fedi sírhalom az nem
tudja mi az igazi fájdalom¹¹

⁷ A zentai Aulik kőfaragó sírversgyűjteményéből választották hozzátartozói.

⁸ Az eredeti dalszöveg részlete: „Akkor is hallod a hangomat, hogyha fáj, hogyha nem szabad, / mindig itt vagy, és ott leszek, ahol a szél zúg, a nap nevet... / Elbúcsúzom, de ott leszek, ahol a szél zúg, a nap nevet, / elbúcsúzom, de itt marad belőlem néhány pillanat...” (*A csend beszél tovább. Tűzet viszek.* Republic, 1995). A *Magyar Szó* gyászjelentéseiben is gyakori változatainak az előfordulása.

⁹ Párhuzama Felsőhegyen: VIDA 2007: 136, Magyarokanizsán: KLAMÁR 2013: 62. A *Magyar Szó* gyászjelentéseiben is gyakori. Egyik változata a lapból: „Gyógyíthatatlan a seb, amit a sors mért ránk, / Feledhetetlen a perc, amikor földet dobtak rád. / Lelked, mint a fehér galamb, csendesesen messze szállt. / Fájó tested oly sokat szenvedett, / Mert szívedben volt a jóság és odaadó szeretet. / A sok könny-csepp, ami végiggördül arcunkon, / azért van, mert szeretünk és hiányzol nagyon!”

¹⁰ Párhuzama Felsőhegyen: VIDA 2007: 135. Az interneten is igen gyakori az előfordulása: www.erdos-granit.hu, www.granitpark.hu, www.ledig-granit.hu, gyaszkepek.lapunk.hu.

¹¹ Lásd az előző lábjegyzetben.

Fiatalkorban elhaltak sírversei

6. Nincs már holnap
Ennyi volt az élet
Ezentúl már csak a
Szívetekbe élek.¹²

7. Rövid élete sok szép terve csak álom
maradt mert mindent lezárt a sírhalom.
Részünkre nem maradt más csak a bánat és
az örökös fájdalom.

8/2. Gyógyíthatatlan a seb , amit
a sors adott reám.
Felejtethetlen az óra, amikor
földet dobtak reád.¹³

Középkorú, a település elismert személyiségének a sírverse

9. Ének zengjen e sír felett
aki tanított sok gyermeket.

Szülésben elhalt anya sírverse

11. Egy drága édesanya ki gyermekéért éle-
tét adta, ki szeretetét, jószágát csak képen
arcáról mutatja.¹⁴

Időskorban elhaltak sírversei

3/1. E síremlék örökké hirdesse,
hogy akik itt nyugszanak soha
nem lesznek feledve!

3/2. Ez a síremlék örökké hirdesse, hogy
aki itt nyugszik soha nincs feledve!¹⁵

¹² Változata: „Már nincs holnap, csak ennyi volt az élet. Sirassatok csendesen, mert Én a szívetekben élek” (www.gyaszkepek.lapunk.hu).

¹³ Lásd a 9-es lábjegyzetben.

¹⁴ A sírverset az elhunyt édesanyja, Kószó Józsefné Rúzsá Katalin (1949) költötte.

¹⁵ A hozzátartozók a sírbolt készítésekor a 3/1-es sírverset vették át s írásták föl apróbb változtatásokkal.

5/1. Az élet egy viharos tenger
ahol a jobb életért küzd és dolgozik az ember.
Mire céljára talál – csónakját felborítja a halál.
és akkor (ott) örök nyugalomra talál.¹⁶

5/2. Az élet egy viharos tenger.
Melyben küzd és dolgozik az ember
s mire céljára talál.
Csónakját felborítja a halál.

10/3. Kinek szüleit nem fedi
sírhalom, nem tudja mi
az igazi fájdalom.¹⁷

10/4. Kinek édesanyját
nem fedi sírhalom
nem is tudja
mi az igazi fájdalom.¹⁸

12. Számunkra nem vagy
halott
Örökké élsz mint a
csillagok¹⁹

¹⁶ Párhuzama Magyarkanizsán: „Az élet viharos tenger, / Amelyen dolgozik az ember / Amikor célba talált / Csónakját felborítja a halál” (KLAMÁR 2013: 60), „Az élet egy viharos tenger, / Amelyben csak dolgozik az ember, / És amikor célba talál, / Csónakját felborítja a halál” (KLAMÁR 2013: 61).

¹⁷ Változata Felsőhegyen: „Kinek nejét és édes / Anyát nem fedi sír / Halom nem is tudja / Mi az igaz fájdalom!” (VIDA 2007: 130), „Kinek férjét nem fedi sírhalom / nem tudja mi az igazi fájdalom!” (VIDA 2007: 137), „Kinek apját, anyját és testvérét / Nem fedi sírhalom / Az nem is tudja mi a szívfájdalom” (VIDA 2007: 138), Magyarkanizsán: „Kinek apját anyját / nem fedi sírhalom, / az nem is tudja / mi a szív fájdalom” (KLAMÁR 2013: 57).

¹⁸ Lásd a 17-es lábjegyzetben.

¹⁹ Párhuzama Felsőhegyen: „Számunkra te sohasem leszel halott, / Örökké élni fogsz, mint a csillagok” (VIDA 2007: 137), a *Magyar Szó* gyászjelentéseiben is gyakori az előfordulása. Változatai még: „A virág elhervad rövid pár nap alatt, / De emléked szívünkben örökre megmarad. / Számunkra te sosem leszel halott, / Örökké élni fogsz, mint a csillagok” (www.granitpark.hu), „A szíved pihen, a miénk vérzik, a fájdalmat csak az élők érzik. Számunkra Te sosem leszel halott, örökké élni fogsz, mint a csillagok” (www.abdai.lapunk.hu), „Számunkra te soha nem leszel halott, örökké élni fogsz, mint a csillagok” (www.kuzmagranit.hu), „Számunkra te sohasem leszel halott / Örökké élni fogsz, mint a csillagok / Drága jó szívét két dolgos kezét / Áld meg Atyánk / S mi köszönjük, hogy ő lehetett a mi édesanyánk” (www.

13. Oh édes jó Apánk
fájos szível gyászolunk
és remélünk hogy meglátunk
a menyei örömben!

Önmagának, előre elkészítettett kriptán olvasható sírvers

14. Isten hozott jó testvér
Mond el a miatyánkot
Mindnyájunk lelki üdvéért

Egyéb feliratok

- 1/1. Emléküket szívünkben őrizzük [2]
- 1/2. Emléküket örökké / szívünkben őrizzük. [1]
- 1/3. Emlékét örökké szívünkben őrizzük [1]
- 1/4. Emléked szívünkben / megőrizzük [1]
- 2/1. Szívünkben örökké hű marad. [2]
- 2/2. Szívünkbe örökké hű marad [1]
- 3. Szívünkben / örökké élni fognak. [1]
- 4. Emléked örök kincse. / Szívünk vigasza. [1]
- 5. Elesett a harctéren / 1916 / Fájdalmas emlék lányaitól [1]
- 6. Felejthetetlen lányom [1]
- 7. Felejthetetlen gyermekünk / kit a halál elragadott / tőlünk élete küszöbén [1]
- 8. Imádkozunk értük / hogy nyugodt békés / legyen pihenésük [1]
- 9. Hosszú betegsége után / adj uram örök nyugodalmat, s / az örök világosság fényeskedjen / neki. [1]
- 10. A nagy fájdalmainkat szívünkbe / zárjuk. Még élünk soha el nem feledünk [1]
- 11. Jézus szíve / légy irgalmas hozzám [1]
- 12. sz. Egyházaskéren / 1852

A foglalkozások jelölését írásban itt, az egyéb feliratok között tárgyaljuk. Az egyházaskéri temetőben csupán két sírjelen találkozunk jelölésével nyílt formában, s egygel, amikor versbe foglalták a sírtáblán a foglalkozást (ilyen a fentebb közölt 9-es számú sírvers). A foglalkozás jelölése:

smsgyujtemeny.hu), „Elcsitul a szív, mely értünk dobogott, / Pihen a kéz, mely értünk dolgozott. / Számunkra te sosem leszel halott, / Örökké élni fogsz, mint a csillagok.” (www.citatum.hu), „Elcsitul a szív mely értünk dobogott, Pihen a kéz mely értünk dolgozott. Aki szeret az soha el nem feled / Számunkra te soha nem leszel halott, Ragyogni fogsz mint a csillagok!!” (sirko-keszites-budapest.hu)

1. Itt nyugszik / Farkas Péter / kántortanító / élt 59 évet / megh 1920 / Müller Kikinda

2. Piri Rezső / kántor / 1920 – 1986 / neje / Piri Mária / szül Mihók / 1923 –

Sírversek alá vésett búcsúszavak, záróformulák

- 1/1. Nyugodjanak békében [28]
- 1/2. Nyugodjanak békében! [3]
- 1/3. Nyugodjonak békében [10]
- 1/4. Nyugodjonak békében! [2]
- 1/5. Nyugodjanak isten kegyelmében [1]
- 1/6. Nyugodjon békében! [2]
- 1/7. Nyugodjon békében [37]
- 1/8. Nyugodjék békében! [2]
- 1/9. Nyugodjonak / békeségben [1]
- 2. Örök nyugalmat / békébe [1]
- 3/1. Béke hamvaikra [29]
- 3/2. Béke hamvaikra! [13]
- 3/3. Béke hamvaikra. [2]
- 3/4. Béke hamvaira [23]
- 3/5. Béke hamvaira! [11]
- 3/6. Béke poraira [1]
- 3/7. Béke poraikra [1]
- 4. Počivaj u miru [1]

A síremléket emeltetőkre utaló feliratok

- 1/1. Szerettei [2]
- 1/2. Emeltették szerettei [2]
- 2/1. Emeltették családjaik [3]
- 2/2. Emeltették családjai [6]
- 2/3. Emeltette családjai [1]
- 2/4. Emeltette családjai! [1]
- 2/5. Emeltette családja [2]
- 2/6. Emeltették szerető családjaik [1]
- 2/7. Örök emlékül / emeltették családjaik. [1]
- 2/8. Örök emlékül / emeltették családjai [2]
- 2/9. Emeltette / Gyászoló család [1]
- 2/10. Gyászoló családjai [2]
- 3/1. Emeltette édesanyja. [1]
- 3/2. Emléket emelt / édes anya [1]

3/3. Emeltette édesanyja Eszter és huga Magdika / Emléül még sógorától [1]

4/1. Szerető édes anyja és édes apja [1]

4/2. A síremléket emelteti: / édesapja és édesanya. [1]

4/3. Emeltette édesanyja, nevelőapja, huga / Gabriella és nagyanja. [1]

4/4. Sír emléké emeltetti / szülei és testvérei [1]

4/5. Szeretett szülei [1]

5/1. Emeltette neje [1]

5/2. Emeltette neje Erzsébet [1]

5/3. Emeltette neje Mária [1]

5/4. Emeltette felesége / Rozália [1]

5/5. Spomen podiže / supruga Slobodanka [1]

5/6. Emeltette neje és leánya [1]

5/7. Spomenik podižu supruga i cërke [1]

5/8. Emeltette neje és családja [4]

5/9. Emeltette neje és családjai [8]

5/10. Emeltette felesége / és családja [1]

5/11. Emeltette: felesége / és családjai. [1]

5/12. Emeltette felesége és családjai. [1]

5/13. Emléket emelteti / neje és családjai [1]

5/14. Emeltette neje / családjai [2]

5/15. Emeltette felesége / és kis lánya

5/16. Emeltette felesége és fia [1]

5/17. Emelteti felesége / fiai, menyei valamit unokái. [1]

5/18. Fájdalmas szívvel és soha el / nem múló szeretettel emeltette / felesége és családjai. [1]

5/19. Emeltették / Mária / és / Katica [1]

6/1. Emeltették / férje és családjai [2]

6/2. Örök emléket emeltette / férje és családjai [1]

6/3. Örök emlékére emeltették / férje és családjai [1]

6/4. Emeltette férje és családjai [1]

7/1. Emeltette leánya Mária [2]

7/2. Emeltette leánya / Julis [1]

7/3. Emeltette leánya / Jolán [1]

7/4. Emeltette leányuk Irén 2002-ben [1]

7/5. Emeltette / leányaik [1]

7/6. Emeltette / leánya és veje [2]

7/7. Emeltette lánya és veje [2]

7/8. Emeltették leányai és veje [1]

7/9. Emeltette veje és leánya [1]

7/10. Síremlékét emeltette / lánya veje és onokája [1]

- 7/11. Síremléket emeltette / lánya családjával [1]
- 7/12. Emeltette leánya fia / veje és menyé [1]
- 8/1. Emeltette fia Ferenc [1]
- 8/2. Emeltette fia Anti [1]
- 8/3. Emeltette fia / Frányó. [1]
- 8/4. Emeltette / fia és menyé [1]
- 8/5. Emeltette fia Sándor / és neje Matild [1]
- 8/6. Emeltette fia Gyuri / és menyé Etelka [1]
- 8/7. Emeltette fia Sanyi / és neje Piri [1]
- 8/8. Emeltette fia menyé / és unokája [1]
- 8/9. Emeltette fia és lánya [1]
- 8/10. Emeltette / fia leánya és veje [1]
- 8/11. Emeltette fia leánya menyük és vejük [1]
- 8/12. Emeltette fia József / neje Erzsébet / és unokája Erzsike [1]
- 8/13. Drága kisfia Tomika édesapja, édesanyja és testvére Attila. [1]
- 9/1. Emeltették testvéreik [1]
- 9/2. Emeltették testvérei [1]
- 10. Szeretettel hozzátartozói. [1]
- 11. Emeltette unokája és családjai. [1]
- 12. Spomen dizu deca / Milan i Milena [1]
- 13. Emeltette / veje és leánya [1]
- 14. Emeltette öccse / András [1]
- 15. Emeltették eltartói / János, Piroska és Tibor [1]
- 16. Emeltették életükben [2]
- 17. Emeltette az egyházaskéri / imaház örök emlékül. [1]
- 18. Emeltette 1955 ben (Kezdő formulája: Fehér Erzsébet sírboltja) [1]
- 19. Szerencsétlen Apjuknak / emlékül emeltették / családjai [1]

A kőfaragókról

Az egyházaskéri temető sírjelein a készítők ritkán tüntették fel névgyűket. A terepmunka során tizenegy sírboltot találtunk, amelyen a kőfaragó adatai is olvashatók. Napjainktól visszafelé, a temető keletkezéséig haladva a következő kőfaragók jelennek meg és ismétlődnek is olykor: Narcis (Törökkanizsa – 2014)²⁰, Major (Magyarkanizsa – 2010), Farago Ivan (Zenta – 2006), Aulik (Zenta – 1999), Tunner (Nagybecskerek –

²⁰ Zárójelben feltüntettük a vállalkozó székhelyét és a legújabb, általa készített sírjelein szereplő elhunyt elhalálozási évét, azzal a céllal, hogy behatárolhassuk tevékenységének idejét. Egyházaskéren ritkán fordul elő, hogy évtizedekkel az elhalálozás után készítsenek síremléket a hozzátartozók, ezért e módszert célravezetőnek tartjuk.

1948), Keszler (Kikinda – 1938), Wechselberger (Kikinda – 1926), Müller (Kikinda – 1920), Stark (Szeged – 1915). A feltüntetetteken kívül Kocsis Mihály egyházaskéri sírkőkészítő műveiből találunk igen nagy számban a temetőben. S bár nem véste föl a névjegyt, 148 egyazon mintára készített, még ma is ép sírkő az ő keze munkája a helyiek vélekedése szerint. A hatvanas és a nyolcvanas évek között tevékenykedett.

Adatközlők

Özv. Hézső Mihályné Fajcsák Piroska, 79 éves, született 1935-ben Egyházaskéren. Vasutas, földműves családból származó háztartásbeli. Elhunyt 2014 augusztusában.

Özv. Barna Mihályné Rúza Ilonka, 74 éves, született 1940-ben Egyházaskéren. Földműves származású háztartásbeli. Fiatal korában a helybeli színjátszó kör aktív tagja volt.

Sári Antal, 79 éves, született 1935-ben Egyházaskéren. A helybéli mezőgazdasági birtok dolgozója volt és a falusi tanács továbbá a társadalmi, politikai és sportélet aktív tagja. Nagyszüleit 1950-ben és 51-ben, édesapját pedig 1952-ben temette.

Mihók István, 86 éves, született 1928-ban Egyházaskéren. A helybeli mezőgazdasági birtok egykori munkavezetője. Éveken át a falu társadalmi, politikai és sportéletének oszlopos tagja.

Bálint Józsefné Mihók Margit, 81 éves, született 1933-ban Egyházaskéren. Szegényparaszti származású nyugdíjas. Az egyházi kórus tagja.

Ágoston Istvánné Mihók Julianna, 78 éves, született 1936-ban Egyházaskéren. Szegényparaszti származású háztartásbeli. Az egyházi kórus tagja. Magyarbajánon is élt néhány évet.

Özv. Kataró Ferencné Csorba Katalin, 68 éves, született 1946-ban Egyházaskéren. Földműves családból való nyugdíjas. Az egyházi kórus tagja.

Özv. Pecka Jánosné Kormányos Rozália, 82 éves, született 1932-ben Egyházaskéren. Szegényparaszti származású háztartásbeli. Németországban élt egy rövid ideig.

Nagy József, 84 éves, született 1930-ban Egyházaskéren. Az egykori Földműves-szövetkezet könyvelőjeként nyugdíjazták. A falusi tanács, valamint a település társadalmi, politikai életének aktív tagja volt.

Özv. Keszeg Péterné Surinya Eszter, 74 éves, született 1940-ben Egyházaskéren. Szegényparaszti származású nyugdíjas.

Fehér Józsefné Hézső Mária, 57 éves, született 1957-ben Egyházaskéren. Földműves származású. A falu anyakönyvvezetőjeként vonult nyugdíjba. A helyi hagyományok és a település múltjának ismerője és gyűjtője.

Fehér József, 57 éves, született 1957-ben Egyházaskéren. Szegényparaszti származású. A mezőgazdasági birtokon dolgozott, napjainkban munkanélküli.

Irodalom

- BALASSA Iván (1973): A magyar temetők néprajzi kutatása. In *Ethnographia* LXXXIV. 3., 225–242.
- BESZÉDES Valéria (2011): *Hol volt...* Néprajzi és műemlékvédelmi tanulmányok. Vajdasági Magyar Művelődési Intézet, Zenta
- BOROVSKY Samu szerk. (1911): *Magyarország vármegyéi és városai*. Magyarország monográfiája. Torontál vármegye. Országos Monográfiai Társulat, Budapest
- BÖNGYIK Á.–BOGDÁN J.–FEHÉR M.–KÓNYA S.–MIHÓK B.–SÁRI T.–TŰRI L. (1999): *Verbica–Egyházaskér*. Monográfia. Kiadja a Verbicai Helyi Közösség Tanácsa, Egyházaskér
- FAGGYAS István (1988): *Fejfas temetők a magyarországi Gömörben*. Gömör néprajza XII. A Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kiadványa, Debrecen
- JUNG Károly (1978): *Az emberélet fordulói*. Gombosi népszokások. Forum, Újvidék
- KISS Lajos (1920): Hódmezővásárhelyi temetkezési szokások. In *Ethnographia* XXXI. 1–6., 80–94.
- KLAMÁR Zoltán (2013): Térpanelek Magyarkanizsa Nagytemetőjében. In *Híd*, 10., 40–70.
- KUNT Ernő 1983: *Temetők népművészete*. Magyar népművészet. Corvina Kiadó, Budapest
- KUNT Ernő (1987): *Az utolsó átváltozás*. A magyar parasztság halálképe. Gondolat, Budapest
- L. JUHÁSZ Ilona (2002): *Rudna I*. Temetkezési szokások és a temetőkultúra változásai a 20. században. Lokális és regionális monográfiák 2. Fórum Társadalomtudományi Intézet, Lilium Arkanum Könyvkiadó, Komárom
- L. JUHÁSZ Ilona 2011: *Rítusok, jelek, szimbólumok*. Tanulmányok az összehasonlító folklorisztika köréből. Fórum Kisebbségkutató Intézet, Somorja–Komárom
- NAGY Jenő (1942): Temetés, temető és halotti tor a kalotaszegi Magyarvalkón. In *Ethnographia* LIII., 132–143.
- SILLING István (2002): *Vallási néphagyomány*. Írások a vajdasági népi vallásosság köréből. Forum Könyvkiadó, Újvidék
- SILLING István (1994): *Templomok, szentek, imádságok*. Tanulmányok a vajdasági népi vallásosság tárgyköréből. Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, Újvidék
- VIDA János (2007) A felsőhegyi temető sírfeliratai. In *Helyismereti Almanach*. A Dudás Gyula Múzeum- és Levéltárak Körének évkönyve, Zenta

A máshollét érzelmi aspektusai

Reflexiók Kun Árpád *Boldog Észak* című regénye kapcsán

Amennyiben elfogadjuk a megismerésen inneni, tehát egy bizonyos intervallumig az ismeretlen jelentésével is bíró máshol fogalma és az ismertség jellemzőivel felruházott – vagyis saját, otthonosként meghatározott – térbeli vetületek dichotómiáját, úgy arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy ez a kettősség nem merül ki a horizontok eltérő mivoltában, vagyis a lokációjuk különbözőségében. Viszonyuk számtalan tényező bonyolult együtthatásának függvényében alakul. Mindezek a terek ugyanis sokkal összetettebb jelentésmezőt rajzolnak ki annál, hogysem lényegiségüket le tudnánk szűkíteni a térbeli elhelyezkedés dimenziójára. A máshollét terei – amelyek közel sem homogén alakzatok, hanem viszonyegységek¹ – egyben a másság térreumaiként is meghatározhatóak: az említett idegenséggel bíró térbeli hely és az otthonlét fogalmi köre közötti különbségek az egyes elbeszélésekben más-más szerveződési formákat mutatnak fel. A máshol fogalmiságához egyebek mellett a kaland, a félelem, a felfedezés, a csodálkozás, a veszély jelentései is mind hozzáadódhatnak. Annak a megválaszolása sem egyszerű, hogy a máshollét terei mitől ruházódnak fel bizonyos komponensekkel. Vég nélkül sorolhatnánk a példákat arra vonatkozóan, hogyan tematizálják az irodalmi műalkotások a másság aspek-

¹ „A tér, amelyben élünk, amelynek vonzása önmagunkon kívülre csalogat, amelyben éppenséggel elkopik életünk, időnk és történelmünk, a tér, amelynek sodrása elmos, porrá őröl minket, maga is heterogén. Tehát nem valamiféle ürességben élünk, amelynek belsejében helyet találnánk az emberek és dolgok számára. Nem űrben élünk, melyet csillámló pászmák színesítenek, hanem viszonyegységek közepe, amelyek egymásba visszavezethetetlen és fedésbe nem hozható szerkezeti helyeket határoznak meg.” Michel Foucault, *Eltérő terek*. Ford: SUTYÁK Tibor. In *Nyelv a végtelenhez – Tanulmányok, előadások, beszélgetések*. Latin Betűk, Debrecen, 1999, 147–157.

tusait. A térformátumok megkülönböztetett helyzetükből eredően erős emotív vonatkozásokkal is bírnak. Maga a máshol fogalma előfeltételezi az útra kelés gesztusát, a térelhagyás (különböző irányultságú) mozzanatait, a sajátként megélt tértől való ideiglenes/állandósuló elzárkózás képzetét, egy új távlat nyitását és nem utolsósorban egy lehetséges, de korántsem szükségszerű visszatérési momentumot. Az említettekből leszűrhető, hogy a térszerűség és az emocionális tartalmak egybefonódó jelentései lényegi és gyakorlatilag megkerülhetetlen elemei a regénynek. Nehezen képzelhető el egy olyan narratív műalkotás, amely önmagán kívülre tudná utalni a térvizonylati perspektíva és az érzelmi horizont egybefüggő formáit. A térvonatkozásokat át- meg átszövik az érzelmi tartalmak, legyen szó egy-egy konkrétan tekinthető térelemről, vagy akár egy utópisztikus vonásokkal bíró tágabb mezőről. Mindezek függvényében megkockáztatjuk azt a feltevést, hogy az emocionális terek, illetve az érzelmi viszonylatokat megteremtő térjelenségek egymást feltételezik, és éppen ezért nehezen elválasztható jelentéselemek. Dolgozatomban a kortárs magyar prózairodalomból vett példákon keresztül közelítem meg a sajátként megélt tértől eltérő térreumok érzelmi aspektusait, a dezorientációs tapasztalat jelenségét, az emlékezeti térélmény vonatkozásait és az érzelmi teresülés vetületeit.

A sajátunknak tartott, ismert és megélt térkonstellációkon kívül szerzett tapasztalatok, így a mentális életünknek a máshollétben szerzett érzelmi tapasztalatai sem értelmezhetők a be- és a kilépés gesztusának figyelembevétel nélkül. Mindezek mellett az sem lényegtelen, hogy vajon a máshollét közegét a perifériális vagy centrális konstituáló erők definiálják-e, illetve az sem, hogy az új tér milyen reflexiót vált ki az identitásból. A máshollét terének szerkezeti felépítése, illetve egy tágabb kontextusból szemlélve a térformák hierarchiájában betöltött szerepe irányítja az identitás önreflexiók gyakorlatát, illetve megismerési tevékenységét. A máshol fogalma utóidejű átértékelésre is készítheti a térélmény alanyát, az új tapasztalat újrendezheti, felülírhatja az egyén életének korábbi történéseit, mozzanatait. A „más történelmekkel, más helyekkel és más emberekkel való találkozásokon, dialógusokon és ütközéseken keresztül”² önreflexiók gyakorlatok, a máshol fogalmisága felé irányuló megnyílás útjai és mikéntjei a máshol idegenségét bizonyos értelemben személyes térré tudják alakítani. Ez az átalakítás pedig érzelmi mechanizmusok révén történik. Ha az érzelmi hatások nem is tudják teljes mértékben felszámolni a máshol és az otthon éles dichotómiáját, egyfajta rendszerbeli elmozdulás, átlényegülés

² Iain CHAMBERS, *Vándorlás, kultúra, identitás*. Ford. MARNO Dávid. = *Helikon* 2002, 4, 433–474.

kiváltói lehetnek. Mindez az idegen sajátként, személyes érzelmi térként történő meglátását és/vagy elfogadását eredményezheti.

Ezen a ponton utalnék Martin Heidegger hangoltság-értelmezésére, amelynek Olay Csaba szentelt külön tanulmányt.³ Úgy vélem, hogy ebben az értelmezésben rajzolódik ki a legalaposabban az, amit a tapasztalás terének és az érzelmenek a szétválaszthatatlanságaként írnék le. Noha – mint azt Olay Csaba is megjegyzi Heidegger szenvedélyelmélete kapcsán – itt nem érzelmekről, hanem hangulatokról van szó, a hangulatok azonban alapvető rokonságot mutatnak az érzelmekkel. A német filozófus a hangulatot annak a nézőpontjából közelíti meg, akinek hangulatai vannak. Az érzelmek magukban foglalnak egy bizonyos érintettséget, és oly módon töltenek el bennünket, hogy az a semleges megfigyelést lehetetlenné teszi. Az érzelem ideiglenes a hangoltsággal szemben a tekintetben, hogy nem mindig ragad magával minket. Az érzelmek az evolucionista megközelítés szerint a környezethez való alkalmazkodásunk szempontjából hasznosnak bizonyulnak. Az érzelmek világosan elkülönülnek megindultságukban egy alaphelyzettől, amelyet nem neveznénk érzelmenek. Heidegger szerint nem lehet saját létezésünkhöz való viszonyunkat szét-szedni a semleges tapasztalás és az annak tárgyát képező hangulat vagy érzelem kettősségére. Így az érzelemhez kötődő, illetve az azokat esetlegesen kiváltó térélmény is elválaszthatatlan a tapasztalás folyamatától. Az érzelmek jellemzője, hogy „egy meghatározott valami meghatározott szempontból érint vagy indít meg bennünket és ezért az érintett érzelmek a személy viselkedését vagy cselekvését sajátosan befolyásolják”.

Mentális életünk emocionális vetülete jórészt olyan érzelmi formációkat foglal magába, amelyek nem jelentenek kiugró megterhelést az egyén számára. Nem naponta élünk át halálfélelmet, a gyász fájdalma sem mindennapi, és a patológikus szituációkat, súlyos elmezavarokat leszámítva a heves harag, a hirtelen és csillapíthatatlan düh sem naponta visszatérő érzelmi reakció. A máshollét kiváltotta reakció annyiban tér el a fent vázoltaktól, hogy gyakrabban kínálja fel a hevesebb, fokozottabb érzelmi megnyilvánulásokat, élesebb és megterhelőbb emocionális történéseket. Egy-egy érzelmtípus kialakulását nem tudjuk egy adott térhez – esetünkben a máshol fogalmával leírt, az otthon ellentétpárjaként definiálható konstrukcióhoz – kötni. A lokális meghatározók ugyanis csupán az új térbe belépő egyén tudatában kelhetnek új érzéseket, rendszerbeli átren-

³ OLAY Csaba, *A hangoltság heideggeri elemzése*. In BOROS GÁBOR–SZALAI Judit szerk., *Az érzelmek filozófiája. Szisztematikus-történeti tanulmányok*. L'Harmattan – Magyar Daseinanalitikai Egyesület–Német–Magyar Filozófiai Társaság, 2011, 101–114.

deződést viszont nem váltanak ki. Érdemes összevetni a fenti gondolatot Sartre érzelmelméleti írásának egyik tételével. Jean-Paul Sartre az *Egy emócióelmélet vázlat*a című munkájában az emocionális tudatot a világnak a tudataként határozza meg.⁴ Meglátása szerint az emotív viselkedés nem szándékozik direkt módon hatni a tárgyára. Vagyis, ha érzelmi állapotba kerülünk, akkor nem a tárgy valóságos struktúrája változik meg, hanem „az emócióban a tudat által irányított test változtatja meg a világhoz fűződő viszonyát annak érdekében, hogy a világ megváltoztassa minőségét”.⁵ Másként megközelítve a kérdést elmondhatjuk, hogy a térképzetekre építő, esetünkben a máshol struktúráiban kialakuló egyéni érzelmi viselkedésmód az új közeg hatására alakul, változik. Ez egyben az egyén horizontjának kiterjedését, kitágulását is jelenti, vagyis a máshol ikonikus mi-volta sem gátolja meg a személyes érzelmi tér és az új közeg egymáshoz való közeledését.

Ahogy az időt sem ismerjük önmagában – vagyis nincs külön szer-vünk az érzékelésére, hanem csupán közvetett ismereteink vannak róla –, úgy az érzelmeket sem egy bizonyos szerv segítségével tapasztaljuk meg. A mindennapokban tudatában vagyunk érzelmeinkről szóló tapasztalatainknak, ez a tudás pedig egyszerre ruház fel minket a saját magunk életének egészére való rálátással, illetve egy, a miénknél nagyobb, átfogóbb horizontba való illeszkedéssel.⁶ A máshol magába foglalja a határátlépés gesztusát: a máshol és a sajátként megélt itt közötti határ átlépése a másféleség megismerését is jelenti. A határok, ahogy arra Iain Chambers utal⁷ – más hangok, más testek és más világok létezését is jelentik, s egyúttal a sajátként átélt ittből való kilépés az én határainak egyfajta átlépésként is értelmezhető. Az egyén térkezelésében és -érezékelésében jelen van a máshol fogalmához idomuló kint és az otthonosság jelentését bevonó bent oppozíciójára építő szervezési elv, a regény irodalmi térreljárása szempontjából

⁴ SARTRE, Jean-Paul, *Egy emóció-elmélet vázlat*a. Ford. NAGY Géza. In *Uő: Módszer, történelem, egyén*. Gondolat, Budapest, 1976, 27–93.

⁵ SARTRE, i. m., 68.

⁶ „Az embernek ugyanis nemcsak érzései és érzelmei vannak, hanem ezeknek tudatában is van, s az érzéseit képes összekapcsolni a saját élettörténetével. Sőt, önmagát nemcsak a saját élettörténetének, hanem a világegyetem történetének a perspektívájában is szemléli.” DAMASIO, Antonio, *Az érzelmek Damasio-féle elméletéről. Valóság*, 2004, 47, 23–27.

⁷ „Lassan megértem, hogy ahol határok vannak, ott más hangok, testek, világok is léteznek, a túloldalon, az én különös határaitom túl. Át ezeken a határokon a vágyaim nyomában paradox módon rákényszerülök arra, hogy szembesüljek a korlátaimmal, és egyben azzal a többlettel, amely rajtuk keresztül is megkísérli fenntartani a párbeszédet.” CHAMBERS, i. m., 438.

a bináris ellentétpár egyik fele sem törekszik kizárólagosságra, tehát a két terrén egymásnak feszülése nem játszik fontos szerepet. Kint és bent, belső és külső tér csupán a rálátás szögét teremti meg, maga a szemlélés bentisége, illetve kintisége viszont nem kerül a középpontba.

Az érzelem és a tér sajátosságos kapcsolatában felvetődik a kérdés, vajon miként ragadható meg az otthon és a máshol közötti különbség, illetve annak hatása az érzelmi aspektusokra, egyáltalán milyen kötődés van a kettő között. Sajó Sándor *Narrativitás, érzelem és világtapasztalat* című tanulmányában érinti a kérdést, idézem: „amikor egy érzelem hat ránk, akkor nem olyanak látjuk a világot, amilyen valójában, és a világ »a maga valójában« a józanság számára jelenik meg, tehát azt, hogy szétválasztható és szétválasztandó egymástól a kettő. Csakhogy a világ tárgyainak tapasztalata nem egy alapvető régiót alkot, amelyet utólag módosítana az érzelem-tapasztalat.”⁸ Nincs ugyanis rá mód, hogy a tapasztalati világot és az azt át- és átható érzelmi világot szétválasszuk – érzelmi világunk nagyban függ az előzőtől. A térélmény, vagyis a máshol élménye is része az egyén emocionális terének, amely kapcsán felmerülhet a kettő azonosságának, egymásmellettségének, kölcsönhatásának kérdése.

Tér és érzelem bonyolult, sokrétegű és számos tényezőtől összeálló kapcsolatát botor leegyszerűsítés volna annak alapján értelmezni, hogy a két minőség jelen van-e a kötet címében. Mégis a címbeli kiemelésre a kortárs magyar irodalom két tökéletes példát is felvonultatott a közelmúltban: az egyik Kun Árpád *Boldog Észak* című regénye, a másik pedig Mán-Várhegyi Réka *Boldogtalanság az Auróra-telepen* című prózakötete.⁹

Kun Árpád regényét nemcsak az érzelemforma és a regény főhőse számára a máshol tapasztalatát adó helyjelölő címbeli kitüntetett pozíciója miatt választottam elemzésem tárgyául, hanem mint ahogy arra majd rámutatok, a szöveg pontosan a tér másságára fókuszálva építi fel Aimé

⁸ Sajó Sándor, *Narrativitás, érzelem és világtapasztalat*. In *Szenvedély, szerelem, narrációk. Filozófiai és pszichológiai tanulmányok*. Szerk. BOROS GÁBOR–PÓLYA TIBOR. ELTE–Eötvös Kiadó, Világosság Könyvek, Budapest, 2014, 161–165.

⁹ Az érzelem és a tér szoros egybefonódása számos más kortárs irodalmi alkotásban is jelentős szerepet kap. A teljesség igénye nélkül megemlíteném Bodor Ádám regényét: a *Verhovina madarai* kapcsán másutt azt vizsgálom, miként szervezik a tájhoz tartozó észleletek a cselekmény alakulását, illetve azt, hogy milyen szerepet kapnak a látásészleletek az állandóan visszatérő megfoghatatlan, amorf, legtöbbször gőz halmazállapotú természeti jelenségek leírásában. Az említett észleletek a Verhovinába látogatók mindegyikében az idegenség érzését keltik. Megemlítem még, hogy Darvasi László *Vándorló sírok* című novelláskötetéről írva arra fókuszálok, hogy a különböző, a máshol fogalmával bíró helyjelentések milyen érzelmi viszonylatokat jelenítenek meg a novellákban.

Billion érzelmi kötődését, az idegen táj sajátta, személyessé tételét. A *Boldog Észak* főhőse, Aimé Afrikából Norvégiába kerül, ahol egy kisváros háziápoló-szolgálatában helyezkedik el hosszabb időre. A regény narratív technikája nagyban a vudu, az átlagos olvasó számára legalábbis ismeretlenként ható egzotikus és titokzatos jelenségek gyakori szerepeltetésén keresztül állítja kontrasztba a származási tér és a máshol lokációját. A misztikumba vetett hit átlép az idegen tér szervezői közé, ez történik például abban a jelenetben, amikor Knut halálával egy időben a komp a nyílt vízben ütközik valamivel. Aimé Afrikából Európába történő utazása éles kontrasztba állítja a két terénomot, a két világot: míg a Dél inkább a varázslat, a megmagyarázhatatlan természetfeletti területe, addig az Észak egy érzelmi tekintetben konszolidáltabb, nyugodtabb hely. A kiinduló közeg és a máshol, az Észak egymástól teljesen idegen térforma, ám az ezekhez a térformákhoz rendelt eltérő érzelmi töltések idővel egymásba olvadnak. Aimé idegen az északi világban, de az otthon fogalmához köthető emocionális térélmény bizonyos elemei ide is elkísérik: „Az idegenség szelleme nem azért követ, mert el akar pusztítani, hanem mert hozzám tartozik! Minél kevésbé félek tőle, ő annál szelídebb. Ha elfogadnám végre, hogy ő is én vagyok, még kezes is lehetne. Ha pedig megszeretném, riasztó szörnyből engedelmes hasonmássá változna.”¹⁰ A két térhez köthető érzelmi világ fokozatosan oldódik egybe: kezdetben a máshol terében megjelenő, de az otthonhoz köthető mozzanatok – az idézett példában egy vudu szellem feltűnése Norvégiában – még feszültséget keltenek benne, és az idegenség érzését erősítik: „Baljós sejtelmem támadt. Talpamon idegenné vált a föld érintése. Félelem fogott el, hogy elég lenne egyetlen rossz mozdulat, és elszállnék a levegőbe, mint a pára.”¹¹ Az új világ, a máshol jelentéskonceptióját fokozatosan elveszítő, otthonná alakuló Észak a fölszabadulás, a megnyugvás érzését implikálja a narrátorban. Ezt a nyugalomkeltést csak tovább erősíti az a tény, hogy a regény második részétől gyakorivá válnak a különböző természeti képek, a fjordok részletes leírásai, a tenger, a vízesések, a havas táj narratív betétei. Utóbbi a meghittség, a már-már intimitásnak is tekinthető bensőségesség érzését kelti Aimében: „Olyan gyengéden és odaadóan simogatott a lehulló hó, ahogy még soha senki. Igaz, addig soha senkinek nem adtam rá lehetőséget, hogy megsimogasson.”¹² A regényben többször is felbukkannak az emocionális tartalmak térbeli hivatkozáspontokhoz való rögzítései: ahogy a szereplő egy-

¹⁰ KUN Árpád, *Boldog Észak*. Magvető, Budapest, 2013, 434.

¹¹ KUN, i. m., 142.

¹² KUN, i. m., 240.

re jobban megismeri a tájat, ahogy sajátos, közvetlen kapcsolatot alakít ki a máshonnan, egy más világból származó embernek a teljesen idegen természetével, úgy alakul át az idegen tér személyes, erős érzelmi kapcsolódású térré. A térnarratíva a *Boldog Északban* a máshol és az otthon fogalmának egységesítését, a különbségek eltüntetését preferálja, a térformákhoz köthető emocionális tartalom az említett bináris fogalompár meghaladásának, majd felszámolásának irányába mutat.

Turkálni a kultúrában

Nemes Z. Márió: *A hercegprímás elsírja magát*. Libri, Budapest, 2014

Nemes Z. Márió szövegeit igazán érdemes boncasztalra fektetni: míg a szerző a szövegeiben a szintézis műveletét követve összedolgoz számtalan egymással csak lazán összefüggő képzetet vagy teljes ellentétben álló fogalmat, addig a kritika annyit tehet, hogy ezt a módszert megfordítva, analitikusan kimutatja, miből vált szerves egésszé *A hercegprímás elsírja magát* verseinek masszív fanbase-szel rendelkező univerzuma. A befogadó zavarba ejtő lázadásként élheti meg a költő örökös antiesztetizálási hajlamát és a trash sajátosságából fakadó ösztönös hagyománytagadást, mely sokszor szinte eléri a tűréshatárt. Nemes Z. Márió 2015-ben mégis megkapta a Sziveri-díjat, mely azt bizonyítja, hogy versvilága legitim, működőképes, sőt egészen kivételes helyet foglal el a kortárs magyar irodalmi kánonban.

Nemes Z. Márió legújabb verseskötete egy manifesztumra, az *Új Forrásban* megjelent *Szerves hulladék kiáltványra*¹ épül, amely tulajdonképpen *A hercegprímás elsírja magát* kulcsaként olvasható. A kiáltványban kiemelt szerepet kap az úgynevezett „hibrid zóna”, vagyis „[a]z a zóna, ahol az egymástól elütő dolgokból egyetlen egész lesz”. Így kerülhet egymás mellé és alkothat a maga nemében szervesen összeillő valami, ami „lehet, hogy földön kívüli eredetű vagy valami rendkívül népies”. Nemes Z. az emberábrázolást, sőt magát az ember konvencionális fogalmát is radikálisan elutasítja, az „izzó tojáshéjat” magáról már lerázó szerző költészetét a kritika leginkább a testpoétika felől közelíti meg, a poszthumanista nézeteket hangsúlyozva. Annyi bizonyos, hogy *A hercegprímás elsírja magát* egy izgalmas pokolbéli utazáshoz hasonlítható, amely során túlvilági vezető és különösebb cél nélkül magunkra maradunk.

¹ Elérhető a szerző honlapján is: <https://marionett.wordpress.com/2014/02/08/szerves-hulladek-kialtvany-biotrash-manifesto/>

Az első ciklusban, az *Arborétumban* e pokolbéli táj flóráját és faunáját mutatja be meséken, történeteken, krónikákon keresztül. In medias res módon egy teljesen idegen, bizarr, alkotóelemeiben viszont nagyon is ismerős világban találja magát az olvasó, ami nemcsak képiségében, hanem az intertextualitások szintjén is megmutatkozik: Nemes Z. a kötet végén egy listát ad közre azon szerzők nevével, akiktől jelöletlen idézetek szerepelnek a szövegeiben. Mégis teljesen elidegenítve, *A hercegprímás elsírja magát* szabályainak alávetve, egy radikálisan más jellegű textust hoz létre általuk, erősítve a verstáj „ismerős ismeretlen” jellegét. Az ismert világunk részeiből új versteret alkot, miközben úgy hagyománytagadó, hogy a hagyomány elemeit felhasználja ezen alternatív valóság létrehozására.

A természet kiismerhetetlen, működési elvéből még hiányzik a ráció, csak az ösztönök mechanikussá vált mozgatórugói vannak jelen. Ugyan „minden egy láthatatlan elvtől függ” (24), „[d]e a férfi és a nő nem ismeri a láthatatlan elvet, / így az ő keblükben sincs hiány állatokból” (24). A kötet hemzseg az ősi hiedelmektől, így a szexualitás is csak a halálfélelem legyőzésére szolgál, az *Egészségpark* című versben például egy bizarr családi rituálé leírását kapjuk. E vidék lakói – a magyar népi kultúra elemeiből merítve – betyárok, vitézek, de a mese és a mitológia kreatúrái, nimfák, törpék és kentaurók is bőven előfordulnak benne. A fabulai fordulatok mellett mesés elemek is erősítik a táj misztikáját, egy kis horrorral vegyítve: az állatok suttoznak, „és a növények végre enni kezdenek” (11). A posztmodern sajátosságaként a szerző bátran vegyíti a magas és a populáris kultúra elemeit, előszeretettel merít például a sci-fi és fantasy kelléktárából: „Péter antigravitációs gyára büszkén lebeg a domb fölött” (13). Ebben a „fekete rokokóban” ugyan létezik egy sajátságos kronológia, észrevehetünk valamiféle fejlődést is – először az ősi világábrázolás mítoszai, majd a Monarchia is megidéződik grófokkal, bárókkal. A hibriditás felszabadító hatására tehát „[e]gymásba virágzanak keverék idők” (31).

A hercegprímás elsírja magát verseire jellemző a személytelenség, hiszen egyik új vonulata a kötetnek a versbeszéd kitérítése a történelmi síkok felé. Az egyén, mint ahogy a történelmi diskurzusban sem, ebben a szöveg-univerzumban sem fontos. Sokkal kifejezettebb a közösség, a nép mint kollektívum, a nemzetiség. Ez a tendencia a második ciklusban jut inkább kifejezésre, ahol a magyarok pseudohistóriáját alkotja meg a szerző. A valós történelemhez iróniával viszonyul, a történelmi szereplők, mint Kosuth vagy Haynau csupán mint bábok jelennek meg a szövegekben: „[a] trófeák vicsorgása legyen mosoly, / még ha a nyest kifejezőképességei / korlátozottak is, húzzuk kezünkre kobakját, / hadd nevéssen valami elevenen a múlt” (64). Ez az áltörténelem és pseudotársadalom lehetővé te-

szi, hogy a költő úgy fogalmazzon meg társadalmilag releváns kérdéseket, hogy azok mégse legyenek azonosíthatók a valósággal.²

Fontos hangsúlyozni a képiség szerepét *A hercegprímás elsírja magát* kapcsán. Esztétikailag leginkább Kis Róka Csaba (a fedőlapon szereplő kép alkotója) képzőművészeti munkáival rokoníthatóak a versekben megjelenő leírások. A poszthumán felfogás, amelynek emberképe darabos, mondhatni befejezetlen marad vagy állandó metamorfózisban van, mindkét alkotó művészetének alappillére. Nemes Z. Máriónál azonban nemcsak a test mint fizikum bomlik fel, hanem az identitás is – az örület, az abnormalitás átszövi a karaktereket. A mondatstruktúrák is egy sajátos, csak *A hercegprímás elsírja magát* verseinek terében működő logika szabályait követik. Az egyén külső és belső töredezettségét szemlélteti *A hír-hedt Babaarcú elfogása és kicsinyítése* című versben megjelenő kentaur alakja, amely önmagában kettősséget jelent, itt azonban félbevágva jelenik meg: „még egy utolsó cigarettát szeretne elszívni, / mielőtt végleg megválnak állati természetétől” (45). A szerelem vagy az önkényes kéjelgés itt már megjelenik, de végül az egyénen mégis túlmutat: „[v]égül odatérdeltem a tojásrakó mélyedéséhez és / szememet behunyva, élvezet és pátosz / híg elegyétől meg-megremegve / a népegészségügyi törvényre gondoltam” (22). A kötetten végigvonuló ambivalenciát az utolsó egysoros vers fejezi ki a legerőteljesebben, a Marno Jánostól vett idézet így szól: „[a]rra ébredtem, hogy undorodom a szájhagyománytól” (75).

A trash pedig az az irányzat, amely teret ad a határtalan kísérletezésnek, mind műfajilag, mind tartalmilag is felszabadítja az alkotás folyamatát. A túlnyomórészt prózaverseket tartalmazó kötet egy kis bátorsággal felfogható egy szemeteskosárként, amely összegyűjti és egyben tartja azt a kulturális hulladékot, amely évszázadok óta lerakódott, lebomlani képtelen, viszont újrahasznosítható: ezáltal pedig *A hercegprímás elsírja magát* neobarokkos díszletét adja.

² <http://vs.hu/mind/osszes/meg-emlekszem-az-inseg-korara-a-magnokazettak-es-vhs-ek-vilagara-0727#!s112>

A tudható dolgok terhe

Patak Márta: *A test mindent tud*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2015

„Attól a naptól fogva, amikor ráébredsz, hogy embernek születted, a válladon érezve ennek minden súlyát, és ennek ellenére nem kötöd fel magad az első utadba eső fára, az emberiségnek már megbocsátottál. Ahhoz persze időnek kell eltelnie, hogy embertársadnak egyenként megbocsáss. Talán végig kell hozzá élni egy életet” (179). Patak Márta első kötetének központi magjává a történelem olyan, sokáig elhallgatott eseményeit teszi, melyek óhatatlanul előhívják identitásbeli, nemzeti érzésekkel és néhol sérelmekkel kapcsolatos kérdéseket. Az elsősorban műfordítóként ismert szerző emléktöredékekből és jelenbeli utalásokból építi fel a regény világát. Az imént felsoroltak adják meg a belső látószöveget, azt a közösséget, amelynek emlékezetében még élnek a tragikus események, ám ezek a kényszerű, az évtizedek folyamán ráakódott (el)hallgatási kéreg alól csak akkor szabadíthatók fel, ha szélesebb perspektívába helyezzük őket, külső, esetenként általánosabb viszonyítási alapot kínálva. A szerző is pontosan ezt teszi, amikor máig megválaszolatlan kérdések sorozatát nyitja meg.

Négy nagyobb elkülönülő egységet találunk a kötetben (*Amit Matyiról tudhatok*, *Amit Újvidékről tudhatok*, *Amit Madridról tudhatok*, *Amit rólunk tudhatok*), s ezek alatt változó számú rövidebb fejezetet. Már a címekből kiolvasható a „tágasság”, melyet a szerző a helyszínek megválasztásával ér el: Újvidék mellett, mely leginkább visszaemlékezésekben elevenedik meg, Budapesthez kötődnek a főbb események, ám néhány villantás erejéig megjelenik a harmincas évek Montevideója, valamint a kétezres évek Madridja. A regény főszereplője, bizonyos megkötésekkel, Matyi, de fontos szerepet kap benne a testvére, Anna, a közös barát, Helén, valamint a magát magyarnak valló, ám Uruguayban felnövő Imre, akinek a személyén keresztül sikerülhet „rámosolyogni az európai gögre és fontoskodásra”, mint ahogy arra a fülszöveg találó mondatai is utalnak. A mű

fő cselekményszála fokozatosan épül: az in medias res kezdés után fokozatosan jutunk azoknak az információknak a birtokába, amelyek ismeretében válnak érthetővé a központi események. Mindehhez párosul a folytonos elidőzés az apró részleteknél: már a felütésnél is csupán Helén nevének története után térünk rá egy éles váltással a balesetre, mely a Matyira való későbbi visszaemlékezéseket generálja. Az időkezelés szempontjából, mint ahogy erre már utaltam is, a múltbeli történések, az 1942-es és az 1944/45-ös razziák kerülnek a regény fókuszába, a jelen pedig elrugaszkodási, visszatekintési ponttá lényegül, hisz a szereplők minden cselekedete valamilyen emlékezetből előhívó mechanizmusra, utólagos értelmezésre irányul. A múltidőzés közepette a jövő egy „holnap” megteendő újvidéki utazás lehetőségén keresztül sejlik fel, Imre és Helén ugyanis, bizonyos családi kötődések okán, szeretnének ellátogatni a városba.

A szerző nem egy külső narrátort megszólaltatva írja le az eseményeket, hanem mindezt a szereplőkre bízta: a legtöbb esetben Helén, ám néhol, bármiféle külön jelzés nélkül, éppen az viszi tovább a történet szálát egyes szám első személyben, akiről mint a szóban forgó eset résztvevőjéről hallhattunk. Matyit csak fenntartásokkal tarthatjuk fő karakternek: az emlékezés minden szála hozzá vezet, s igaz ez kétszeres áttételben is, hiszen a razziákkal kapcsolatos anyag is az ő érdeklődési területévé válva szövődik bele a regényvilágba. Jelleme azonban ritkán rajzolódik ki a cselekvésekben, inkább azt mondhatnánk, pontosan ezek hiányában tárul elénk. Szintén a fülszövegben olvasható, hogy „Patak Márta világa rokon a latin-amerikai regények világával”, ám véleményem szerint ez nem mindig válik a mű előnyére. Leginkább az utolsó előtti, *Amit Madridról tudhatok* címmel jelölt részben helyeződik át a narratíva misztikusabb síkra, minden egy olyan kitapintható ősi titok köré összpontosul, amit Matyi személye testesít meg. Mintha a szerző ennek tükrében igyekezne formálni karakterét, egyre absztraktabbá, elmélkedőbbé, s ezzel párhuzamosan cselekvésképtelenné tenni. Mindezen jellemvonások természetesen már a kezdeteknél is nyilvánvalóak, az említett egységben azonban túlzottan elhatalmasodnak: innentől mintha csakis a merengő pozíciójában találkoznánk vele, amikor is „[a] kopaszciprus után mindig meglátogatja másik öreg barátját, a legvastagabb törzsű tölgyfát” (230), s képes akár óráig szemlélni „a tér kőburkolatának repedéseit” (234).

A regény központi, s egyben legjobban kidolgozott része is a harmadik, az *Amit Újvidékről tudhatok* című egység. Nemcsak a mű egészét tekintve ez a legterjedelmesebb, már maguk az alfejezetek is hosszabbak a többi rész hasonló egységeinél. Azzal, hogy itt szinte kizárólag a razziákról, az ezekről előhívott emlékekről olvashatunk, kissé túlzottan el is hatá-

rolódik a többtől, amelyben viszont már csak (vissza)utalások szintjén tűnik fel a történelmi valóság. Mintha a regény másik három nagyobb egysége csak kontextusul szolgálna, keretbe zárná a negyvenes évek eseményeit. Kiemelendő, hogy ez a fejezet műfajilag is heterogénebb: a történetek narrátor általi közlésén túl levelekbe és feljegyzésekbe, egy fiktív kéziratba, illetve Matyi razziákról készített forgatókönyvébe is beleolvashatunk. Újvidékhez kapcsolódóan fogalmazódnak meg azok a meghatározó kérdések, amelyek alapot képeznek a tragikus eseményekről szóló beszédhez. A regény több síkján elinduló problémafelvetés végül egy pontban fut össze, ám a megoldás helyett pontosan ennek lehetetlenségét tapasztaljuk. „Legnehezebb az egyensúlyt megtalálni, hogy mutasd is meg ne is az egészben a részletet” (251). Megelégedhetünk-e azzal, hogy az egész képviselje a részt, vagy éppen fordítva? Hogyan mutassuk meg az egyikben a másikat? Véleményem szerint a szerző ezen elsőre nagyon egyszerűnek tűnő kérdések mentén helyezi el azt a két jelenséget, mely paradox mivoltával még inkább hozzájárul a leírt eseményekhez kapcsolódó feszültségek fokozásához: az egyik a történelemírás, illetve ezzel szorosan egybetartozóan az emlékezés természete, a másik a művészeti, jelen esetben leginkább képzőművészeti alkotási folyamat. „Én meg azt mondom, mihelyt az embert nézzük, érvényét veszti a történelem” (197). A történelemírás problematikája kiemelten fontos lehet egy olyan időszakról szólva, amelyet megtörténtének idejében, majd újabb évtizedeken át hallgatás övezett. Vajon helyesnek tekinthető-e, amikor a történész az egyes ember szenvedése helyett jelen esetben hátszínre említi? Vagy inkább adjunk arcot a történelemnek? Matyi forgatókönyvet ír madridi évei alatt, olyan filmet szeretne készíteni, „ahol mindenki fontos a történetben, a mellékszerepek mellékszereplői is” (153). Imréék kezébe kerülnek Trombitás Janó feljegyzései, amelyekben a razzia idején élőktől hallott történeteket jegyezte fel. A számadatok mögött felvonulnak az érintettek, anyák, akik nem hallanak többé fiukról, katonatisztekbe beleszerető fiatal lányok, harcos, később emiatt meggyilkolt újságírók – ők mind a vérengzések áldozatai. S kiknek a közlésére támaszkodhatunk a lejegyzésnél? Noha „a legnaturalistább leírás sem hat rám olyan sokkolóan, mint a retinámba égő kép, mert nem képzelhetem el, amit olvasok, hanem közvetlenül kell látnom” (144), „a közvetlen átélt esemény is keresztülmegy az emberen, mint a lenyelt étel, azt is asszimilálni kell, mint a fehérjét, hogy el tudja viselni. És ha utána elmeséli, akkor már az asszimilált változatot meséli el. Ezért aztán minden visszaemlékezés csak részben adja vissza magát az eseményt” (143). A művészet esetében is az imént vázolt problémák merülnek fel: Matyi érzékenységét mutatja, hogy festőként azért képtelen az alkotásra, mert ott is

a tökéletesre törekszik, hogy egy archan megmutasson minden érzést, egy egész életet.

Már a bevezetőben utaltam a regény azon vonására, mely szerint különféle eszközökkel – a helyszínek megválasztásával, a szinte kibogozhatatlan családi háttérrel rendelkező szereplők felvonultatásával – többszörös megvilágításba állítja, s külső és belső látószögek metszéspontján helyezi el többek közt az identitás kérdését is. Egyik oldalon ott van Matyi, Anna és Helén, a „közép-keleti kór” (55) hazájában felnevelkedett hármas, míg a másik oldalon Imre, akinek „a családjában benne van Európa történelme, de szemlátomást mégsem nyomorodott bele lelkileg”, hisz „Európán kívül született” (48). A szerző az ő személyében tár elénk egy olyan „összetettebb identitást”, amelynek a látószögébe beépülhetnek a származásbeli, hazai elemek, vagyis egy szélesebb perspektívával bíró személyiséget rajzol meg. Noha Imre korábban sosem hagyta el Dél-Amerikát, nagyapja elbeszélésein keresztül átörököltette a maga szülőföldképét, mely többé már nem dinamikus voltában létezik, hisz csupán olyan kimerevített felvételekből táplálkozik, melyekre „idővel ráakódott minden emlékezés és felejtés” (30). Így változik a haza belső tájjá, és így lehetséges, hogy a test a mindentudás mediátora, hordozója lehessen, vagyis olyan közegként konstruálódjon, amelynek élményei az időtlenségbe ágyazódnak: bennük foglaltatik múlt, jelen és jövő.

„Ez milyen mozi?”

Tóth Krisztina: *Pillanatrágasztó*. Magvető, Budapest, 2014

„Ha minden mindennel összefügg, ha a világ végtelen számú különböző rajzolata mégiscsak egymásra kopírozható, és a sok vonal egyetlen, legvégül értelmezhetetlen ábrává áll össze, akkor minek külön-külön bogozni, ujjunkkal követni mindet?” (142–143). Tóth Krisztina ötödik prózakötetében a szereplők a döntések pillanatában hol a saját gondolataikba, hol szerelmi háromszögökbe, hol pedig a múlt eseményeibe gabalyodnak bele végérvényesen. Ám a szerző nem segít nekünk kibogozni a szálakat, teljes egészében ránk, az olvasóra bízva ezt a műveletet. A *Pillanatrágasztó* tönkrement kapcsolatok repertoárját, szokatlan viszonyok tárházát vázolja fel egy-egy rövid történet erejéig. Az elbeszélések mindegyike nyitott, arra készítve az olvasót, hogy építse fel a történet hiányzó, még lezáratlan részeit. Jól demonstrálja ezt a fiatalos külsejű anyjával nyaraló duci kamasz fiú története, az *Utószezon*. A kívülálló elbeszélőtől mindössze annyit tudunk meg, hogy a fiú és az anyja közötti kapcsolat megváltozott, csak sejtethetjük, hogy a helybéli kamaszok miatt.

A múlt és a jelen problémáit feltáró, de szövegszerűen tényleges ítéletet nem mondó elbeszélések nyelvezete az élőbeszédhez hasonlatos. Alcím hiányában pedig nem konstruálódik elvárási horizont az olvasóban, ehelyett a szövegeket hétköznapi tapasztalatainkra olvashatjuk rá. Ez teszi hitelessé és élvezhetővé a nyers valóságból felépülő történeteket, valójában ez adja meg a kvintesszenciájukat.

Tóth Krisztina előző novelláskötetével, a *Pixe*l-el ellentétben a novellák sora nem alkot egységes egészet, nem rajzolódik ki semmilyen alakzat, és nem beszélhetünk novellafüzérrel sem. Ennek ellenére, sorban olvasva az elbeszéléseket, megfigyelhető egy bizonyos időrendiség. A kötetnyitó novellában konkrét időpontot találhatunk, „1993. július 17-e van”, ahogyan több elbeszélésben is egzakt dátumra lelhetünk, a rendszerváltás utá-

ni időkből haladunk a jelen felé. A könyv huszonöt novellát ölel fel, egyik szervezőelve ugyanis a huszonöt évvel korábbi pályakezdésre, a huszonöt pályán eltöltött évre való reflexió. A huszonötös szám folyamatosan visszatér, s mintegy keretbe foglalja a novellákat, utalva ezzel a kötet tudatos felépítésére. A nyitónovellában, a *Doorsban* az elbeszélő huszonöt éves, az utolsó történetben, az *Egyszer már nyertem* című írásban pedig egy fiú huszonötödik születésnapját ünnepli igen szokatlan módon, egy lánnyal az otthont imitáló IKEA áruházba költözik be.

Az élhető tér utáni vágy mellett a valami vagy valaki utáni sóvárgás is megjelenik. Maga a vágyódás az egyik centrális motívuma a kötetnek. A *Játszódjatok!* című szövegben egy erdélyi fiú, Ata még nem azonosult az őt körülvevő felnőttek torz világával, még nem is igazán ismeri azt. Dolgozni megy apjával, hogy mobiltelefont vásárolhasson. Ekkor szembesül elsőként a munkásosztály világával már nem gyermeki nézőpontból. Végül Atától saját apja veszi el a pénzét. Ezzel mintegy visszarántva őt abba a miliőbe, ahonnan származnak, egyúttal meggátolva, hogy vágya beteljesüljön. A vágy tárgya gyakorta egy másik szubjektum. Az olykor abnormalis vágyódás, bár némely esetben beteljesül, soha nem vezet egészséges kapcsolatok kialakulásához. Az újabb kalandok is kényszerből születnek, a múlt egy-egy darabja felbukkan a jelenben, a *Doorsban* „mindenen átvilágít egy kék szempár” (8) a már véget ért időszakból.

A történetek helyszínei változatosak, egy nyári melegtől izzó telefonfülke, egy galéria, egy forró tengerpart. A felbukkanó szereplők is mindig mások, ám valami közös bennük, összeköti őket a deviancia. Tóth Krisztina figurái tengődnek, lézengenek, jelenüket ez a lebegés tölti ki, s nincs ez másként a sorsfordító, kiemelten fontos pillanatokban sem. Ilyen döntés előtti pillanatban láthatjuk a kötet címadó novellájának főszereplőjét is. A *Pillanatragsztó* hősnője egy galériásnő, aki az év végi kiállításon nagyobb bevételre számít. Azonban probléma adódik, csöpögni kezd a radiátor, melyhez szerelőt hív, aki váratlanul meghal. Döntenie kell, hogy hívjon-e hozzá mentőt, és akkor a kiállítás is meghiúsul, vagy inkább hallgassa el a történeteket. Abszurd a helyzet, ahogy a nő betuszkolja a vívezeték-szerelő hulláját a takarítóhelyiségbe, a kapzsiság azonban magyarázatot adhat cselekedetére, így mégsem hökkenünk meg. A tárgyak kidomborodnak, jelentéstöbblettel bírnak a nehéz helyzetekben, ahogyan a sejtetten a doboz mélyén lapuló pillanatragsztó is. Fontosabbá válik egy-egy kulcs, egy gumibanán vagy egy újonnan vásárolt piros papucs. A szubjektum problémái, belső vívódásai a tóthi világban tárgyakra vetülnek ki.

Az elbeszélő olykor meseindító formulára emlékeztető szerkezeteket használ: „Mindaz, amit most elmesélek nagyon régen, még a mobil-

telefonok előtti korban történt” (43). Nem minden történetnél hallhatjuk ugyanannak az elbeszélőnek a hangját, és a legtöbb esetben a megszólalás, a narrátor beszédpozíciója kívülálló, szenvtelen: „Ma már mindenki járathatja egyetemre a gyerekét, még akkor is, ha komplett fogyi a kicsi: az a lényeg, hova fizeti be apuci” (212). Az egyes szám harmadik személyű narrátor sem bújik az ítéss szerepébe, nem konstruál véleményt. Ha valamilyen vélemény megjelenik szövegszerűen, akkor az egyes szám első személyben hangzik el. Ilyen narrátorral főként a női szemléletű elbeszélésekben találkozhatunk. „Egy lehetetlenül rossz házasságban vergődtem, egy alig több mint egyéves csecsemővel” (43). A nőiség, az anyaság sem elfogultan jelenik meg, nem a társadalmi konvenciók elvárásai szerint, hanem nagyon is a napi realitások talajára, sőt egzisztenciális alapokra helyezve: „Nagyon sok volt akkor az a plusz kétezer forint, fejben rögtön átszámoltam pelenkába” (45).

A test és általa a szexualitás is kilép a normalitás kereteiből, devalválódik. Így lehet vonzó egy rákos nő kopasz feje, illetve válhat el a női testtől a fej egy intim pillanatban. Ez utóbbi gondolkodásra készíteti az olvasót: vagy elhiszi az olvasottakat, vagy nem. Tzvetan Todorov a fantasztikus irodalom alapjának tartja ezt a döntést: „E habozás feloldódik egyrészt azzal, hogy elfogadjuk, hogy az esemény a valóság része, másrészt azzal, hogy a képzelet termékének vagy az érzéki csalódás eredményének tekintjük.”¹ A szituáció nem metaforikus voltára az első szám harmadik személyű elbeszélő hívja fel a figyelmet: „Nem valamiféle szürreális mozzanatról van szó, a képzelet játékaról, vagy módosult tudatállapotról. Nem is arról, hogy egy érzés fizikai formát öltött volna, vagyis nem úgy érezte, hogy leesik a feje, hanem valóban levált. Azt is tudom, hogy az úgynevezett realitás ezt nem engedi meg. Hogy vannak csigolyák, artériák, inak és mindenekelőtt van gerincvelő, vagyis hogy egy elbeszélés nem dobálózhat felelőtlenül az erőltetett hasonlatokkal, pláne nem az emberi fejekkel. De mégiscsak ez történt” (146). A narrátor szavait azonban kétségbe vonjuk, azaz ismét elbizonytalanodunk. A kötetben ez az egyetlen novella, ahol a *Pixel* narrátorához hasonlatos, kétségbevonható hangot, a megbízhatatlan elbeszélőt hallhatjuk.

Az ábrázolásmód enigmatikusságának lehetőségét kihasználva Tóth Krisztinának mindig sikerül váratlan fordulatot létrehoznia. Az *Ez milyen mozi?* című írásban egy anorexiás, idősödő nőt ismerhetünk meg, majd kiderül az egészről, hogy ez egy forgatókönyvíró legújabb ötlete, de „ha halotta volna a bulvárhíreket, akkor tudta volna, hogy az író a színtiszta va-

¹ Tzvetan Todorov, *Bevezetés a fantasztikus irodalomba*. Napkút Kiadó, Budapest, 2002, 135.

lóságot írta meg...” (77). Az, hogy több narrátor is szerepel egy szövegen belül, gyakori nézőpontváltást tesz lehetővé.

A *Soha, egy szót se* című szövegben a kamera látószögéhez hasonló látásmód jelenik meg. Az elbeszélő, már felnőttként, elutazik a szülőfalujába, ahol első szerelmét igyekszik megtalálni, akivel soha egy szót sem beszélt. Napokon át eljár az országos táncszínházalkozóra, remélve, hogy találkozik a hajdanán néptáncot kedvelő férfival. Végül úgy tér haza, hogy kamaszkori szerelmét nem látta. A kíváncsiság azonban nem hagyja nyugodni, ezért egy közösségi oldalon rákeres. A novella műfajának megfelelően, a történet végén következik a csattanó, volt szerelme a kamera másik oldalán operatőrként végig ott volt a rendezvényen.

„Ez a csodálatos ebben, hogy üzenetet küldesz a világba” (204). Az üzenet működése, amit nevezhetnék kommunikációnak is, a történetek szereplőinek többsége között mégsem jön létre. A kötet legnagyobb erőssége, mely egyben a legfőbb szervezőelvének is tekinthető, a kommunikáció teljes hiánya. Ez a némaság pedig feszültséget generál. A történetekben az emberek közötti kommunikáció hiányosságából fakadó kapcsolatok dekadenciája fogalmazódik meg. Szinte a történetek mindegyikében ez az oka a félrecsúszott kapcsolatoknak. „...tényleg nem gondoltam, hogy mindennap beszélnünk kellene arról, ami evidens, hogy mi vagyunk egymásnak” (29). A pantomim nem csupán metaforikusan jelenik meg, az *Égő menyasszony* című elbeszélésben a szereplők valóban ilyen játékot játszanak. A metafora szó szerinti értelmezése, a szövegvilágban való megvalósulása, tárgyiasulása felerősíti az elbeszélés szűzségét.

A kommunikációra képtelen szereplők mellett olyan is akad, aki a közönyt választja. A *Tímár Zsófi muskátlijának* főszereplője, a Jókai Mór által ismert özvegy, ma már nem reménykedik. A 21. századi Zsófi „úgy viselkedett, mint aki nem vesz tudomást a saját életéről” (120). Szenvtelen, amikor Péter megcsalja és elköltözik, de akkor is, amikor egy régi kíváncsiságával szeretné meglepni őt, és a társasház emeletére kimászva virágládát szerel fel. Sőt, közönnnyel fogadja azt is, amikor a hűtlen férj az utca kövén, a lába előtt hever holtan.

A legtöbb elbeszélésben a férfi-nő viszony problematikusságáról olvashatunk, mint ahogy a *Végül is még nyár van* címűben, ahol a volt férj nemes egyszerűséggel azt mondja az ajtót nyitó elhagyott nejének: „Ne haragudj, de beszartam” (130). Tóth Krisztina nem misztifikálja a két nem közötti érzéseket, nem ábrázolja mélyen a női vagy a férfi lelkivilágot. A hétköznapi jelenségeiről ír, az abszurd helyzeteket gyakran humorral érzékelteti: „Ötvennégy éves vagyok, beszartam, kopaszodom, és nem tudom, hol a mosópor” (131).

A kötet végéhez közeledve a kapcsolatok egyre erőszakosabb formát öltenek. Az író drámai vonulatokat ragad meg ezekben a szövegekben, nem riadva vissza a vér megjelenítésétől sem. A *Galamb* című novellában egy férfi kegyetlen módon bántalmaz egy nőt, ám mindez még brutálisabbnak tűnik attól, ahogyan a szenvtelen elbeszélő aprólékosan leírja.

Tóth Krisztina a mindennapiság részeként megtapasztalható életviszonyok egy-egy momentumát ragadja meg, közeli évekről, közeli világokról kapunk nagyon akkurátus és pesszimista helyzetképet. A *Pillanatrágasztó* történetei a huszonegyedik századi társadalom egyik legnagyobb problémájára mutatnak rá, a kommunikáció hiányára, illetve eredménytelenségére, ami az emberi kapcsolatok megbomlásához vezet. Ezeket pedig még a pillanatrágasztó is csupán ideig-óráig képes összetartani, minden kapcsolat ideje megszámolt.

Identitásstruktúra a múlt rekonstruálásában

Schein Gábor: Svéd. Kalligram, Budapest, 2015

Schein Gábor legújabb regényének címe egy egyén nemzeti hovatartozásának megjelölése, identitásának komponense. Egy magyar zsidó család hagyományozódása folytonosságából kiszakított, majd önvédelmi mechanizmusa működésbe lépésével ezen emlékeiről teljes mértékben megfeledkező egyén hogyan definiálhatja magát egy új közösségen belül, vér szerinti és kulturális örökség nélkül, életének egy darabja hiányában? Milyen mértékben determinálja a létét a számára ismeretlen születési hely és idő? Hogyan jelenik meg a regényhagyomány apakultúrája a nevelőapanevelt fiú viszonyában? A regény az emigrációra és az adoptálásra mint két, az életben bekövetkezett szakadásra és a belőlük következő hiányra épül, Scheinre jellemző motívumokkal, miliővel: az emlékezés formái, családtörténet, közösségen belüli identifikáció, személyes és kulturális múlt és a jelen egymásmellettsége, zsidó tradíció, Kádár-korszak, hallgatás...

A regény elején megadott térjelölésekből megkapjuk a nemzeti identitáscsere térbeli megvalósulását: Stockholmból telefonál Grönewald úr Budapestre. Rövidesen kiderül, hogy ő a svéd nevelőapa, akit Schein rögtön az első mondatban halálra ítél, a nevelt fiú pedig Ervin, aki, még ha az első száz oldal eseményeiben személyesen nem is szerepel, a cselekmény fókuszában áll, múltja nevelőapja kutatásának a tárgyát képezi. Származásának és születésének bizonyosságát csupán (feltehetően hibás) hivatalos iratok őrzik: okmányai szerint 1957-ben született Budapesten, 1960-ban viszont már Stockholmban járt iskolába. Gyerekként egy ausztriai menekülttáborból egy tehetős, de boldogtalan svéd házaspár fogadta örökbe, házaseletük úrének a betöltésére. Ennyi információval vezeti be Schein az olvasót a *Svéd* regényvilágába, egy csomó *miért* és *miként* kérdés megválaszolását előrevetítve. A múltba folyton visszanyúló időkezelés segít a hiányzó részek betöltésében: hol a mindentudó narrátor mesél a szereplők múltjáról,

hol ők a saját maguk által felidézett emlékeiket osztják meg az olvasóval, a Bíró doktornő által olvasott Stiller Anna-vallomás pedig egy valóban létező dokumentum. A rejtélyek és a nyomozás által meghatározott dramaturgia adta krimiszerű, az egymást követő, ám időbeli linearitást nélkülöző fejezetekből álló történetre épül a regényszerkezet.

A regény egyik motívuma az apa mint a családfő archetípusa. Az ő feladata a kiválasztás: a megmentett (megvásárolt) gyerekek eleget kellett tennie a svéd identitás sztereotipikus komponenseinek, amely ez esetben a szőke hajra korlátozódott, így Ervin magyarságát akaratlanul a svédiségre cserélte. Ő a kiválasztottságát inkább a svéd kompetenciájának köszönheti, semmint Grönewald úr diktatorikus jellemének, nem úgy, mint a harmadik főszereplő, Bíró doktornő, akit a véletlen sodort a svéd család történetébe, és a halálán levő Grönewald úr fontos feladattal bízta meg.

Bíró doktornő vívódásainak középpontjában a normalitás és az örület határainak megkérdőjelezése áll. A magánéleti problémák, a pszichiátriába vetett hitét megingató Stiller Anna kaotikus önfeljelentésének olvasása, munkahelye (egy elmeegógyintézet) bezárásának körülményei és a betegek iránt érzett empátiája némi 21. századi 6-os számú kórtermi hangulatot kölcsönöz a történetnek.

„...a korrajzok sokszor a személyesség, a politika és a pszichiátria találkozásait dokumentálják, és ezek a találkozások majdnem mindig szerencsétlenek” (90). Társadalmi, történelmi és politikai kontextus (egyikből sincs hiány) a regény cselekményének múltjában, az 1956-os forradalom és az akkori rezsim, a jelenében pedig a 2006-os események, többek között a zavargások. Az előbbinek a megpróbáltatásait leginkább az önmeghatározás válságával küzdő Stiller Anna éli meg, és részletesen ír erről, az utóbbinak a könnygázát pedig Grönewald úr idegenként, az okokról mit sem sejtve szenved végig, így kap igazán objektív bemutatást e magyar szempontból jelentős esemény. Egy temetőben játszódó jelenetben a sírfeliratokról elmélkedik, mint maguk mögött élettörténeteket hagyó jelekről, az itt megjelenő temető–könyvtár–katalógus–sírfelirat fogalmak izotópiájának szimbolikus jelentésének felfejtése a regény filozófiájának az alapja. A karakterek tabula rasaként kezdik meg a regénybeli életüket, minden esetben előbb egy személy pusztá létezéséről kapunk tárgyilagos közlést, csupán egy névről, majd a retrospektív elbeszéléssel egzisztenciájuk mellé identitással ruházza őket fel az író, az additív jellegű narrációval, újabb történetek hozzáadásával személyük mindinkább explicitté válik. Az Ervin által fordított szöveg magának a regénynek a kivonata: az élet színpaddá metaforizálása, egy-egy személy külső szemlélete és megítélése, történések és tulajdonságok hozzárendelésével, tehát az identitás formába öntése.

A nemzeti hovatartozás kérdése az identitás konstrukciójában a történet haladtával súlyát veszti, az olvasó nem is érzékeli, hogy a svéd hősök és a doktornő folyamatos kommunikációja valójában nem magyar nyelven folyik. A nemzeti különbség érzete Budapest városának svéd és magyar elmentés befogadására szűkül mint idegenségérzet és az otthon érzete.

Az emlékezés jelentősége és formái, a valóban átélt események és a fiktív történetek identitáskonstruáló szerepe végig hangsúlyos: „...ha azt kérdezik, kik vagyunk, történeteket kezdünk mesélni. Az idő önmagában nem létezik számunkra, elbeszélésekké kell változtatnunk, hogy megalkossuk benne magunkat. Úgy látszik, soha nem vagyunk készen. Ehhez pedig emlékekre és képzeletre van szükség. Képzeldünk, emlékezünk” (167). Grönwald úr különböző tárgyakból álló gyűjteményével konzerválja a (valós és kitalált) történeteit, a madeleine sütemény helyett Bíró doktornőt egy kifli repíti vissza gyermekkorába, Ervin emlékeiben fontos objektum gyermekkori játékterepe, a család tölgyfa asztala, mint Orson Welles rózsabimbója a maga misztikumával. De a *Svéd* mementói variabilitásukkal, visszafogott hangsúlyozásukkal túllépnek azon, hogy az emlékezés művészi klasszikusaira vonatkoztatható allúziók legyenek (például a svéd család s saját történelemmel rendelkező asztala mint gyakran visszatérő motívum). A tárgyak nem eszközként vannak jelen, beleolvadnak a történesekbe, és meghatározzák azokat.

Külön fejezetet kap a regényben Ervin kizárólag volt feleségéhez írt vallomásos, tényfeltáró, magyarázkodó levele. Ez a regény szempontjából a legizgalmasabb rész, ugyanis rengeteg adatot közöl, Ervin teljes mértékben kibontakozik. Impozáns írói megoldás: a főszereplő intim tartalmakkal ellátott önéletrajzát olvashatjuk a karakter saját közlésében, az apa lábjegyzetekben írt, többnyire a rá jellemző tárgyilagos kommentárjaival, olykor morálisan megkérdőjelezhető, gúnyos megjegyzéseket fűz kiábrándult fia kissé félresikeredett, filozofikusnak szánt életbölcseleteihez. Ervin levelében újraeli gyermekkori szorongásait, idegenségérzetét, egy introvertált gyerek kálváriájának iskolapéldáját adja elő. Majd áttér a felnőttkorára, többnyire házassága félresiklásának okát boncolgatja.

„Milyen boldog lehet az apa, aki örül, mikor a fiára néz” (163) – írja az apa a fia önsanyargató soraira reagálva, kissé indulatosan, csapdába esve a „*mi lett volna, ha*” kérdés banalitásába. Ilyen kijelentések mellett érthetetlen az apa érzelmi motivációja Ervin anyja történetének felkutatására. Az apa és fia konfliktusos viszonya, az apa halála, a fiú az apa halálos ágyánál képsorok Schein *Lázár!* kisregényéhez hasonlóan a *Svéd*-ben is kulcsszerepet kapnak. A cselekmény nem tartalmaz közvetlen kommunikációt, sem találkozást Grönwald úr és Ervin között, a megjelenített idősíkok

jelenében mindig elkerülik egymást. Leginkább a felszíni érzelmentesség jellemzi kapcsolatukat: az apa eltárgyasult világtapasztalása („Márpedig nekem tárgyakra van szükségem, hogy elképzeljek bármit, hogy emlékezzek” [167]), kötelességtudatból végzett, tekintélyelvű nevelése vetekszik nevelt fiának állandó egy család és egy nemzet befogadása ellenére is jelen levő érzelmi hiányérzetével, zárkózott jelleméből adódó egzisztenciális problémáival. Konfliktusos, érzéketlen viszonyuk paradoxona, hogy jól ismerik egymás gondolatait, szavak nélkül megértik a másikat, előre tudják egymás jövőbeli lépéseit, létezik valamilyen sajátos érzelmi kapocs a viszonyukban („Szeretet – miféle szó ez?” [150]).

Ervin foglalkozásai is szinte sorsszerűen kapcsolódnak a személyéhez: egykor levéltáros, most fordító. A levéltárat Grönewald úr a levélhez fűzött megjegyzéseiben megmagyarázza (múltban élés). A fordítói tevékenység a személye nemzetiségének (általunk ismert, Ervin számára latens) kettősségéhez tartozik: egy másik nyelven írt alkotás mint emlék dekonstrukciója és rekonstruálása. A fordítói tevékenység velejárói is részletes leírást kapnak, ahogy az eredetiség kérdése (létezésének tagadása) is.

Talán a túl gyors befejezés kifogásolható, így sok a megválaszolatlan kérdés, a (még életben maradt) karakterek jövőjéről és múltjuk számos hiányzó darabkájáról nem tudunk meg semmit. Grönewald úr már a korábbiakban tárgyalt lábjegyzeteiben arról is beszámol, hogy nevelt fiuknak azért nincs gyermekkori emléke, mert feleségével nem találták ki, így Ervinre hárul a feladat, hogy autobiografikus emlékezetéből, az apjától indirekt módon kapott dokumentumokból és a saját, jól működő fantáziájából rekonstruálja magának egy gyermekkort.